

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1940

K Ø B E N H A V N

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1 9 4 0

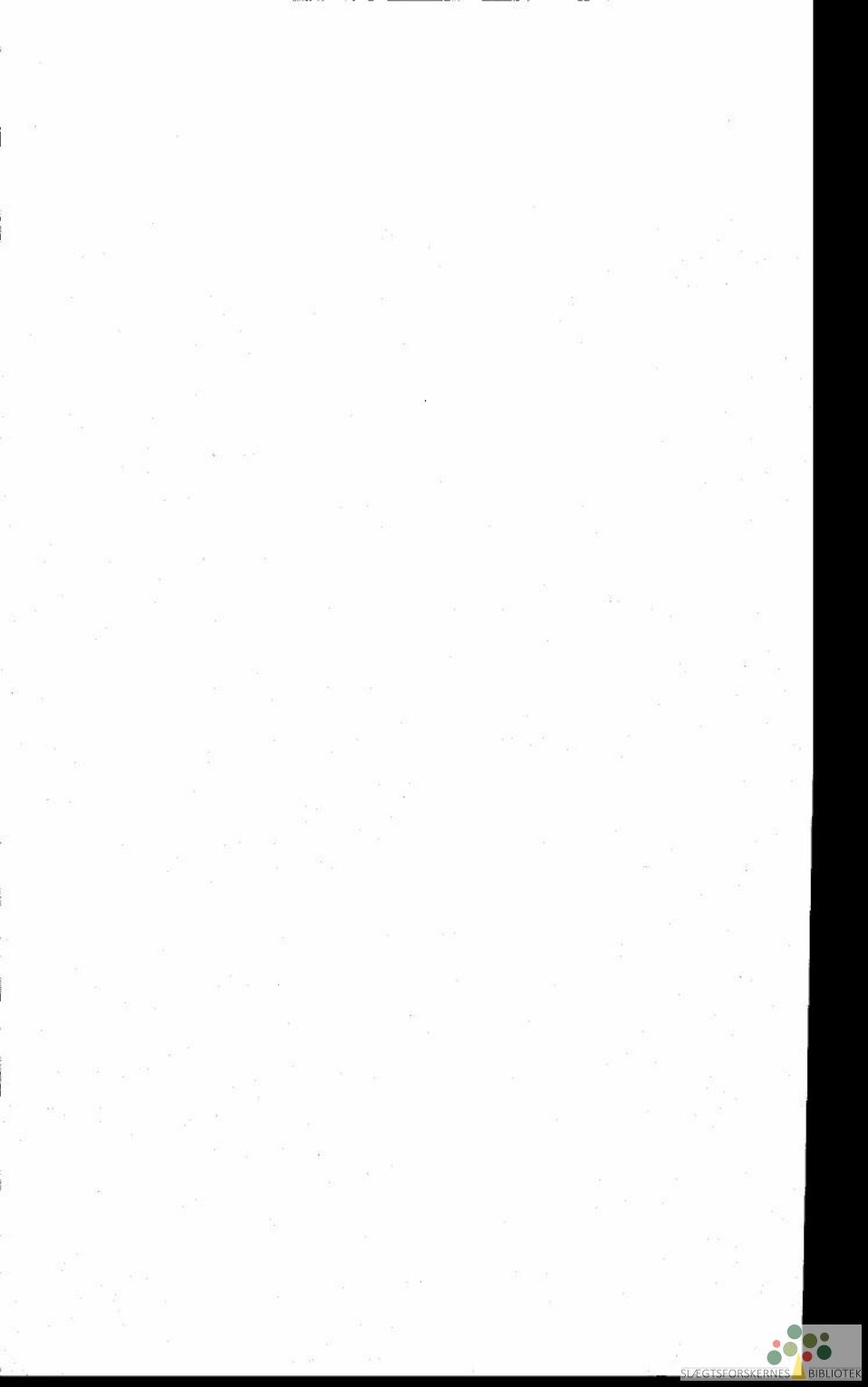
Redaktionsudvalget:
Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe, Gadbjerg (Formand),
Konsul J. F. Kiær, Fredericia, Landinspektør Axel Johansen, Kolding.

KONRAD JØRGENSENS
BOGTRYKKERI-KOLDING

INDHOLD

1940

	Side
Den første Skoleordning i Vejle Amt. Af Skolebestyrer <i>Sigurd Kristensen</i>	1
En gammel Købmandsgaard i Kolding. Af <i>Fredr.</i> <i>Schousbo</i>	53
Af Biskop Blochs Samlinger. Skibet, Ø. Nykirke og Give Sogne. Ved Lærer <i>Rasmus Mortensen</i>	87
British Museums Oldsager fra Vejle Amt. Af Lærer <i>Ras-</i> <i>mus Mortensen</i>	140
Hans de Hoffman. Af Arkitekt <i>H. Zachariassen</i>	141
Hvad betyder Billedet i Kolding Bysegel? Af Byraads- sekretær <i>Niels Jacobsen</i>	160
Østers-Anlægget i Vejle Fjord. Af Amtsforvalter <i>Jørgen</i> <i>Swane</i>	170
Et Bondebryllup i Østjylland i gamle Dage. Af <i>Johs. E.</i> <i>Tang Kristensen</i> og <i>Niels Th. Mortensen</i>	195
Litteratur om Vejle Amt. Af Overbibliotekar <i>Aage</i> <i>Bredsted</i>	208
Aarsberetning. Af Konsul <i>J. F. Kiær</i>	210
Regnskab	212

DEN FØRSTE SKOLEORDNING I VEJLE AMT

AF SIGURD KRISTENSEN

To Hundrede Aar er nu snart henrundne, siden Begyndelsen blev gjort til Oprettelse af Skoler for Bondemand's Børn. Og just som Jubelfester i den Anledning stunder til, staar vi atter foran Gennemførelsen af en ny Folkeskoleordning. Det kan da være paa sin Plads fra Stillingen nu at se, hvorfra vi kom.

Vejle Amts første Sæt af Skolefundatser, der alle stammer fra Foraaret 1741, er — ligesom de tilsvarende Skolefundatser fra Resten af Landet — blevet til i Henhold til Christian den Sjettes Forordninger af 23. Januar 1739 og 29. April 1740.

Kongens Hensigt er, at der overalt paa Landet i »Vores Rige Danmark« skal oprettes et almindeligt Skolevæsen. Da det er en saa betydningsfuld Sag, hvis Løsning han her gaar i Gang med, og da den af alle »Sager« staar hans Hjerte nærmest, er det kun rimeligt, at vi til en Begyndelse lytter til de smukke og alvorlige Ord, hvormed han motiverer sin kongelige Beslutning:

»Vi Christian den Sjette, af Guds Naade Konge til Danmark gør vitterlig, at som Forfarenheden udviser, hvilken usigelig Skade Kirken og Landet derved tilvoxer, at Ungdommen, helst af den gemene Almue, hidtil ei overalt har haft Lejlighed nok, saaledes som

ske burde, at oplæres i sin Kristendoms Grund, samt i Læsen, Skriven og Regnen, og derover tildels i saadan ynkelig Uvidenhed er opvokset, at de hverken i det aandelige eller legemlige vide rettelig at søge og befordre deres eget Bedste; saa have Vi anset det for en af de største Velgierninger for Vore kiære og tro Undersaatter, og for en uforbigængelig Nødvendighed for Landet, efter Vores Højst-Saligste Hr. Faders høilovlig Ihukommelse Hans Exempel, at lade danske Skoler overalt i Vort Rige Danmark paa en bestandig Fod saaledes indrette, at alle og enhver, endog de fattigste Børn, overalt paa Landet kunne tilstrækkeligen undervises om Troens Grund, samt Salighedens Vej, Orden og Midler, efter Guds Ord og den evangeliske Kirkes, i Børnelærdommen korteligen forfattede Lære, saa og i at læse, skrive og regne, som saadanne Videnskaber, der ere alle og enhver, af hvad Stand og Vilkaar de end maatte være, nyttige og fornødne, og til den Ende allernaadigst at anbefale Vore Stiftsamtmænd og Bisper, overalt i Vores Rige Danmark, saadanne Skolers Indrettelse, hvor de behøves, og det ei er ganske ugiørligt, saa snart muligt paa følgende Maade —.

Og derefter gives der saa nøje Besked om Maaden.

Som man ser, er det ikke netop en Skole med Fagtrængsel, Christian den Sjette har for Øje. Undervisning om »Troens Grund, samt Salighedens Vej, Orden og Midler« er det, det først og fremmest drejer sig om, og derefter er »Læsen« næste Fag i Rækken, fordi det har Betingelse for at kunne yde den førstnævnte Disciplin en meget betydningsfuld Haandsrækning. »Skriven og Regnen« er af underordnet Værdi, hvilket ogsaa tydeligt fremgaar af nogle af Fundatserne.

Imidlertid er det jo ikke gjort med en Forordning alene. »Der vil Ler til!« --- Til et Skolevæsen hører

der — næst Børnene naturligvis — først og fremmest en Skoleholder og et Skolehus. Hvad disse to nødvendige Ingredienser angaar, stod man dog ikke paa bar Bund. Man havde Degnene og Degneboligerne. Der var ganske vist ikke nok af dem, men de, der var, skulde bruges:

»Alle Degne i Vores Rige Danmark skulde efterdags istedenfor den i Lovens 2 — 15 — 2 foreskrevne ugentlige Undervisning i Børnelærdommen være pligtige, efter Bispens Anordning og Præstens Anvisning under deres Embedes Fortabelse, Sommer og Vinter at holde ordentlig dansk Skole, og at undervise Ungdommen flittig i deres Kristendom, Læsen, Skriven og Regnen«.

Degneboligerne var naturligvis for smaa til, at der kunde gøres udvidet Brug af dem, men saa maatte der bygges til.

Hentydningen ovenfor til »Lovens 2 — 15 — 2« gælder Christian den Femtes Danske Lov, der bestemte, at »Dægnene paa Landsbyen skulle foruden den Undervisning, som sker om Søndagen, ogsaa eengang om Ugen undervise Ungdommen i Børnelærdom, saa at udi hver Uge udi Sognet det heele Sogns Ungdom eengang bliver af Dæggen undervist, og paa det sligt dis bekvemmeligere skee kand, skal Ungdommen af Torper og smaa Byer forføje sig til den Stæd, som Dæggen dem henstævner med Præstens Villie og Raad.«

Bortset fra eventuel Hjemmeundervisning, der nu som oftest er vanskelig at faa Besked om, men som vel nok i Regelen har været en saare brøstfældig Ting, og Undervisningen i Frederik den Fjerdes spredte Skole, var den af Christian den Femte anordnede Undervisning almindeligvis den eneste, der blev Børn og Ungdom paa Landet til Del. Denne Undervisning be-

fattede sig altsaa ene og alene med Kristendoms kundskab, og hvordan dens Vilkaar kunde være, giver en Skrivelse fra Præsten i »Ringhøy« Besked om. Præsten hedder Londeman, og hans Indberetning er dateret 4. April 1735 og gælder Forholdene i Gadbjerg og Lindeballe. Skrivelsen kommer os i høj Grad ved i denne Forbindelse her, idet den er et Led i det orienterende Arbejde, der gik forud for Forordningerne. Saaledes skriver Præsten:

Hvad Skole-Holderi her i Gadbjerg og Lindeballe Sogner er angaaende, da har det baade i mine Forælds og i min Tiid hidindtil været dermed saaledis beskaffet: Fordi disse 2de Sogners Børn har lang Vej til det 3die, som er Ringhøy Sogn, hvor Degnen boer, møder ickuns dend mindste Part af dem hos Degnen, for at undervises af ham i Børnelærdommen, ihvorvel jeg tit og mangen Gang har paamindet Forældrene derom, men de fleste har aldtid paastaet, at de selv vilde lære deris Børn hiemme det bedste, de kunde. Ellers har jeg aarlig siden min Ankomst til Kaldet om Sommeren fra Pintze Dag til henimod Mickels Dag alternatim continueret i Kirckerne med de unges Overhørelse af Catechismo efter Herrens Tieneste. Jeg har vel ogsaa tit drevet paa, at Beboerne i ethvert af disse 2de Sogner skulde holde en Skole-Mester, som aarlig kunde læse for deris Børn, men de har ingen Tiid kunnet blive enige om Skole-Mesterens Underholdning. Naar ellers nogle af Ungdommen i disse 2de saavel som og i det 3die Sogn første Gang skal til Herrens Bord, møder de nogle Dage forud hos Degnen, som underviser dem, førend de kommer til mig at overhøris.

Jeg ønsker da intet heller, end at Hans Kongl. Majestætes allernaadigste og allerpriisligste intention med at faae Skoler funderede omkring paa Landet ogsaa paa Proprietarie Godset maatte blive fuldkommet, saasom det er et højt fornøden Verk, og siunis mig derfor efter mine ringe Tanker, at der endelig vilde sættis en

Skole i ethvert af Sognerne, dend ene i Gadbierg Bye, hvor Hr. Cancellie Raad Poulsen paa Refstrup er Ejere til Grunden, og dend 2den Skole i Lindeballe Bye, hvis Grund hører Hr. Commerce Raad Lichtenberg paa Engelsholm til.

Dette insinueris dend Høj-Gunstige Øvrighed

allerydmygeligst af

Johan Londeman.

Og saa kan vi vist gaa over til at høre om, hvordan Skoler 5 Aar senere blev »funderede« i Nørvang Herred. Fundatserne er bevarede fra alle Herredets Sogne. Der mangler ingen. Da de forskellige Fundatser i mangt og meget ligner hinanden, maa det være tilstrækkeligt til en Begyndelse at gengive en enkelt i dens fulde Længde. Jeg vælger dertil Fundatsen fra *Hornstrup*:

Udi Den Hellige Trefoldigheds Nafn, og udi allerunderdanigste Følge Deris Kongelige Mayestæts allernaadigste Skoleforordninger af 23. Januar 1739 og 29. April 1740 haver vi underskrefne som eniste Loedsjere i Hornstrup Sogn, liggende i Coldinghuus Amt og Riiber Stift, efter Stædets Amtmand Høj. Velbaarne Hr. Grefve og Cammer Herre von Oertz hans Ordre været sambled for med hverandre nøie efter bemt. Sogns Bonite, Cituation og Beboernis Tilstand, at betænke og overligge, hvorledes bemelte fornøede Skoelhold Rætsindeligst til mueligste Bestandighed, som dependerer af Tålleligheden, kunde udfindes, og til dend Ende insinueret allertienstskyldigst følgende voris Betænkende og Forslaug.

1.

Eftersom Sognet, der er ungefæhr 200 Tdr. Hartkorn Bøndergods, bestaar fornemmelig i 2de Byer Hornstrup og Bredballe, hvilke er omtrent trei Fierdingvej fra hinanden beliggende, saa Veien er icke

alleene saa lang, mens endog tillige vildsom, ond og besværlig, igiennem Skov og Krat, at Byernis Ungdomb icke uden største Besværlighed kand komme sammen i nogen af bemelte Byer. Og endsiønt (selv om) Skoelen indrættedes midtvejs, vilde det i Henseende til Vejens Længde og Vanskelighed, befrygtelig blive et u-nøttig Værk for begge, naar her consideris, at det er særlig smaa Børn, der i Vintertiider skal søge Skoelen, og følgelig icke kand komme dend lange, onde og vildsomme Vej. Altsaa i Henseende, at Deignen boer i Hornstrup og til Skoelehold eragtes habil, saa holder hand da Skoele for denne Bye, saavel som de 2de eniste Gaarde, Kiercheby kaldet, der i Nærværelsen er beliggende, og gandske magelig Skoelen kand søge. Skulde der ei for dem til samme Skoele henliggende Ungdom findes Rum og Platz nock, lader vi, Ritmester Schack Brochdorff til Grundet og Magister Høyer Sognepræst til Wejle, der alt Bøndergodset i denne Skoelestrict tilhører, samme inden næstkommende Mickaeli sætte i saa forsvarlig Stand, baade i Henseende til Skoele Stuen, og hvad videre deraf dependerer, som efter de alligerede allernaadigste Forordninger skee bør, hvilcket saaledes for os og voris Efterkommere continuerer.

Udi dend anden By Bredballe, hvor jeg Niels Linde er eniste Loeds-ejer, holder bemt. Degn en Substitut om Vinteren fra Mickaelis Dag og til Paaske, der under hans Tilsuun (efter foregaaende Examen) findes beqvem, Ungdommen tilbørlig, og særdelis i deris Christendomb, at kand undervise, hvilken jeg med en forsvarlig Skoelestue og anden Tilhør i lige Maade forsiuner og fremdelis vedligeholder. Og som her endnu er 2de eniste Gaarde og et Boel i Sognet, Lysholt og Harboehuus kaldet, der omtrent midtveis imellem forskrefne Byer er beliggende, saa kand og maa deris Ungdom søge hvilcken af Byerne og Skoelene, som de gafnligst og bekvemmeligst eragter.

2.

Skulde mod Forhaabning befindes, at enten denne eller efterkommende Deigne i bemelte Hornstrup

Sogen, icke til Skoeleholder maatte eragtes habil, eller og sætter en Substitut i dend anden Byes Skoele, som icke til Ungdommens Undervisning maatte være due- lig, gaais herom efter dend allernaadigste Forordnings Medfør.

3.

Til Subsistence for Deignen og hans i det halfue Aar holdende Substitut, tillegges hannem aarlig nie Tønder Korn, nembl. 3 Tdr. Rug, 3 Tdr. Biug og 3 Tdr. Bog- hvede af Sognets Bønder-Gods og aparte i Penge 10 Rbdr. — sigger tie Rixdr.

4.

Kornet besørger enhver Lodsejer for sit Gods leve- ret aarlig inden Juul, mens Pengene betales i 2de Ter- miner, nembl. til Paaske halft og til Mickaelis Dag den anden halfue Deel. Hvis Lyse-, Beken-, Mulcter- og Taflepenge, samt det som af Huusmænd, Inderster og U-gifte i Sognet kand indkomme tilligemed dend An- deel, som fra Kiøbsted Kierkerne i Forordningens Følge forventes, icke til Deignens tillagde Løhn kand til- strække, bliver paa Sognets Hartkorn at repartere.

Hvilcke Penge jeg Niels Linde som største Lodsejer i Sognet skal komme til at lade oppebærge og udbetale. Hvad Becken- og Taflepenge angaar, er vel Præsten saa god og observerer Skoelens Bæste, men hvis (hvad) af ledige Folck, Inderster og Huusmænd bør svares, indkræves efter Mandtal, som Grundet- og Tirsbeck- ejere i 4re de bedste Mænd i begge Byer, deris Over- værelse lader forfatte.

5.

Deigne Skoelen i Hornstrup forsiuner Grundetejer med Ildebrand efter Forordningens Tilhold, og der- imod Tirsbeckejer dend anden i Bredballe.

6.

Deignen vinder fri Græs paa een tre a 4re Stkr. Faar over Hornstrup Mark, lige ved Bøndernis egne, som Byemendene i Henseende de har Skoelen Vinter og Sommer hos sig, hannem forunder. Mens til Vindter-

foeder gives hannem af heele Sognet a Tdr. Hartkorn et half Lispund Høe og et half Lispund Halm.

7.

Og siden nu saaledes er forklaredt alt, hvis Deigenen for Skoelholdet skal niude, saa følger det af Ræt og Billighed, at hverken hand self eller hans Substitut maa fordre eller oppebærge noget viedere af Sognets Beboere for Ungdommens Undervisning, undtagen dem, som vil hafue deris Børn informerede i Regnen og Skriven, da de betaler uggentlig for hver een Skilling danske aparte, mens ellers i alt øvrigt haver Deigenen og hans Substitut sig efter de allernaadigste udgangne Forordninger og Instructionen vedbørlig at forholde.

At dette saaledes i allerunderdanigst Følge af Deres Kongl. Majestæts Forordninger efter nøieste og mueligste Skionsomhed af os underskrefne er vorden forfattet til en bestandig Skoel Regel og Rættesnor for Hornstrup Sogns Ungdoms Information, bekræfter vi i værende Tiid med ubesmitted Samvittigheder efter Sognets Tilstand, det vi og alle Tiider vil vedstaae og bekiendt være under Forhaabning af Stædsvarighed, saa længe Gud i Naade sparer os fra Landeplager, at Godset med loulig og vedbørlig Omgiaenge kand af Ejerne vorde conservered.

Datum Tirsbeck dend 21. Martii Ao. 1741.

Mourits Mouritsen Højer.

Linde.

Udi min Principal Ritmester Brocktorffs lovlige Fraværelse og indtil hans nærmere Ratification underskrives dette af

Mickel Rohde.

Indbemelte Skoel Fundatz bliver hermed i Kraft af Deris Kongelige Mayestæts allernaadigste Forordning dateret 29de Aprillis=1740 fuldkommeligen og i Allemaader approberet.

Bramminge og Riibe den 24. November 1741.

Gabel — H. A. Brorson.

I denne Fundats — som da ogsaa i de andre — henvises til to Forordninger. For at forklare, hvorfor det ikke var nok med den første af disse Forordninger, men den næste var nødvendig, skal her gengives, hvad der staar i en ældre større Danmarkshistorie »for Folket«: »Almueskoler paabødes oprettede overalt i Landet den 23. Januar 1739; men da Godsejerne ømmede sig ved de dermed forbundne Udgifter, overlodes det dem ved en ny Forordning . . . selv at bestemme, hvor der behøvedes Skoler —«. Derefter fortsætter Bogen med disse mistrøstelige Ord: »Følgen blev da, som man kan tænke sig, at kun meget faa blev anlagt.«

Denne Skildring er egnet til at vildlede, og dens Slutningsbemærkning er — i det mindste hvad Nørvang Herred angaar, som vi jo allerede ved — saa fejlagtig som vel muligt, idet dette Herred blev særdeles tilfredsstillende belagt med Skoler.

For Forstaaelsens Skyld vil det være praktisk at sige, at der blev oprettet to Slags Skoler, nemlig dem, hvor Degnene blev Skoleholdere (Hornstrup), og de andre, hvor Skoleholderne ikke var Degne (Bredballe).

Hvad Degneskolerne angaar, saa var det hverken efter den ene eller den anden af Forordningerne overladt Godsejerne, om disse skulde oprettes eller ej. De var begge Steder paabudte. Noget anderledes stiller det sig imidlertid med »den anden Slags« Skoler. Efter den første Forordning var det overladt til Stiftsøvrigheden at træffe Bestemmelse om, hvor mange af disse, der skulde oprettes, og hvor de skulde ligge. Denne Bestemmelsesret bliver i den anden Forordning givet til Godsejerne i Stedet for. Men Skoler skal der altsaa bygges, og Sognet skal forsvarligt »dækkes«. Læserne kan bedst selv høre, hvad Forordningen Nummer 2 under Godsejerne i Retning af Frihed:

»Og byde Vi hermed Allernaadigst, at vore Amtmænd tillige med Herrets Provsterne, saa snart denne Vores Allernaadigste Anordning er vorden publiceret, ufortøvet skal for sig kalde hvert Sogns Lods Ejere, tillige med Sognepræsten, og med dennem udgiøre, hvad Tilbygning Degneboligen maatte behøve . . . og sørge for, at Skole Huusene vorder indrettede, Skoleholderet kommer i Stand, og de øvrige Foranstaltninger bliver fuldbyrdede, uden Forhaling, inden 1741 Aars Udgang.« — Og derefter fastsættes der for eventuelle uvillige Godsejere »en Bøde paa 1 Slettedaler for hver Uge, de efterlader Vores Allernaadigste Villie.«

Naturligvis var det ikke gratis for Godsejerne at bygge Skoler, men det var dog efter Forordningens Ordlyd i det lange Løb langt dyrere at prøve paa at slippe for det. Friheden er ikke uindskrænket.

Som det fremgaar af Fundatsen, faar Degnen i Hornstrup til sig selv og sin Substitut i Bredballe i aarlig Løn 9 Tønder Korn og ti Rigsdaler kontant. Den Ting er tydelig nok. Derimod staar der ikke noget om, hvordan denne Rigdom skal fordeles imellem dem. Hvad Kontanterne angaar er det dog ret sandsynligt, at Degnen har beholdt de 6 Rigsdaler, saa hans Medhjælper i Bredballe har maattet nøjes med de 4. I Forordningen hedder det nemlig, at hver »Deign aarligen . . . skal betales 6 Rdlr. i tvende Terminer.« — Det var dog naturligvis ikke forbudt at give ham mere.

Selv om Degnen foruden Kornet og Kontanterne faar fri Græsning og nødvendigt Vinterfoder til sin lille Besætning, er han jo alligevel kun en lille arm Smaamand blandt andre arme Smaamænd. Dog har han mere at leve af end det, der ovenfor er nævnt, thi det er jo kun hans Gage som Skoleholder. Dertil kommer hans Løn som Degn, hvoraf ganskevist Korn-

leverancen er indbefattet i Skoleholderlønnen. Tilbage er saa følgende spændende Ting: »Offer til de tre store Fester, til Bryllupper, Barnedaab og Barselquinders Kirkegang, saa og dend sædvanlige smaa Retzel, Brød, Kage, Flesk, Gaas (og) Æg.« — Men saa er der heller ikke mere, thi som det hedder i Christian den Femtes Lov: »Af Kirkerne bekommer Degnen intet til Løn.«

De rede Penge — altsaa i Hornstrup-Tilfældet ti Rigsdaler — flyder ind i »Skoele Cassen« mange Steder fra. Fundatsen nævner alle de »mange Bække smaa«, der hver for sig er saa kraftesløse, at de ikke samlede udgør noget, der kan minde om »en stor Aa«. — De beskedne Kilder er: 1) Lysepenge — 2) Becken- og Taflepenge — 3) Mulcter — 4) Huusmænds, Indersters og U-giftes Bidrag — og endelig udefra: 5) Kiøbsted Kierkernes Ydelser. — — Hvis alt dette endnu ikke udgør de budgetterede ti Rigsdaler, skal det manglende paalignes Sognets Hartkorn.

Blandt disse forskellige Poster er »Lysepengene« de interessanteste. Arrangementet med dem fortæller en bedrøvelig Historie om den Tids bitre Fattigdom og yder et godt Bidrag til Ophavsmandens Karakteristik. Det, Christian den Sjette gør, er, at han puster Lysene paa Kirkealtrene ud. Derved mister Himmelen et Par Stjerner, men der spares en Smule Penge, og Himmelen er der jo da stadigvæk, selv om det ikke mere er nær saa lysteligt at sidde inde i Kirken og se paa den. — De sparede Penge skal bruges til at holde Skole for, og det er altsaa dem, der i Forordningen og i Skolefundatserne kaldes »Lysepenge«.

»Kiøbsted Kierkernes Ydelser« hidrører fra samme Kilde; thi ogsaa inde i Byernes Kirker blev der slukket skønne Lys, og Penge, der derved blev sparede, skulde komme Landsbyskolerne til Gode.

For at yde Christian den Sjette Retfærdighed maa det dog siges, at han ikke ellers fører Krig mod de »unyttige« Kirkelys. Hvis der ad andre Veje end de hidtil sædvanlige kan skaffes Midler til deres Anskaffelse, har han ikke noget imod det. Han slukker altsaa dog ikke Kirkelysene af samme Grund, som han forbyder Julestuerne og Bondens Riden Sommer i By, der alt til Hobe var Djævelens Værk.

Om *Bekken- og Tavlepenge* forordner Kongen: Ligesom Vi og Allernaadigst vil, at der aarlig paa Faste-lavns Søndag og paa Mikkelsdag skal udsettes Bekken for Kirke-Dørren og samles en Collect til Skole-Cassen overalt paa Landet, hvortil Præsten Søndagen forud opmuntrer Meenigheden efter deres Vilkaar at contribuere, saa ville vi og, at efterdags til denne Brug en Tavle skal ombæres i Kirkerne ved alle Brude-Vielser, Børnedaab og Begravelser paa Landet.

Desuden vil Kongen, at der ved alle Gæstebud og Sammenkomster i Sognet, hos hvem de end holdes, skal foretages en Indsamling til Fordel for samme trængende Skolekasse. Der skal endelig opstilles Fat-tigbøsser i alle Tingstuer, hvori Straffepenge for mindre Forseelser skal lægges. En »mindre Forseelse« er det f. Eks. at »bande og buldre« paa Tinget.

»Mulcter« er naturligvis Straffen for Forsømmelser. Af dem maatte der desværre befrygtes at blive mange. Erfaringerne fra Rytterskolerne pegede i den Retning.

Forordningens Bestemmelser til Skoleforsømmel-sernes Forebyggelse er strenge og højtidelige: »Finder han (Sognepræsten) Forældrene at holde deres Børn fra Skolen, kalder han dem først for sig og foreholder dem deres Forseelse med alvorlig Formaning at ændre den. Vil sligt ikke hielpe, formaner han dem i Med-hielpernes Paahør, og om anden Leylighed mangler,

da i Kierken, før eller efter GUDs Tieneste; hielper det ikke, saa bør han raadføre sig derover med Provsten, og uden hans Raad ey antage saadanne Forældre til GUDs Bord, førend deres Børn har gaaet nogen Tid til Skole. Skeer det tiere, saa bør Forældrene, som aabenbar ulydige ey til Sacramentet antages, uden offentlig Afbedelse, og Præsten bør tillige give det Amtmanden eller Herskabet og Husbonden tilkiende, som derpaa alvorligen straffer Vedkommende, med Penge-Mulct og Fængsel paa Vand og Brød, efter Forseelsens Beskaffenhed.«

Mulctens Størrelse er forøvrigt: »Ugentlig 4 Skilling, og om det er formuende Folk, som boe i Sognets District, da 8 Skilling, med mindre de selv holde en Informator«. Disse »formuende Folk« skal i saa Fald betale til Sognets Skole fra 2 Mark til en Rigsdaler (aarlig), efter deres Omstændigheder og Provstens Sigelse.«

Men dermed har Skolekassen jo endnu ikke faaet, hvad der tilkommer den: »Hver Huusmand og Inderste, som selv kan fortjene deres Brød (betaler) aarlig 4, 8, 12 Skilling til 1 Mark i det høyeste. Og hver ugift Person over 15 Aar gammel, som ey er Ober- eller Under Officerer ved Land Militien, eller selv holder Dug og Disk, hvert Aar: en Karl 3 Sk. og en Pige eller Dreng 2 Skilling.«

Saa har i hvert Fald Skolekassen for Hornstrup og Bredballe ikke flere Indtægter. Skulde de vise sig ikke at slaa til, bliver det manglende, som vi ved fra Fundatsen, »paa Sognets Hartkorn at reparere«.

Naar Skoledistriktet maa finde sig i at bære disse ekstra Byrder, saa kan Forældre og Børn ogsaa til Gengæld gøre Krav paa, at Skoleholderen er en respektabel Mand, der kan sine Sager. Han skal være mindst

22 Aar gammel, og det skal, før han antages, undersøges:

»1. Om hand kand tydeligen undervise Børn i at læse.

2. Om han forstaar sin Catachismum og den rette Saliggjørelses Orden, kand selv derfor gjøre reede, saa og viser sig beqvem saaledes derover at catechisere, at Børnene ret kand fatte deres Børnelærdoms sande Meening, og at Kraften deraf dem paa en enfoldig, forstaaelig og indtrængende Maade appliceres.

3. Om han har gode Testimonia om et ulasteligt Forhold og i Særdeleshed, at han ey bander, ey lyver, ey er tilgenegen til Drukkenskab, Liderlighed eller U-fredelighed.

4. Om han skriver og reigner godt, eller saa godt, som i hans Skole behøves, og kand deri informere, samt om han skriver orthographice Dansk.

Befindes in Examine noget af disse fire Stykker, heldst de tre første at mangle, bør den Examinerede, enten han er studeret eller u-studeret, ey til Skoleholder antages, med mindre aldeles ingen bedre var at faa (hvad de saa egentlig skal med ham synes noget gaadefuldt), og paa den Examineredes Liv og Levnet i det mindste intet falder at sige....«

Børnene skal begynde at gaa i Skole, naar de er 5 Aar, eller senest i hvert Fald, naar de er fyldt 6.

Og saa slutter jeg disse almindeligt gældende Oplysninger med at præsentere Læserne for en »Lærereksamen« fra hine Aar. Dens Emne er udelukkende »det ene fornødne«. Eksaminanden hedder Peder Nielsen Brandt, og han aspirerer til at blive Degn og Skoleholder i Brande efter sin Fader. Det er Sognepræsten i Brande — han hedder Risom — der leder Eksamenen, men det er ikke ham, der har fundet paa

Spørgsmaalene; dem har han faaet tilsendt fra Ribe, fra Salmedigteren Biskop Brorson.

Myndighederne er for saa vidt humane, som de ikke forlanger af Seminarist Peder, at han skal gaa til Eksamen i den allervarmeste Sommertid. Prøven afholdes den 18. November. — Aaret er 1743.

Der er kun et Sæt af Spørgsmaal, men Eksamenen falder alligevel i to Dele, en mundtlig og en skriftlig, idet Præsten til en Begyndelse stikker Aspiranten Spørgsmaalene ud et for et til mundtlig Besvarelse, og først da man paa den Maade er naaet igennem alle Spørgsmaalene, faar Peder Nielsen Brandt udleveret Papir og Gaasefjer og saa udmærket godt Blæk, at hans Skrift er lige saa tydelig i Dag, som den var, da der i Mørkningen hin Novemberdag for næsten to Hundrede Aar siden blev strøet Sand paa.

Den mundtlige Overhørelse gik ikke saa godt. Peder Nielsen afslørede desværre, at han ikke var perfekt i »dend christelige Lærdom«. Det kan man nu ikke se af den skriftlige Besvarelse; den er god nok, men af den »kand Biskoppen icke aldellis erfare hands Profectum«, thi for det første »har jeg (Risom) lenge veiledet ham til at udlokke saadand Svar«, og for det andet var der Eksamenssnyderi med i Spillet: »Da hand skulle reenskrive det, har hand forandret sit første gifne Svar og betient sig af at eftersee dend ny Forklaring.«

Det er derfor ikke helt rigtigt, naar Peder indledningsvis kalder sine Svar »eenfoldige«. Der er somme af dem, som Risom selv ikke kunde have klaret bedre, »fornemmelig Svarene til det 13., 17., 23. og 27. Spørgsmaal«.

Der er 36 Spørgsmaal i alt. — Det første lød saaledes: Hvori bestod Guds Billede? Da det er klaret,

skal der gøres Rede for Syndefaldet og dets forførdelige Følger. Peder Nielsen Brandt stikker intet under Stol: »Hvad har Adam og vi alle fortient?« spørger Brorson, og Peder lægger skaanselsløst Fædrenes Synder over paa Børnene: »Guds Vræde og Unaade, timmelig Død og ævig Fordømmelse!«

Det niende Spørgsmaal vil have at vide: »Hvorudi bestaar hans Ypperste Prestelige, Prophetisch og Kongelig Embede?« — Ogsaa det ved Peder, men han begaar rigtignok den lille pudsige Fejl, at han laver »en Ypperste Prest« om til »en ypperlig Prest«. For øvrigt bestaar det ypperstepræstelige Embede bl. a. deri, »at hand u-afladelig beder for os og træder frem for hans Himelske Fader med usigelig Such. — Hans Prophetische Embede bestaar udi at Prediche og Lærre os Guds Villie til vor Sallighed. Gaar ud i den gandske Verden og Prediker Evangelium for alle Creature, hvilche Embede forrættis nu ved Retsindige Predikantere og Lærere. — Hans Kongelige bestaar derudi, at hand regierer og forsvarer sin christen Kirche og beskiermer den imod dens aandelige og legemlige Fiender«.

Og saa skal jeg gengive en lille Række Spørgsmaal uden at føje Svarene til: 10.) Har Christus forløst os alle? — 11.) Bliver da alle salige? — 12.) Hvad er Omvendelse? — 13.) Hvad er Retfærdiggørelse? — 14.) Hvad er Fornyselsen? (Peder har skrevet »for Nyelsen«). 15.) Hvad er vi blefne i Daaben? — 16.) Kand et Menniske miste sin Daabs Naade? — 17.) Kand vi faae vor Daabis Naade igen og hvorledes? — 18.) Hvad er den saliggjørende Troe? — 19.) Hvad er dens Kiendetegn? — 20.) Kand vi self virke Troen i os? (Hertil svarer den unge Mand, at det kan »jeg icke af Min Styrche eller for Nuft«).

Saaledes fortsættes der, til Spørgsmaalene har ført

Parterne helt hen til den »yderste Dommedag«: 31.) Hvilche vil Jesus tage til sig i Himmelen? — 32.) Mon de er mange? (Peder svarer: Ney, desværre!) — 33.) Hvilche vil hand kaste i Helvede? — 34.) Mon de er mange? (Ja, mod de udvaldis Tal at Rægne ere de mange!) — 35.) Hvor længe skal den Himmelske Glæde vare? (Evindelig!) 36.) Hvor længe varer den evige For-dømmelse? (Illigemaade Evindelig, thi derris Orm skal iche døe, og derris Ild aldrig udsluckis.)

Saaledes var altsaa Kravene ved de første Eksaminer for »Folkeskolelærere paa Landet«. — Det var, hvad Konge og Bisp og Sognepræst var enige om, at de smaa blaaøjede Bønderbørn først og fremmest skulde øves i, og det har jo saa da nok været i Overensstemmelse med deres Barnesinds Behov. — Thi den, Gud giver et Embede!

Nu da vi ved, hvad Læreren skal snakke med sine Børn om, er det kun naturligt, at vi skynder os at faa »funderet« saa mange Skoler som vel muligt, saa den gode Virksomhed kan komme i Gang.

Vi vælger at tage Sognene Vester fra og begynder altsaa med *Sønder Omme*.

I Sdr. Omme holdtes det afgørende Møde Søndagen den 1. Marts umiddelbart efter Gudstjenesten. Mødet holdtes i Kirken. »Menige Mand var blevet advaret fra Prækestolen om at være til Stede«. »Menige Mand« var der ogsaa; de var der fra de fjærneste Afkroge af det udstrakte Sogn, og de havde absolut ikke fælles Interesser, hvad Skolevæsenet angik (udover at de maaske alle helst helt vilde have undværet det ny Væsen). Denne Uenighed prægede Forhandlingerne og senere ogsaa Fundatsen. Hvilke Vanskeligheder der i øvrigt var at overvinde, fremgaar tydeligt nok af Fundatsens »Anslag«:

»I Henseende Sognet er lidet af Hartkorn og meest (naar 4 a 5 Mænd undtages) bestaar af fattige Beboere, samt vidt adspred med Aaer og Bække imellem Byer og Torper, erklærede Menige-Mand sig, det var dem umueligt (helst mange af dem ej er god for at udrede og betale de Kungelig Contributioner) at bekoste og opretholde et fuldkommen Skolehuus, eller bestandig Skoleholder Aarene igiennem at lønne.«

Det med Pengene var den ene Ting; den anden var, at selv om de fik »et fuldkommen Skolehuus«, saa kunde de »dog ej deraf have Nøtte den største Tiid af Aaret, formedelst deris Børn ej stedse kand søge Skolen, men de, der vare komne til nogenledis Aars, blef brugt til at dørke Jorden med Arbeide, og de, der vare smaa, maae vogte Fæ og Faare Hiordene, som enhver, der denne skarpe Heede Egn er bekiendt, vel er vitterligt«.

Det er tydeligt, at mange af Bønderne har været ret ophidsede ved Tanken om at miste disse smaa uundværlige Medarbejdere for en tosset Forordnings Skyld, og de har utvilvsomt haft Brug for megen Selvbeher-skelse for under Debatten at faa alle deres Ord afstemte efter det hellige Forhandlingssted. Lad os haabe, at det er lykkedes dem, saa Præsten Wellejus og »alle de smaa Billeder« ikke med Blusel har maattet vende sig omkring.

Der kom det ud af det, at »den østre Deel af Sognet, nemlig Hiortlund, Filschoug, Hallundbeck og Omwraa, som er baade længst fraliggende, vidt adspred og med Aaer og Vandstrømme adskildt«, gik ind paa at slaa sig sammen om en »omgaaende Skolemester, som enhuer, enten hand har Børn eller ikke, upaaklagelig vil koste og lønne«. Med saadan en omvandrende Skolemand til Raadighed maatte det kunne lade sig

gøre at faa »deris Ungdom og Børn udi Læsning og Christendoms Undervisning saaledis oplærdt, at Præsten ikke derover med Billighed skal kunne have noget at klage«.

Mændene fra de fire nævnte Byer stred bravt for at faa »Lildbrand«, hvor der boede tre Mænd, lagt ind under Vandrrelæreren. Paa den Maade vilde de jo blive flere om at bære Byrderne. Desuden forlanger de deres Andel af Lysepengene, hvilket ikke høres urimeligt. »Mens som bemt. Lild Brand ligger Degne Skolen nærmest, og der er Broe og Gangtræ over den Bæk og Aae, som løber imellem det og Degne Skolen, derimod ingen Broe over Bækken og Aaen imellem Lildbrand . . .« og de andre Byer, og der tilmed kun er halvt saa langt til Degneskolen, saa bør »titmeldte Lildbrande Børn at søge Degne Skolen.« — Kirkelysene skulde ogsaa alle tilfalde Degneskolen, for det første fordi denne Skole »er meere bestandig«, og for det andet, fordi det »haabis, Børnene der bliver bedre oplærdt end som udi Omgangs-Skolemesterens District, helst naar Degnen derfor nyder den Løn, hand kand noget saa nær staa ved med«, og endelig for det tredje »skal Degneskolen tilbyggis nogle Fag, som og skal vedligeholdes«, og har derfor vældig Brug for alle Lysepengene.

Da baade »Lildbrand« og Lysepengene blev henlagt under Degneskolen, kneb det for Mændene fra Østen at undgaa det meget store Syndefald. Vrede var de, og de maa have truet med at klage til den høje Øvrighed, hvad Flertallet dog tog sig let, i den sikre Forvisning, at samme »høje Øvrighed Naadgunstigst vilde behage at erfare, at disse Mends og fire Stæders Paa-stand sigter mere til deris egen Fordeel end det almindelige beste«.

Da de fire Stæders Mænd efter endt Møde gik hjem hver til sin Stad, har den opmagasinerede Forbitrelse endelig kunnet faa frit Afløb. Mens de banede sig Vej over Bække og Aaer, har Forbandelsens Blaalyt utvivlssomt glimt over Vandstrømmene.

Der havde ogsaa været Strid om, hvor længe Omgangsskoleholderen skulde virke. »Endeel af de 22 Mænd, som beboer fornæfnte fire Stæder«, kunde gaa med til at lønne ham fra »Micheli til Paaske«, hvorimod en anden Del mente, at det maatte være nok, naar der blev holdt Skole fra »Maartensdag til Medio Marti«, altsaa fire Maaneder med en Jul i Midten, en »Vinterskole« midt i Vinterens Hjerte. — Stiftsøvrigheden approberede Forslaget fuldt ud uden at tage Stilling til, om der skulde holdes Skole i fire eller i fem Maaneder, og dermed var saa indført en Skole, der var i den Grad i Overensstemmelse med vestjydsk Behov, at den stadig er en væsentlig Del af de gamle Hedeegnes Undervisningsvæsen. Som de sandsynlige Ophavsmænd til denne Ordning burde de 22 Faareejere fra Byerne bag om Vandløbene egentlig have haft deres Navne antegnede her.

Da man er kommet saa langt i Udarbejdelsen af Skolefundatsen, vaagner Misundelsen hos de begunstigede, der bor omkring Degneskolen, hvorfor de beslutter, at de — skønt de jo raader over en Helaarsdegn — heller ikke vil holde Skole hele Aaret, men først »anfange« ved Mikkels Dags Tiider«, men saa vil de rigtignok ogsaa »continuere, enten der er faa eller mange i Skoelen, til Paaske, udi i huilken Tiid Degnen for enhver i Særdeleshed og for alle i Almindelighed, riig eller fattig uden nogen Forskiel derpaa at gjøre, med Flid at anvende, lærer og underviser saaledis, som hand for Gud og Øvrigheden agter at tilsvare«.

Efter at Fundatsen derefter har talt om Degneboligen, som vi maa vende tilbage til om lidt, præsenterer den Stiftsøvrigheden for en snild Ide. Sagen er, at Hoven Sogn, der ligger i »Lundenes Amt«, er Annex til Sønder Omme. I Sønder Omme mener man at vide, at Hovenfolkene vil nøjes med en Omgangsskoleholder, der ikke koster ret meget, hvorfor de maa kunne faa lidt Penge til overs fra Skolekassen. De maa lige akkurat kunne spare Lysepengene. Men ikke sandt, naar Folkene i Hoven og Sønder Omme har samme Præst, saa betyder en Amtsgrænse ingenting, saa er de for Brødre at regne, og »som Brødre vi bør holde sammen«, og derfor »insinueres underdanigst Stiftets højbiudende Øfrighed, om de Penge af bemeldte Hoven Kirke... for Lysene maatte komme til Deeling med Omme, ... da mand haabede begge Alterne derved kunde blive ziiret og forsiunet med Lius, ... hvorved og dend Grubbel, som en Deel af den gemeene Almue kunde fatte over Lysenes gandske Borttagelse, kunde forekommis. ...«.

Dette Forslag kunde Stiftsøvrigheden ikke gaa ind paa, saa den gemene Almues »Grubbel« lod sig desværre ikke afværge.

Og saa kommer vi til Sønder Ommes Degnebolig. — Som vi ved, var Fremgangsmaaden ved Degneskolerne den, at man byggede saa mange Fag til Degneboligen, som var nødvendige til en Skolestue, og saa havde man paa en nem Maade, hvad man havde Brug for. Denne Fremgangsmaade var imidlertid uanvendelig i Sønder Omme, fordi Degnen der selv ejede det Hus, han boede i, og »at bygge ved en andens Huus og paa andens Grund, siunes at føre Dificulteter med sig«.

Det var Lodsejernes Sag at stille Skolestue til Raadighed for Undervisningen. Foruden den Udvej at

bygge til Degneboligen anviste Forordningen af 29. April 1740 ogsaa en anden, nemlig at indrette Plads i et eller andet passende Gadehus. Den største Lodsejer i Sønder Omme var Svitzer paa »Jullingsholm«. Han ejede imidlertid ikke noget Gadehus i Sønder Omme. Derimod havde han et saadant i »Skougsende«, hvortil han da ogsaa overvejede at flytte Degneskolen. Denne Løsning var dog ikke særlig god, og »for Disputer i Tiiden at forekomme det meste mueligt er, vil jeg heller paa it beleiligere Sted een Nye Skolestue indrette og opbygge«.

Det var jo et godt Tilbud, men det var ikke godt, at det først fremkom over et Aar efter Fundatsens Affattelse og et halvt Aar efter den Frist, Forordningen havde sat for Skoleholdets Begyndelse. Der forlyder dog ikke noget om, at Bøden — en Slettedaler for hver Uge — blev ham afkrævet, saa lidt som at Sognets Beboere og deres Børn paa Grund af Udsættelsen geraadede i Affekt.

Svitzer skriver videre: »Og paa det ej med Billighed skulle kunde siges andet end den joe, efter Sognets vestre Deels Beskaffenhed, blev sadt og indrettet paa saa beqvem et Stæd, som nogenledis skee kunde, vil jeg herved underdanigst Stædet tilkiendegive og ved Pennen indføre«. Og saa tilkendegiver Manden, at Skolestuen skal bygges »Vesten for Kirkebyen paa it eensohm Stæd«. Et saadant »eensohm Stæd« er et godt Sted, thi der kan Skolebørnene »efter mine Tanker med langt bedre Rolighed . . . profitere af deris Undervisning, end som om dend blef sadt ved det Huus, Degnen beboer, huor der falder saa godt som en Landevej med mange forbi Rejsendis Ind- og Udgang, som giver de unge Anledning at see og give Agt meere efter slikt, end huad de skulde og bør at lære«.

Det lyder meget fornuftigt, og vi vil gerne give

Svitzer Ret i hans Betragtninger, selv om vi næppe vilde have følt os forurologet over den Færdsel, der i de Dage var paa »saa got som en Landevej« ude i Sønder Omme og andre lignende Steder.

Det ensomme Sted er ogsaa godt for Skoleholderen, der, »naar Skoelen og Børnene paa it eenlig Stæd er afsondret fra andre Folkis Omgang, . . have dis meere og bedre Stadighed at blive hos Ungdommen med flittigen Undervisning, end som om Skoelen holdtis strax eller tæt ved hans Huus, saa vit der da altid kunde forefalde adskilligt Huusvæsen, som kunde foraarsage, at hand baade maatte have Tankerne og Persohnen derved, og Ungdommen imidlertid raade sig self«.

Svitzer kalder sin Skrivelse for »Raison over et Skoeluhuus«, og der er virkelig udmærket »Ræson i hans Ræsonnementer«. Der er ingen Ting i Vejen for, at det kan virke forstyrrende paa en Skolemester, naar han fra Skolestuen kan høre sine egne Høns kagle. — Godsejeren vil dog ikke jage Lærer og Børn helt ud i Ødemarken, ikke længere »end ungefehr it got Bøsse Skud« fra Degneboligen, »saa hand ikke med Billighed skal kunne besverge sig over, Vejen faldt ham for lang at gaa, helst den største Deel af Ungdommen kand have 2—4 ja, endeel thi Gange lengere til Skoelen end han«.

Sognepræsten, Velærværdigheden Thomas Hansen Wellejus, skal ogsaa have »Umage og Opsiun med Ungdommens Undervisning«, men heller ikke han kan være utilfreds med Skolehusets Beliggenhed lidt borte fra Alfavej, al den Stund han ikke faar længere at gaa, naar han skal aflægge et Besøg, »end som een eller anden Borgermand udi een Kiøbstad kand have at gaa til Kirke«, og det skulde vel ikke være noget at snakke om.

For at give Læserne nøje Besked om den videre For-

retningsgang angaaende Skolefundatserne vil vi følge Fundatsen fra Sønder Omme paa dens videre Vej.

Først blev den afleveret til Provsten, og det vil sige til Mouritz Mouritsen Høier i Vejle. Han gav den følgende ledsagende Paategning:

»(Sønder Ommes Skolefundats), hvorved efter Lods Eyernes egen til os udi Sessionen giorte Begiering alleene dette erindres, at Lille Brande Bye, som bestaar af 11 Tønder Hartkorn, henlægges til dend østre Part af Omme Sogns Skole Destrict«.

— Altsaa en foreløbig Sejr for Mindretallet!

Fra Provsten gik Fundatsens med den provstelige Bemærkning videre til Stiftsøvrigheden, der bestemte: »Indbemelte Schoel Fundatz for Omme Sogn bliver hermed i Kraft af de om Schoelernis Indretning er-gangne allernaadigste Befalinger approbered saaledis: at Lilde Brande Bye, som bestaar af 11ve Tønder Hartkorn, henlægges til dend østre Part af Omme Sogns Schoeledistrict, og at Lysepængene af bemelte Sogn skal tilhøre Degne Schoelen alleene, hvortil Lyspængene fra Hoven Sogn icke kand legges, efter største Lodseyeris Formeening, siden samme efter dend Kongl. Anordning henhører til sit eget Sogns Schoele Casse. Angaaende Fundatzens 7de Post om nogle Fag Schoelehuuses Tilbyggelse, som Degnen paastaaer icke maa tilbygges det af ham paaboende Stæd, formedelst det er hans eged, da bliver Største Lodseyeres derom til os nærmere indgifne Forslag af 7de Juni 1742 approbered saaledes: at bemelte Scholehuus sættes strax Vesten for Kirkebye paa et eensom Stæd, som er baade beqvem for Ungdommen og Degnen, som besørger denne Schole, hvortil i sin Tiid kand bygges Degneboelig af Kirke Patronen, naar denne Degn skulde afgaae, som self eyer Boepæl«.

Nabo til Sønder Omme ligger et andet »maadeligt og vidtløftigt Sogn«, nemlig *Brande*.

I Brande blev Skolevæsenet ordnet hurtigt og uden Besvær af nogen Art, især takket være den udmærkede Præstemand Jens Risom, som vi allerede tidligere har hørt lidt om. — I dette Sogn behøvedes to Skoler, den ene i Brande, den anden i Ure. I Brande skal der bygges »trende Bindinger til Degneboligen«, mens der skal rejses et helt nyt Hus i Ure, »som Jens Risom har paa-taget sig i aldt at opsette imod en Erstatning af hver Tønde Hartkorn i Sognet 1 Mark dansk.«

Det er klar Afgørelse, og lige saa let gik det med at træffe Bestemmelse om, hvem der skulde undervise Børnene. I Brande skulde naturligvis Degnen holde Skole, og til Skolen i Ure havde man Organisten. Brande var nemlig saa fornem, at den havde Orgel i Kirken.

Jeg ved ikke, om Folk i vore Dages Brande kender noget til deres gamle Præst Jens Risom. Han har i hvert Fald Krav paa at blive husket. Hvorfor vil frem-gaa af det følgende.

I Brande-Fundatsens *Punkt 2* hedder det: »Siiden Degnen i bemeldte Brande Sogn har i Dag tilsagt og lovet at skifte og deele Degnekaldets Indkomster saa vel som Skoleholds Lønnen med Organisten udi Sog-ned, som bliver dend anden Skoleholder, saa lover Hr. Jens Risom foruden dend ordinaire Skoleholds Løn, der er fastsat af hver Tønde Hartkorn 4 Skilling tillagt til Skoleholds Løn, samme at forbedre, (saaledes at) de trende af Hans Kongl. Mayestæt købte Gaarde As-kier, Dosling (Døslund) og Hyfvild vel skal tilhøre Brande Kirke, men dog til ævig Tid til hvert Aars Martini betale til Skoleholds Løn 13 Rdr. 2 Mark — siger tretten Rigsdaler toe Mark.« — Og saa fortsættes

der i *det tredje Punkt*: »Hvorimod dend Anpart Kirckelyspenge, som Brande Kircke ellers kunde tilkomme til Skoleholds Løn at betale, bliver herved imoed de de ovenmeldte 13 Rdr. 2 Mk. frafaldet og ei begiered, dog hermed icke meent de Kirckelyspenge, som fra Kiøbsted Kircherne kunde formoedes samt hvis af Huusmend, Inderste og Tienestefolck, en Tienestekarl 2 Sk., en Dreng og en Pige 1 Sk. af Sogned for hvert Aar betales Skat i aldt, saa lenge behøvis, andvendis til fattige Børns Bøger.«

Brande var altsaa et godt Sted. Hver Bondes aarlige Udgift til Skolevæsenet blev 4 Skilling pr. Tønde Hartkorn, og det vil rundt regnet sige 1 Mark. Derudover kun et Læs Tørv. Kornafgifter var der ingen af.

Forordningens Bestemmelser gik ud paa, at man skulde paaligne en Tjenestekarl 3 Sk. om Aaret, og en Pige eller Dreng 2 Sk. til Skoleholderlønnen. I somme Sogne blev disse Smaabeløb forhøjede lidt. I Brande derimod nedsættes de og skal endda kun betales, »saa lenge behøvis«, hvilket ikke kan betyde altid, da Børnenes Behov af Bøger ikke er stort. Disse gunstige Vilkaar har deres Udspring fra, at Sognets Velgører fortsætter med at være Velgører. Han ejer tre Gaarde og skænker fra dem aarlig 13 Rigsdaler 2 Mark til Løn for Skoleholderne. Pengene skal betales »til ævig Tiid til hvert Aars Martini«.

Med denne Gave har Jens Risom ikke blot lettet Byrderne for sine Sognebørn og skaffet Skoleholderne forholdsvis gode Kaar, men han gør samtidig Brande Kirke til den festligste i hele Herredet, hvad den for øvrigt var i Forvejen, idet han allerede før den Tid havde skænket Kirken et Orgel. (Naar »Trap« siger, at det skete i 1749, er det altsaa forkert.) — Mens man i andre Kirker, paa Grund af Skoleforordningens Be-

stemmelse, maatte slukke Lysene oppe paa Alteret, fik de, takket være Risoms Gave, Lov til fortsat at brænde hos ham. — Naar Orgelets Toner bruste gennem det gamle Kirkerum, fejler det ikke, at Brandefolkene ikke blot har kiget med Ærbødighed, men ogsaa med Taknæmmelighed op paa den knælende Skikkelse ved Alteret, som de blafrende Lys sendte deres fine Straalebundter ned over, — saa meget mere har de været taknæmmelige, som det jo ogsaa var ham, der havde genrejst Kirketaarnet og sat Spir paa.

Jens Risom maa have været en Mand, der ejede en dyb Glæde ved alt, hvad der var smukt. — Kirkespir, Orgelspil og Alterlys taler tydelige Ord derom, sekundæret af den store Have med Buske og Blomster hjemme ved Præstegaarden, der ogsaa var hans Værk.

I Aaret 1757 opsatte Jens Risom og Hustru Maren Peders Datter Arensberg — efter 38 Aars Ægteskab — en »Forskrivning«, hvori det aarlige Bidrag til Skoleholderlønnen forhøjedes til 20 Slettedaler. Til Gengæld forlanger han, at »Skoleholderen i Brande Sogn . . . skal være saadan en Person, der kand forestaa og betiene, foruden Skolen, det i Brande Kirke af mig bekostede og der befindende Orgelværk, som Kirkeejeren, hvoe bliver, skal være forbunden at vedligeholde«.

At Biskop Brorson og Stiftsamtmænd Gabel »fuldkommelige og i alle Maader approberede« Brande Skolefundats, er en Selvfølge.

Den næst knappestede af alle Herredets Skolefundatser er den fra *Tyregod*. (Uldum er endnu mere kortfattet.) Største Lodsejer i dette Sogn er Ide Sophie Giedde til Hastrupgaard (Sl. Olles Krabbes). — Hun synes ikke at have grebet Sagen an med nogen større Lyst, og hun har i hvert Fald ikke spildt sin Tid med at gaa i Enkeltheder.

Fru Ide Sophie samles med »een Deel af de andre Lodsejere« i Tyregod Kirke (efter Gudstjenesten) den 20. Marts, »efter foregaaende Correspondence et Conference«, for at overlægge, hvorledes »een bestandig Skoele kand oprettes og underholdes«.

Resultatet gengives her i dets fulde Længde:

1) Bliver til dend i bemt. Tyregod Sogn befindende Deignebolig bygt = 3 Fag nye Huus, og desaarsage til et Skoelehuus kand ansees meeget tienlig.

2) Deignen Lars Jensen udi Tyregod er som Skoelimester for ovennefte Sogen antagen.

3) For samme sin Skolebetiening nyder hand til aarlig Indkomst 6 Rbdr. i Penge, samt et Læs Tørv af hver Gaard udi tilmelte Sogn. — Men derimod skal hand forsvarligen lære heele Sognets Ungdom saavel i Læsen og Skriven som fornemmelig deres Christendoms Sager, uden videre Betaling endten at fordre eller kræve.

Og saa er der ikke mere udover, at Fruen lidt unødigt og en Smule uelskværdigt minder den høje Øvrighed om ikke at glemme, at det, til Gengæld for alt hvad hun her er gaaet med til, tilkommer hende »at nyde dend Proqvota Deel, som af Kiøbstæderne for Kirke-lysene til Stiftets Skoeler paa Landet skal betales, item de udi Sognet faldende Taule- og Bæchen Penge, til nogen Soulogement for de fattige Sognefolck.«

Vester Sogn var ilde stillet. For det første var det Anneks til Tyregod og havde altsaa hverken Degn eller Degnebolig at hægte et Skolevæsen paa. For det andet »er bemelte Vester Sogn noksom bekiendt iblandt alle omliggende, ja endog af alle i Amtet beliggende Sogner at være det mindste og ringeste, saavel efter Hartkorn som Indbyggernes Tall, nemlig bestaaende af Bøndergods (med Annexgaarden iberegnet) 42 Tdr., som udi

heele, halve og fjerde Parter-Gaarder afdeelte kand beregnes til 15 a 16 Decimantes (Tiendeydere).«

Det eneste Lyspunkt i al denne Bedrøvelighed er i denne Forbindelse, at Fattigdommen er saa stor, at Sognet maaske ikke falder ind under Skoleforordningen, men snarere under den i Forordningen »af Deres Kongl. Mayestæt Allernaadigst meddelte Dispensation«, der fritog de evneløseste og mest ubekvemme Distrikter for at oprette et fuldkomment Skolevæsen. — Peder Schønning paa Rørbekgaard, en forhenværende Kromand, der ejede hele Sognet paa nær Anneksgaarden, og Anneksgaardens Bruger, Præsten Hans Bering, bad derfor om at blive fritaget for at bygge Skolehus og lønne Skoleholder, »men at det i dens Sted (maatte) tillades at antage en skikkelig ung Persohn, som for dend blotte Kost og en billig Løn kand og vil informere Børnene efter dend Attest og Indseende, som vedkommende Geistlige derover bør give og holde, efter Skole Forordningens Formelding.«

»Naar saadan Sko(e)leholder for dette lidet og fattige Sogn bliver approberet og antaget, skal hannem med underhavende Skolebørn anvises det beleyligste Sted i Sognet (som er i sin Distance ikkuns $\frac{1}{2}$ Miels Vey igiennem) og dend beqvemmeste Stue ved Stedet til at holde Skole udi, som enten kand blive Lille Lindet, som ligger midt i Sognet, eller skiftevis i Lindet-Bye og Vesterlund-Bye, hvortil de øvrige faa Steder i Sognet kand have lige nær, neml. en liden fjerdedeel Miils god reen Vey.«

Det bliver ikke noget fedt Lærerembede, det gør det ikke, men den »unge Persohn« skal nok faa det godt; han »skal imidlertid nyde omgangsviis hos Sognefolket, enten de have Børn eller ey, sin fornøden og fornøjlig Kost, Sengeleye, Lys og Varme.« — Det med

»fornøjelig« maa dog ikke misforstaaes; det betyder ikke, at han kan forvente en Opvartning som paa en kongelig privilegeret Kro, men det betyder, at han skal faa sin beskikkede Del, »eftersom Indbyggernes Leylighed her kand forefalde«.

Og saa skal den unge fra Seng til Seng flakkende Skoleholder faa endda mere for sit Arbejde. Han skal ogsaa nok faa lidt Penge. Hvor meget, tør Schønning ikke helt udtale sig om. Han nøjes med at love, at der for den liden Pengeløn »skal blive giort beste og billigste Ligning og Repartition efter alle Slax Hartkorn i Sognet«. For øvrigt mener Peder Schønning, at det er rimeligt, Pengelønnen i nogen Maade retter sig efter Skoleholderens »Qualitæter at lære fra sig, enten Incipienter (Begyndere) i Læsen og Skriven, eller andre med Tiden meere avancerende og i fornøden Lærdom sig perfectionerende«. — Og det er jo ikke noget uretfærdigt Princip, selv om man baade i Vester og ved alle andre den Slags Skoler for længst har forladt det.

Derefter beder Peder Schønning en Slags Bøn uden Tro. Han siger, at »Vester Sogn til forskrevne at præstere vel kunde behøve nogen Behielpning andensteds fra, *men som maaske ikke er venteligt*, enten fra Degne-kaldets Revenuer (*som i sig selv er ringe*), eller fra andre formuende Sogners Overskud.« (Revenu = Indtægt).

Det tror han altsaa ikke selv paa. Derimod haaber han i dybeste Underdanighed, »at hvis Penge, som af Sognet selv kand indkomme, enten i Sted for Kirke-Lysene eller de i Forordningen tilladte Tavle- og Bekken-Penge, samt af faldende smaa Muleter, maatte komme selv samme Sogns Skole tilgode.« — Bare de dog maatte det, saa skulde de nok blive smukt fordelt

»efter Proprietariens (det er ham selv) og Præstens derover holdende retfærdig Dispensation.«

Saa er der tilbage kun at love Stiftsøvrigheden, at hvis de Herrer nu vil være gode og rare og stadfæste baade det ene og det andet, saa skal det med Skolen i Vester Sogn »nest Guds Hielp i Jesu Naun tage sin Anfang og bestandig Continuation (Fortsættelse) fra førstkommende Michelsdag A. C.«.

Af denne Fundats faar vi i Tilgift at vide, hvad ingen af de andre Fundatser har fundet det Umagen værd at fortælle os, at Lodsejerne er »beordrede og indkaldede til Sessions Holdelse . . at møde i Veyle den 22. Martii A. c. for at indlevere skriftlig til samme Tiid og Sted vores allerunderdanigst Forestilling og Erklæring.«

Paa den Dag har der altsaa været livlig og fornem Færdsel paa Vejene vesterfra ind mod Vejle.

Fra *Vester* vender vi os nu til *Ringgive* Sogn, men inden vi indlader os paa en Gennemgang af den Ordning, der her blev truffet, vil det være paa sin Plads atter at slaa fast, at det var Skoleforordningers Bestemmelse, at Degnene overalt, for saa vidt de da maatte antages at due til det, skulde være Skoleholdere, og at Degneboligerne skulde udvides ved Tilbygning, saa der kunde blive Plads til en Skolestue. Denne Tilbygning skulde foretages af Lodsejerne, mens selve Degneboligen sorterede under Sognets Kirkeejer. Hvis altsaa det Forhold skulde foreligge — som det jo for Resten allerede var Tilfældet i Sønder Omme — at der ingen Degnebolig fandtes, saa tilkom det Kirkeejeren at bygge denne, og naar det var sket, kunde Lodsejerne tage fat og forlænge Huset med de til en Skolestue nødvendige Fag. — —

— Efter den sædvanlige Indledning, hvori opremses

de forskellige Lodsejeres Navne, hedder det i Ringgive-Fundatsens Punkt 1:

»Siden udi Ringgive ingen Degnebolig er, mens Degnen har hidindtil boed udi et Fæste Huus i Uve Bye, Ringgive Sogn, formodes visselig, at Velædle Frue Cancellie Raadinde Poulsen til Refstrup, som er Ejer af Ringgive Kirke, har været betænkt paa i Anledning Hans Kongl. Mayestæts Forordning Degneboliget at lade opbygge, hvorved ogsaa forventes, at hun tillige een Skolestue lader indrette efter dend i Sognet befindende Ungdoms Tall, til hvilken Skolestue jeg da ogsaa erbyder mig at give min Andiel efter mit i Sognet befindende Hartkorn eller ogsaa i ermanglende Fald, naar Deigneboliget først er opført, at behøve en Tilbiugning til Skolestuen, som skal være færdig inden tilstundende October Maanedes Udgang imod vedbørlig Erstatning af vedkommende Sognets Lods Ejere, efter derpaa givende Specialberegning.«

Naar saa Degne- og Skolehuset staar der, og Degnen har rykket sine Teltpæle i Uve op og er flyttet ind, saa maa det »forventes, at Beboerne giver Degnen som Skoleholder fornøden Græsning til 2 Køer, een Hæst og behøvende Faar« + Jord til en »Kaalhaug«.

Pengelønnen er først 6 Rigsdaler aarlig, der bestaar af 3 Rbdr. 2 Mark Lysepenge og 2 Rbdr. 4 Mark »reparerit paa Sognets Hartkorn og Beboere«, og der-til af hver Tjenestekarl: 4 Sk. og af hver Pige og Dreng over 15 Aar: 2 Skilling, mens hvert jordløst Hus skal svare 6 Skilling.

Efter at der er gjort Rede for Brændselsydelsen og Anvendelsen af Tavlepengene og lignende Smaaskilling, slutter Fundatsen med at paalægge Skoleholderen, at han i sin Undervisning retter sig efter Instructionen af 23. Januar 1739.

Denne Skolefundats er affattet saa langt borte fra Ringgive som paa Hvolgaard i Langskov Sogn. Dato: 21. Marts 1741, — Underskrift: E. Bang—sl. J. Kruse.

Paa Grund af særlige Forhold — Gadbjerg og Lindballe var Aar 1684 blevet slaaet sammen med Ringgive Sogn, til Præstekaldets Forbedring — altsaa paa Grund af dette Forhold gav Stiftsøvrigheden Ringgive Fundatsen følgende Paategning:

»Indbemelte Schole-Fundatz for Ringgive Sogn, som er ligelydende med dend i Stiftskiisten nedlagde Original, bliver hermed i Kraft af de om Scholernis Indretning ergangne Kongl. allernaadigste Befalinger approbered med denne Forandring: At siden Gadberg, som med Ringgive er annectered, forhen har været et Hovedsogn, hvor og endnu er en Hoved-Præstegaard, og Frue Cancellie Raadinde Poulsen desaaarsage i samme Sogn har ladet sætte saa tilstrækkelig en Bygning, at samme kand eragtes fuldkommen for een Degneboelig og Scholehuus, hvortil hun og i Gadberg Sogns Scholefundatz har perpetuered det, naar Degnen samme vil beboe. Altsaa haver største og andre Lods ejere udi Ringgive Sogn at lade sætte fornøden Scholehuus for bemt. Sogns Ungdom, hvilcken Skoele Degnen besørger, saa længe hand der i Sogned forbliver, og derfor nyder dend i Fundatzen fastsadte Løn. Skulde bemt. Skoele i Ringgive af en Scholeholder, ved Degnens Forflyttelse til Gadberg, vorde forsyned, vil hannem ydermeere af Sognet tillegges en Koes Græs og Fodder.« — Gabel — Brorson.

Som man ser, træffer Stiftsøvrigheden en selvstændig Afgørelse, og Selvstændigheden er saa meget større, som Provsten (og man kan godt sige ogsaa Sognepræsten i Ringgive, Johan Londemann) var gaet i

Brechen for en helt anden Løsning. Provstens Indstilling har sin Interesse. Her er den:

»Ringiufve (Ringgive staves paa mange Maader; den morsomste Stavemaade jeg har set i de gamle Papirer er: »Ringøje«) — Ringiufve Sogn, hvorudi Madm. Kruse paa Hvolgaard er største Lodsejer, fra hende følger een Skoele Fundatz in Duplo, hvorudi hun anfører: 1) at et Deigne Boelig af Kirchens Ejer Madame Poulsen paa Refstrup skulle ved Ringiufve Kirke bygges til Skoelehuus. 2) at Deignen skulle være Skoeleholder.

Derimod har Cancellie Raadinde Poulsen for os ladet erklære: 1) at Skoelehuuset udi Gadbjerg, hvor hun er største Lods Ejer, er derfor bygt saa stort, som hendes Fundatz for samme Sogns Skoele viser, at Deignen, naar hand fra sit Fæste paa det Gods, hvor hand nu er, kand blive endtlediget, eller hans Efterkommerer derudi kand haufe fornøden Deigneboelig. — 2) at Gadberg Sogn førend det med Ringiufve Sogn blev combineret, har været Hovet Sognet, ligesom Ringiufve Sogn nu formedelst Præsten derudi boer, skal være, hvorfore hun formener icke at bør udi Ringiufve bygge Deigne Boelig, i Særdeleshed da Deignen ingen der forlanger. — Som nu Sognepræsten Hr. Johan Londemann udi sin til os om dette Sogns Skoelehold indkomne Forklaring, der Fundatzen er vedlagt, ærklærer: 1) at Deignen er med Aufling behæftet etc., mueligt vel icke til Skoeleholder beqvem. 2) at Skoelehuuset til best Nøtte for Sognet kunde anlægges i Store Karlskou, hvor det icke er ventelig, Madame Poulsen, om hun blev obtruderet at sette Deigneboelig udi Ringiufve Sogn, ville bygge, mens ved Kircken eller paa et andet Sted, hvor hun hafde Grund. 3) at der ville behøves for dette Sogn en aparte Skoeleholder.

Thi eragte vi, at Præstens Forslag, som billigst og mest convenable, bør følges, og at Madame Kruise samt øvrige Lods Ejere udi Sognet bør derefter sætte udi i Store Karlskou et Skoelehuus og een Skoeleholder andtage, da saavel paa Skoelehuusetz Bekostning som Skoeleholderens Belønning kand blive Repartition.«

Det var, hvad Præst og Provst fandt bedst. Stiftsøvrigheden føjede Madame Poulsen, og der blev altsaa ingen Skole oprettet i Karlskov, saa lidt som Madame Kruses Forslag til en Fundats nød ubetinget Godkendelse. Da den ikke gjorde det, maatte Fruen paa Hvolgaard til det igen. Hun gør det nødigt, og hun gør det sent. Hun retter sig heller ikke efter Stiftsøvrighedens Ønsker; men saadan som hun fanger Sagen an, gør hun det »i Jesu Navn!«.

»I Jesus Navn! — Saasom dend af mig forfattede Skoele Fundatz for Ringgive Sogn a Dato den 21. Marti 1741 siden ved Høje Øvrigheds Paateigning er bleven forandret, saaledes at Degneboeliget herefter skal være i Gadbiørg Sogn og Bye (som ved Ringgive er annectered) og et aparte Skoelehuus bygges i Ringgive Sogn, og hverken udi i Fundatzen eller dends paateignede Forandring er saadan Løn fastsat, hvoraf en Skoeleholder i Fremtiden kunde subsistere, Sognet desuden ey heller er af dend Størrelse og Beskaffenhed, at Beboerne derudi enten kunde formaae at underholde en boesat Skoeleholder eller deres Børn for Vejens Længde og Besværighed (saasom Sognet mestendeels bestaar enten af gandske smaa Byer eller vidt omliggende eeniste Stæder) kunde søge een Skoele; altsaa, paa det dette lidet Sogns Ungdom ey i Fremtiden ved Degnens Forflyttelse til Gadbiørg eller itzige Degns dødelige Afgang (der hidindtil udi sit iboende Huus har holdet Skoele om Vinteren) skulde have nogen Mangel paa Undervisning i deres Christendomb og anden fornøden Ting, har jeg i Henseende til Sognets førømmeldte Beskaffenhed (dend ikkuns bestaar

af 82 til 83 Tønder Hartkorn) dend forrige Skoele Fundatz nødvendig maattet herved forandre og forbedre saaledes som følger:

1) Da Sognet ingenlunde kan have nogen retskaffen Nytte af en boende Skoeleholder, og det beqvemmelig i Henseende til Tall af Beboere, kand deeles i tvende Parter, nemlig Øster og vester Part, saa skal der aarlig fra Mortens Dag indtil Midfaste holdes tvende Skoeler, een udi det vestre og een udi det Østre Sogn. Til det Østre Sogn bereignes Ringgive, Hedebye, Uhve, Højelund, Tryggelborg, Baaslund og lille Karlschou. Til det vestre Sogn Store Karlschou, Gammelbye, Ulken, Langelund, Langelund Mølle, Egsgaard, og hvad vidre som til vesten fra Store Karlschou er beliggende, hvilke Stæder kand bereignes (naar Huusmænd derunder og tillægges) til fiorten heele Gaarde, saadanne som de her i Egnen befindes, udi hver Part.«

Derefter bestemmer Fundatsen, at der i den vestlige Del af Sognet skal ansættes en »omgaaende Skoleholder, som fra Stæd til andet skal omgaa at holde Skoele«. Han skal samle Børnene »saavel i deres Huuse, der ingen Børn have, som i deres, der have Børn«. — Hvor det skal være vil blive forkyndt »ved Kirken Søndagen forud for den kommende Uge«.

Det Sted, der staar for Tur, skal berede en Stue, hvori Skoleholderen saa samler Børnene til Undervisning. Desuden skal Skoleholderen, saa længe han er der, nyde »fri Logement og Underholdning, samt tilstrækkelig Huusveje (Husrum) og Varme«.

Det er altsaa ikke blot Skolemesteren, der er omvandrende; Børnene er det ogsaa. De skifter Skolevej mindst een Gang om Ugen, saa selv om Skriftstederne altid er de gamle om igen, er Stierne stadigt skiftende.

En »heel Gaard« har Pligt til at modtage Skoleholderen og hans Rollinger en hel Uge ad Gangen; en »halv Gaard« slipper med 4 Dage.

Efter at Fundatsen havde truffet Bestemmelse om Lærerens Løn, som der ikke er noget spændende ved, lovgiver den om »den Østre Part«. (»Østre« skrives altid med stort, »vestre« med lille. Det er ikke saa let at forstaa hvorfor. Det er lettere at finde ud af, hvorfor der skrives »Store« Karlschou og »lille« Karlschou.

I den østre Part skal Undervisningen foreløbig fortsættes, som den er begyndt. Der skal Degnen Peder Rasmussen Brøgger holde Skole, og som Skolehus benyttes »det mig tilhørende Fæstehuus i Uhve«, som han beboer. Hvis Degnen ved Døden afgaar eller han skulde faa i Sinde at flytte til Gadbjerg, hvor der jo staar et Skolehus og venter paa ham, skal Skolegangen i »dend Østre Part være som i den vestre«.

For at ikke Skolebøgerne, der naturligtvis i Skoletiden maa udstaa lidt af hvert, yderligere skal overgaa Fortræd om Sommeren, skal Præsten, naar det er blevet Midfaste, og de otte Maaneders Sommerferie begynder, samle dem sammen og opbevare dem vel, til det næste Semester ved Mortensdags Tider tager sin Begyndelse.

Da man i *Give* skal enes om en Skolefundats, samles de forskellige mødeberettigede Mænd i »Jens Lunds Huus i Nørre Kollet Morten«. Den mest virksomme af disse Mænd er Sognepræsten Johan Bilhardt. I dette Tilfælde er hans Handlemaade særdeles rosværdig, men ellers er han desværre en saa stor Synder for Herren, at en sanddru og i Enkeltheder gaaende Beretning om en Del af hans Liv og Levnet vilde blive henregnet til Smudslitteraturen. Det var hans Mening, at en Mand bør være saadan stillet, at han ikke skal behøve at udføre sit Arbejde »suckende«. Den, der evindeligt maa sukke, hans Værk vil ikke faa Fremgang. Maaske var det ud fra denne Opfattelse, at han

for sit eget Vedkommende arrangerede sig, som han gjorde.

Give har en Degnebolig at bruge som Skolehus, og Degnen Jens Holm skal være Skoleholder. Degnen maa man tage, som han nu engang er, men Skolehuset skal forbedres, og det skal ske ved, at det forlænges med 4 Fag, hvad Hr. Johan Bilhardt paatager sig at drage Omsorg for. Overslaget gaar ud paa, at denne Udvidelse vil komme til at koste 5 Rigsdaler pr. Fag. Det bliver 20 Rdr., som Bilhardt i første Omgang skal lægge ud, men som naturligvis senere skal fordeles retfærdigt paa de forskellige Lodsejere efter deres Hartkorn i Sognet.

»For at forskaane Sognets fattige Beboere for alt for tung een Byrde. . . ., paatager Deignen Jens Holm sig at læse for Sognets Børn, naar det af ham forlanges(!) og endten de er mange eller faa, imod at hand af hver Tønde af Sognets Hartkorn nyder til hver Aars Martini betalt 4 Skilling danske.«

Da Sognet er paa 181 Tønder Hartkorn, faar Jens Holm ad den Vej en Aarsindtægt paa 7 Rbdr. 3 Mark 4 Skilling, »og siden indtet videre af Bonden. Mens om Betalingen af Bonden skulde mangle, er Proprietairen dertil ansvarlig.«

»Hvad hans øvrige Belønning angaar, da erklærer jeg, Hr. Johan Bilhardt, som Kirkens Ejer, at jeg ej alleene ifølge Forordningen betaler ham aarlig for Kirkelysene de anbefalede og ansatte 3 Rdr. 2 Mark, mens endog, paa det hand icke suckende skal arbejde, mens med større Nidkiærhed besørge dette gudelige Verckis Fremmelse til Ungdommens desto bedre Oplysning herved tilsiger ham aarlig 2 Rigsdaler, hvor da dend heele Indkomst for dette Skoeehold Deignen Jens Holm aarlig nyder 12 Rbdr. 5 Mark 4 Sk. og intet videre.«

Udtrykket om, at Jens Holm skal »læse for Sognets Børn, naar det af ham forlanges, og endten det er mange eller faa,« tyder paa, at der vil blive tildelt Forældrene en udstrakt Selvbestemmelsesret, hvad deres Poders Skolegang angaar. — Og naturligvis: ingen Godsbesidder kan heller være interesseret i at paabyde saa megen Skolegang, at det kan komme til at gaa ud over Bøndergaardenes Drift. Gud skal vel have, hvad Guds er, men »Kejseren« skal ogsaa have, hvad der tilkommer ham. Hvad siger ikke Ridefogeden til Nille med Crabasken: »Moerlille! agt du kun ikke, hvad Præsten siger. Der staaer vel i Ritualen, at du skal være din Mand hørig og lydlig; men derimod staaer der i dit Fæstebrev, som er nyere end Ritualen, at du skal holde din Gaard vedlige og svare din Landgilde. . . .« — Fæstebrevets Bud gaar forud for andet og mere end det Ritual, der blev læst, naar Jepperne og Nillerne blev gjort til Mand og Kone.

I *Nykirke Sogn*, der til Anneks havde Give, fandtes hverken Degn eller Degnebolig, og der maatte man altsaa begynde paa bar Bund. Største Lodsejer i Sognet var Assessor Jens Jørgensen Bredahl paa Hammergaard. Da det blev besluttet at opføre et Skolehus i Vonge (som Fundatsen paastaar ligger midt i Sognet), tilkom det altsaa ham at sørge for, at Bygningen blev rejst. Den skulde være paa 7 Fag, og da Overslaget ogsaa her gaar ud paa, at det vil koste 5 Rigsdaler pr. Fag, kommer Huset altsaa til at staa Lodsejerne i 35 Rbdr., der selvfølgelig skal fordeles imellem dem efter deres Hartkorn i Sognet.

Til Skolen i Vonge er det saa Mening, at alle Sognets Børn skal gaa. Dog mener Arrangørerne, at Børnene i Oxenbjerge vil faa for lang Vej at gaa til nævnte By, hvorfor det »vil falde fornøden, at Deignen, som

skal holde Skoele for Give Sogn, kand tillige tage imod Oxenbierre Byes Ungdom til Undervisning, hvorfor hand da nyder til Belønning, hvis fornt. Oxenbierre Bye aarligen bør svare af Korn, Penge, Foder og Ildebrand, som efterfølgende Articuler ommelder.« — Det kan ikke blive store Ting, da Oxenbjerges samlede Hartkorn kun er 12 Tdr. og 2 Skpr. Til Gengæld kan Byen naturligvis heller ikke præstere ret mange Børn.

Skoleholderen i Vonge skal for sit Arbejde lønnes med: 1) en half Fjerdingkar Rug à Tønde Hartkorn (der er 140 Tdr.), — udgiør: 2 Tdr. 1 Skp. 2 Fdkr. — 2) 6 Skilling à Td. Hartkorn — udgiør 8 Rbdr. 4 Mark 8 Skilling. — Dertil kommer fri Græsning paa Vonge Mark (for den Fordels Skyld, at Vonge har Skolen) for 1 Ko og 10 Faar. Da Koen og Faarene helst skulde kunne overvintre, leveres der Skoleholderen hvert Aars St. Søren's Dag (den 23. Oktober) 70 Lispund Halm og 35 Lispund Høe.

Saa skal endelig Husmænd, Indsiddere og Tjenestefolk betale, hvad der tilkommer dem efter Forordningen.

Skoleholderens Løn (Korn og Penge) betales ham »hvert Aars Micaelis forud, paa det hand ey sin Underholdning skal mangle«. — Det er jo en flot Gestus, der dog vist godt kunde tænkes at faa den modsatte Virkning end den beregnede.

Der er mere at sige om Skolemesterens Pengeløn end det, der allerede er sagt, men paa dette Sted i Udarbejdelsen af Fundatsen kommer Forfatterne pludselig i Tanker om, at de rent har glemt at give Besked om, hvor bredt Skolehuset skal være, og derfor afbryder de det, de er ved, for at slaa fast: »Skoelehuset skal være 9 Allen inden Væggene,« og da de nu er ved Skolehuset igen, følger de til, at det »tillægges en

Kaalhafve, som af Sognefolkene (ved Afleveringen skal være) inddiget, grøftet eller gierdet,« men som Skoleholderen derefter selv skal passe i et og alt, baade hvad Dige, Grøft og Gærde angaar.

Efter denne lille Afbrydelse bliver Skoleholderens Løn forhøjet med Lysepengene, og saa sidder han ganske godt i det, samtidig med, at der er sørget relativt vel for »Skoelens fornødne Reqvista«.

Et Par af Underskriverne indtager imidlertid et Særstandpunkt med Hensyn til, hvor Skolen rettelig burde ligge:

»Paa min Systers Frue Cantzelie Raadinde Paulsens til Regstrups Vegne (læg Mærke til det tredobbelte Ejefald) tilstaaes Insinuationen af denne Skoele Foundation, mens som det er en bekiendt Sag, at Wong icke er midt i Sognet, saa refererer hun sig til den Paastand, som hendes Fuldmægtig Simon Petersen ved Samlingen udi Nør Kollermorten, og siden ved den holdte Kircke Session udi Weile haver giort, nemlig at Skoelen udi Nør Kollermorten maatte blive omlagt, siden det da icke behøvedes, at Oxenbjerg fra Nuekirk Sogn blev hendlagt til Giufve, eftersom Skoelen da blev midt i Sognet, formoedendes i Fald dette ey skulde finde Naadgunstigst Approbation, at det da hendes Bønder udi Nørkollemorten maatte vorde tilladt sig selv en Skoelemæster at holde.

Refstrup den 28. Marts 1741.

Paulsen.«

Fra Haraldskær faar Fundatsen en Paategning, der gaar ud paa, at vel er man nærmest ligeglad, hvor Skolen kommer til at ligge, men at man dog der finder det rimeligst, at den lægges i »Nør Kollemorten«.

Stiftsøvrigheden approberer »fuldkommelige og i alle Maader«, og det betyder, at Skolehuset blev bygget i Vonge, og Oxenbjerger blev henvist til Give.

Denne Ordning holdt imidlertid kun i ca. 20 Aar. 1762 finder der en Udvidelse Sted. Da Sognet er af

»dend Viidtløftighed, og Skoelen fast ligger i dend yderste Deel af Sognet, og de fleste af de til bemeldte Skoele efter forrige Fundatz contribuerende har haft liiden eller ingen Nøtte deraf for deres Børn, og de farlige Bæcker, som om Vindter Tiiden, da Forældrene kand undvære deris Børn fra Arbeide, falder imellum visse Byer og Skoelen, hvorved de saa got som udeluckes, især de smaa. Altsaa for at hindre den Vandkundighed, som ellers ved saa vanskelig en Indrætning kunde foraarsages i Henseende til Ungdommens Undervisning, er aftalt og fastsat for denne og efterkommende Skoleholdere i Nye-chircke Sogn, at hand eller de herefter bestandig hver Vindter holder tvende Omløbere i Sognet, fra Mortens Dag til Voldborg Dag, nemlig: Een for Tindet, Ørensholt og Mølgaard, og een for Sønder og Nørre Collemorten, som ere de, der har den besværligste Vej til den i Wonge Bye ordinerede Skoele, hvilke tvende Omløbere, som af Sogne-Præsten antages og examineres og for habil kiendes, Skoeleholderen selv lønner.«

Skoleholderen kan selvfølgelig ikke uden videre være tjent med at skulle lønne et Par Medhjælpere. Det er der da heller ingen, der forlanger af ham. Man bevilger ham en saadan Lønforhøjelse, at han er holdt skadesløs.

Denne sidste Fundats godkendes 8. April 1762.

Da der tidligere i »Vejle Amts Aarbog« (1913 og 1914) har været Meddelelser om *Givskud Skole*, kan der være Grund til specielt at gøre opmærksom paa, at ogsaa denne Skoles Fundats stammer fra 1741, og at Givskud Skole straks fra Begyndelsen af fik sin egen Bygning og fast Skoleholder.

I Fundatsens første Paragraf besluttes det, at Skolehuset skal bygges »paa samtlig Give-schoed Beboeres

Grund ved Kircken, eller hvor belejligst i Byen findes kand, bestaaende af 8te Fag Bindingsværk«. Huset skulde bygges »straxen« og forsynes med »Løng Tæckr, Vindver og Dørre, sampt Loft af Fyrdeller, en Tagsteens Kackel-ofn, Bord og Bencke. . . , hvorudi Meenighedens Ungdom ingen undtagen ved Skolegang søger dend fornødne og christelige Undervisning«.

Ogsaa her er Prisen for hvert Fag anslaaet til 5 Rigsdaler, en billig Pris, der her som ved alle de andre Skoler er betinget af, at Bønderne gør gratis Kørsel og »Plitzarbejde«.

Naar Skolehuset er rejst, skal det ogsaa Aar efter Aar forsvarligt vedligeholdes. Det eventuelle Gebræk paa Tømmeret tager Lodsejerne sig af, men det øvrige, »saa som Vægge Klineed og Kalckning sampt andet slikt, besørger Skoleholderen self, naar Huuset først er istandsat, saa at Huuset og dend derudi indrættede Skole-stue siden altid kand være i goed Stand«.

Fundatsens Punkt 4: »Som dette Sogn er Annex Sognet til Hveisel, hvorudi Deignen boer, og samme Steds self holder Skoele, følgelig ej kand ogsaa forrestaae denne Menigheds Skoele — icke heller noget af sine Indkomster formedelst Deignekaldets Ringheds Skyld, til Skoele-holderen kand gifve — saa forrætter icke heller Skoele-holderen nogen Tieneste for Deignen, uden for baar Betaling.«

5) »Til Skoleholder for dette Sogen er antaget Jens Nielsen, nu boende i Hveisel Tinghuus, som og, naar hand af Vedkommende har bestaaet dend behørig Examen samme Skoele-holderi, saa lenge hand i Lif og Lefnit befindes ædruelig og uden Forargelse, sambt i Allemaader forholder sig i sit Embede efter den allernaadigste udgangne Instruction af 23. Januar 1739 skal beholde.«

At Jens Nielsen, »nu boende i Hveisel Tinghuus«, ikke har skullet blive ved at bo i Hveisel, er ganske givet. Man bygger dog ikke et Hus paa 8 Fag til Skolestue alene. Lønnen fortæller ogsaa tydeligt nok om, at Manden bliver bosiddende Borger i Givskud. Den Betaling, Jens Nielsen skal have for sit Arbejde, bestaar i Korn (Rug, Byg og Boghvede), Græsning (»paa Giuf-schoed Mark ved deris egne Kiør«) og Vinterfoder til et Par Køer og 6 Faar, Ildebrændsel i usædvanlige Mængder (»2de Læs Skovtørve af hver half Gaard i Sognet«), og det skal »leveris ham tørre og gode i hans Huus«, og endelig skal han naturligvis have en sidste Del af Lønnen i rede Penge, der skaffes til Veje paa den sædvanlige Maade. Naar han saa faar alt det, »maa hand icke kræve eller paastaae nogen vitre Betaling af nogen i Sognet, værre sig fattige eller riige, for deris Børn, enten de læser, reigner eller skriver«.

»Denne Skoele-Hold og dessen Belønning tager sin Begyndelse om førstkommende St. Michaelis indeværende Aar og continuerer saa baade Vinter og Sommer alle Tiider.«

Det er ingen daarlig Skolefundats. Man lægge Mærke til, at Givskud adskiller sig fra sine Herredsfæller ude mod Vest ved at anordne Helaarsundervisning.

Fundatsens Underskrivere er først og fremmest Fru Paulsen, Restrup, men desuden Ejeren af Schougaard, Niels Jørgensen Møller, og Sognepræsten Arensberg, og disse Lodsejere kan med god Grund »formode at hafve skyldigst giort Hans Kongl. Mayestæts Aller-naadigste Villie«.

I *Hvejsel* findes der »et Deignebolig opsat«, som der bygges nogle Fag til, og da man har en »meget kvalificeret og Studeret Persohn til Deign og Skoeleholder«, er man jo der særdeles vel rejst.

»Til denne Skolis Søgning henviises Hvejsel, Bierlev og Fousing Byer, som nest vedliggende, item 2de eniste Gaarde: Knuude og Triim Huuse kaldet, saa og Mindstrup Mølle, hvilche alle Skoelen bør søøge, uden nogen Slags ugentlig Betaling, enten for Læsen, Skriven, Reigen eller anden Undervisning.«

Degnen har jo ganske vist hidtil »efter Loven og allernaadigst udgangne Anordninger« haft Pligt til at »gaa omkring at chateckisere Ungdommen, hvorfor hand nu kand forskaanes,« men da dette, hvor fælt og nyttigt det end kan have været, dog ikke kommer op mod »dend Møje og Umage, hand sig ventelig paa-tager, aarlig dend spæde og uerfarne Ungdom hos sig at undervise, som og andre flittig efter hans Embeds-pligt at gjøre forstaaelig de Ting, som enhver Christen til sin Saligheds Kundskab højnødvendig er,« er det kun rimeligt, at der bevilges ham noget ekstra derfor. — Det, Lodsejerne derefter bevilger ham, er en Løn, sammensat af de almindelige Ingredienser: Korn, Foder til Kreaturer og Faar, Brændsel og Penge.

Men dermed er Skolevæsenet i Hvejsel Sogn ikke ordnet; thi »det er ald Sognet bekiendt, at formedelst adskillige Vad-steder, som falder, det icke er giørligt, at de 2de Byer, nemlig Ildved, som bestaar af Hartkorn 89 Tønder ohngefehr med mange Beboere, saa og Sandvad, som er Hartkorn 75 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb. (en i denne Forbindelse næsten »pinlig nøjagtig« Opgørelse), icke formedelst Vejens Lengde og Besværighed kand søøge deres Sogns Hoved Skoele i Hvejsel! Saa (en snurrig Tegnsætning!) udkrever Fornødenhed, at en Skoleholder for disse 2de Byer sættes, og Skole Huus i *Ildved* vorder opsatt —.«

Hvejsel Skolefundats udmærker sig ved at have flere Underskrivere end nogen anden Skolefundats,

jeg kender. Følgende Gaarde har Part i Sognet: 1) Leerbeck og Høigaard — 2) »Harrildskier« — 3) Engelsholm — 4) Mindstrup — 5) Bruschisborg (nu Williamsborg i Daugaard Sogn) — 6) Hvolgaard og 7) Donnerup. Dertil kom desuden 8) Horsens Hospital. Denne lange Række af Lodsejere sluttet af: 9) Peder Jenson Bruski i Hveisel og 10) Velærværdige Hr. Hans Ahrensberg (Sognepræsten).

Det er ikke blot mange Underskrivere, men der er imponerende højfornemme Folk imellem, faktisk med Hans Kongelige Majestæt i Spidsen (Leerbeck og Høigaard).

Formodentlig har Stiftamtmand og Bisp følt det som en Ære at faa Lov til at approbere et saadant Papir.

Vindelev var ogsaa i 1741 Anneks til Kollerup og havde derfor ingen Degn boende i Byen, hvad Kollerup for øvrigt heller ikke havde, idet denne Præstens Medhjælper var henvist til at bo i Hygum, hvor han havde en lille Ejendom i Fæste. — Altsaa maatte der bygges Skolehus i Vindelev, skønt Sognet, »der ickun er ganske ringe og af ungefehr 100 Tdr. Hartkorn bestaaende, icke vel kunde formaae at underholde een Skoleholder«.

Til Vindelev Skoles »Søgning henvises Windelef og Fløistrups Byer, hvilcke Byers Ungdom, alle, Skoelen bør søge uden nogen Slags uggentlig Betaling til Skoleholderen enten for Læsen, Skriven, Regnen eller anden Undervisning, og haver Skoleholderen dend spæde og uerfahrne Ungdom hos sig i Skoelen flittig og mærckelig at undervise saavel som og de ældre at gjøre forstaaelig o. s. v.« (Ord til andet som i Fundatsen for Hvejsel).

At Skoleholderen skulde undervise flittigt svarer jo

til, hvad der stadig maa forlanges af en Mand i en Skolestue. At han ogsaa skulde gøre det »mærkelig« lyder pudsigt nu, men betyder naturligvis, at man forlangte Resultater.

Sindbjerg Sogns Skolefundats har tidligere været aftrykt (i Aarbogen for 1924), og der er derfor ingen Grund til at omtale den her. Derimod skal her gives enkelte korte Uddrag af Fundatsen for *Grejs Sogn*.

Først faar vi deri at vide, at »eftersom Degneboeliget i Hoved Sognet Grejs, hvor denne Degne Skoele ifølge Forordningerne skal stibuleris, befindes gandske brøstfeldig og overalt saa heel forfalden og øde, at Degnen med sin Familie ved paakommende Stormvinde maa befrøgte, at det omkastes og nedfalder, følgelig ey længere samme bør behoe,« saa er det til ingen Nytte at forlænge denne Bolig med nogle Fag, og derfor maa Kirkens Patron skyndsomst forsyne Grejs med en helt ny Degnebolig. Naar det er sket, skal Lodsejerne nok bygge Skolestue til.

Degnen i Grejs skal holde Skole for »Sognets Ungdom og for de paa Hovedgaarden Højgaard befindende Børn«.

»Men siden Vejen imellem Holtum Bye og Grejs er noget lang og heel besværlig, at Ungdommen af Holtum om Vinteren icke kand søge Degne Skoelen i Greis, saa har Sognepræsten Hr. Jens Ussing gjort det Forslag, at siiden Skoeleholderen i det til Hoved Sognet Greis annecterede Sindbjerg Sogns Skoelehuus skal holde en Underskoeleholder, som skal informere Ungdommen udi Ørum og dem i Holtum, som hører til Sindbjerg Sogn, skal samme Under-Skoeleholder tillige samle den Ungdom i Holtum, som hører til Greis Sogn, og om Vinteren fra Mickeli til Paaske læse for

samtlige Holtums Byes Ungdom og dennem forsvarligen informere, men om Sommeren skal Ungdommen af Holtum, som hører til Greis Sogn, søge Degne Skoelen i Greis Bye, hvilcken Underskoeholder Degnen i Greis Sogn selv underholder og lønner af det, ham af Greis Sogns Ungdom i Holtum Bye er vedkommende, og af Greis Sogn derfor vorder tillagt.«

Da ikke alle Landets Degne var i Stand til at bestride Skoleholderarbejdet, maatte man ved somme Degneskoler træffe særlige Foranstaltninger. I Grejs har man ikke haft ubetinget Tillid til, at man til enhver Tid kunde regne med at have en Degn, der var kvalificeret som Skoleholder, og mærkeligt nok har man ogsaa tænkt sig den Mulighed, at en fremtidig Degn kunde finde paa, uanset Kvalifikationerne, at nægte at holde Skole, skønt Forordningen ikke indrømmede ham en saadan Selvbestemmelsesret.

Da Fundatsen fra Grejs er den eneste i Herredet, der gaar Fremtiden saa skeptisk i Møde og træffer Forholdsregler derefter, er den altsaa ene om at have en Paragraf med følgende Indhold:

»Skulle efterkommende Degn i Greis Sogn icke ville eller være af dend Døgtighed, at hand til Skoeholder efter Forordningen af 23. Januari 1739 kand accepteris, skal hand eller dend ei alleene qvitere Skoehuset og være pligtige sig selv, uden nogen Vederlag med Degneboelig at forsyfne, mens endog være pligtige af Degne Kaldets Indkomme under vedbørlig Tvang til en anden Skoeholder, som største Lodsejer efter Præstens Forslag tillige med Prousten paa forregaaende Examination, maatte findes habil og besckicke, at udbetale dend næste Søndag efter hver af de trende Højtider, Juul, Paascke og Pintzedag, hver Gang een Rixdaler, som er aarlig trei Rixdaler.«

I *Øster Snede* Sogn blev der oprettet to Skoler, den ene i *Kragelund* for den nordlige Del af Sognet, den anden i *Gammelsole*. Ingen af Stederne fandtes der nogen Degnebolig, i hvert Fald ingen brugbar, saa der maatte altsaa bygges Skolehuse helt af ny. For Gammelsoles Vedkommende lyder Bestemmelsen herom saaledes:

»Skal til eet Skolehuus for Gammelsoehl og Soelshouf paa Gammelsoehlgade, hvor det beqvemmeste Stæd findes, strax blive opbygget tie Fag nye Bindingsværk med Straae Tag bedeckte, Væggene vendret (d. v. s. med Risfletning mellem Tømmeret i Væggene til at kline Leret fast paa) og klinet, forsyfnet med fornøden Loft, Vinduer, Dørre, Skosteene, Borde og Bænke, een Jern Bielegger Kackelofven, Lofterom til Foder og Brende at oplegge, Stald for tvende Køer og sex Faar, samt Skoelens Requisita, nemlig Een Bibel — Tvende sorte Tafler til Information — tvende Bleck-Horne med Sandbøsser, tvende stærcke Linialer — een Ildklemme og Brønd Kraag.«

»Dette Huus med Skoelens Requisiter eragtes at ville koste 72 Rigsdaler.«

Hvad Rekvisiterne angaar er de jo ikke netop hældt ud af et Overflødigedshorn, saa meget mere som Ildklemmen og Brøndkrogen vel ikke direkte kan have staaet i Undervisnings Tjeneste. Til Gengæld har vel nok de »tvende Stærcke Linialer« haft en dobbelt Opgave at løse.

I *Kragelund* skulde Skoleholderen »uden nogen Forskiel modtage ald den Ungdom, som findes udi hans Skoeles tildelte Destrict, som er fra Sneede, Baastrup, Kragelund, Krollerup og Bøghalle Byer, item og hvis Ungdom som maatte i de paa Aggersbøll Marck opbygte Huuse, der og skal nyde frie Undervisning«.

Med Hensyn til Baastrup By, saa er den »Skoelèn saa langt fra liggende, at det ej siunes giørligt, at den i samme Bye værende Ungdom formedelst Vejens Længde og paakommende Vinters Kuld, kand søge Skolehuuset i Kragelund om Vinteren«. Derfor bliver det Skoleholderen i Kragelund paalagt, »at hand aarlig forskaffer bemeldte Baastrup Bye-mænd saadan een Persohn, som deres Ungdom forsvarlig kand undervise, og skal samme Persohn indfinde sig i Baastrup Bye hvert Aars 1ste October og forblive der continuerlig indtil nest paafølgende 1ste Aprili, og der i Byen paa hvad Stæd hannem blifver forrevist flittelig at holde Skoele.«

Og saa er der af Herredets Sogne kun Uldum og Langskov tilbage.

Langskov Sogns Skole skulde naturligvis ligge i *Ølholm*. I denne By burde der have været en Degnebolig, men der var ingen. Den havde været der, men var »for lang Tiid (siden) forfalden og ødebleven«. Derfor skulde der nu »paa det Stæd, hvor (den) forhen har staaed« bygges en ny Degnebolig med tilhørende Skolestue, og »Deignen, som siden det er bleven øde efter de her fremviisende Attester har haft hidindtil eet Fæste Huus i Hesselballe til Beboelse, kand ved sammes Aftrædelse antage det samme og derudi foretage og besørge Skoleholdet for Ungdommen i bemeldte Sogn, hvilke alle sammen kand belejlig søge dette i Henseende ingen Beboere er for langt fraliggende«.

Fundatsens øvrige Bestemmelser frembyder intet af særlig Interesse. Derimod maa det naturligvis oplyses, at Fundatsen ikke i et og alt blev godkendt. Biskop og Stiftsamtmænd gav den følgende Paategning:

»Indbemeldte Scholefundatz for Langschoue, som er

ligelydende med dend i Stiftskiisten henlagde Original, bliver hermed i Kraft af de ergangne Kongl. allenaadigste Befalinger approberet saaledes: At siden Deigneboligen bliver sadt af Kirke-Ejeren udi Hovedsognet Uldum, efter bemeldte Sogns approberede Fundatz, saa haver største Lodsejere udi Langschou Sogn at opbygge fornøden Huusværelser for Skoleholderen og samme Sogns Ungdom, som kand sættes udi Ølholms Bye efter Fundatzens 1. Post, og nyder Skoleholderen for sit Arbejde« o. s. v.

Fundatsen for *Uldum Skole* er — som allerede nævnt — den korteste af dem alle. Den gengives her i uforkortet Skikkelse:

»Ifølge Deres Kongl. Mayst. Allernaadigste udgangne Forordning af Dato 23 Januari 1739 og paafulte allernaadigste videre Anordning de Dato 29 April 1740 er jeg underskrefne som største Lodsejere i Uldum Sogn begierende, at Skolen for samme lidet Sogn, der allene bestaar af Uldum og Hesselballe Byer, ved Kirken i Uldum Bye maa anlægges og holdes. Og som det er Hovedsognet, saa paastaaes icke alene, at Degnen bliver pligtig Skoleholdet at antage og forsiune, mens endog, at Kirckens Ejere Madame Kruse til Hvolgaard Degnen med Degneboelig sammesteds forsvarlig forsiuner og betids lader opsætte.

Og nyder han da for dette Skolehold i samme lidet Sogn, som ungefehr bestaar af 90 Tdr. Hartkorn, aarlig Indkomst i Penge sex Rigsdaler, samt 24 Læs Tørved og ej videre Betaling at fordre eller kræve.

Dette formodes af vedkommende Øfrighed bliver approberet, ligesom jeg og gjør mig forsickret til Soulagement for de fattige Sogfolck at nyde dend proqvoto Deelle for Kirckelysene betaales, item derudi Sognet faldende Taulepenge.

Rask den 22. Marti 1741.

H. Marcussen.«

Denne Skolefundats approberes »fuldkommelige«, hvad altsaa har til Følge, at Uldum og ikke Ølholm skal have Degneboligen, hvilket dog næppe kom til at betyde, at Skoleforholdene i Ølholm af den Grund blev daarligere. Imidlertid gik det i de to Sogne ikke helt glat med at faa Gang i Undervisningsarbejdet, men det er jo en Historie for sig, og den haaber jeg at faa Lejlighed til at fortælle en anden Gang. Foreløbig er der større Grund til at se lidt paa Skolefundatserne fra andre Dele af Amtet. I den næste Skildring skal vi gennemgaa Tørrild Herreds Skoler.

EN GAMMEL KØBMANDSGAARD

I KOLDING

AF FREDR. SCHOUSBO

Paa Torvet i Kolding ligger der en meget gammel, interessant Købmandsgaard. Mod Torvet er den ikke saa stor, men det er en meget betydelig Størrelse, Gaarden har, den strækker sig fra Torvet helt til Helligkorsgade.

Det gamle Hus er nu fredet og faar saaledes Lov til at ligge uberørt i Fremtiden og er ikke ude for at lide samme Skæbne som flere andre forsvundne, ældgamle Bygninger, der tidligere laa paa Kolding Torv. Huset er bygget 1595; det er det ældste Hus i Kolding, jævnaldrende med Koldinghus, der nedbrændte 1808.

Over Gadedøren, der, som Billedet viser, sad midt i Huset, men nu er flyttet ned i højre Side af Huset, staar:

»Werf din Anliggent up den Heren de wert di forsorge
HR 1595 MR«

Hvem, der har bygget Gaarden, vides ikke, men Bygherren kan passe paa Apoteker Herman Reiminch, som 5. Marts 1585 fik Bevilling til at anlægge et Apotek i Kolding og til at forhandle sine Medikamenter paa alle Markeder i Jylland. Det Dokument, der efter Apotekerens Død gav Enken Ret til at fortsætte den Vinkælder, der hørte med til Mandens Privilegium, benævnes kun Grethe Skomagere, saa Bogstaverne kan passe paa Hermann og Margrethe Reiminch. —

Det er kun Halvdelen, der endnu er tilbage; Gaarden har nemlig bestaaet af 2 parallelt løbende Fløje af betydelig Længde, adskilt af en 6 Alen bred Indkørselsport, saa den præsenterede sig altsaa ud mod Torvet med to smukt byggede og udsmykkede Gavle, der var forbundne med en Frontespice; ogsaa denne bar Aars-tallet 1595 og har følgende Indskrift:

„Heppe up den Herren unde do dat Gude Blif im Lande
unde ernere De redelick. Hebbe Dine Lust am Herren
De werth Di gewen wat Din Herte wunscht. Bevele Dem
Her Dine

Wege und hope up en, he wert idt wol mache.

Psalm. 37.“

Denne hænger nu i en Kælderhals i Gaarden.

Den ene Fløj nedreves i Tredserne, da det smukke 2-Etages Hus opførtes. Det rige Billedskærerarbejde staar endnu saa skarpt og klart i den jernhaarde Eg, som da det udgik fra Mesterens Haand. Det har nemlig været en meget dygtig Billedskærer. Der er 18 Englehoveder under Vinduerne, saa levende, som om de var modellerede i Ler; har hver sit Udtryk. Paa denne Maade er de 33 Skraabjælker dekorerede med Slyngninger. 16 Stolper i Muren er dekoreret med Udskæringer, der alle ender i en Blomst. —

Omkring 1800 købte Købmand Ludvig Sørensen Slott Gaarden af Bager Klint — Ejendommen er Danmarks smukkeste Bindingsværkshus — for 820 Rdl. dansk Kurant. Denne købte i 1818 paa Auktion efter en Værtshusholder et gammelt Hus østen for, og drev i den saaledes sammenkøbte Dobbeltgaard en større Købmandshandel og et betydeligt Brænderi. Slott døde 1822 og efterlod en Enke og 4 Døtre. Disse passede selv Forretningen i nogle Aar og antog 1826 den

21-aarige J. S. Borch som Kommiss, der i 1829 købte Ejendommen med Brænderi og Købmandshandel og drev denne med stor Dygtighed. Efter Krigen købte Stadshauptmand J. S. Borch P. Hoff's Gaard af Læge Victor Rosendahl, nedrev denne og byggede et nyt sammen med det Reiminch'ske Gavlhus. Mens jeg var hos Borch, blev dette grundigt repareret og Façaden beklædt med smukke, gule Fliser; det var samtidig med, det gamle Hus blev repareret.

— — —

Sikkert nok er Façadetømmeret skaaret af en ældre Mester, der baade har kendt gammel og nyere Stilart; thi der er noget af hvert, Skraabjælkerne med de fantastiske Arkantusblade; et Sted ses et gennemslunget I. H. S., der er af ældre Stil; Knægtene og de bevingede Englehoveder over hvert Fag er Udslag af Datidens nyeste Smag.

Den stiliserede Rose i Gavlspidsen, en Efterligning af Dæksbræddernes Ornamenter, var oprindelig ikke paa Huset, men er føjet til i vor Tid ved en nødvendig Reparation, som foretoges under Bygningsinspektør Wintrups Ledelse.

Denne Reparation foretoges, mens jeg var i Forretningen; jeg annekterede et af Bjælkehovederne, der var slemt medtaget af Tidens Tand, jeg reparerede det ved at fylde Gibs i Hullerne, og da det bagefter blev lakeret, var det smukt. Jeg fik imidlertid ikke Lov til at beholde det. Da den gamle Tandlæge Friis, der var Formand for Museet paa Koldinghus, saa det, overtalte han mig til at afstaa det til Museet.

Denne gamle Gaard købte Stadshauptmanden, som nævnt, i 1829. Han oparbejdede en meget betydelig Forretning og var en højagtet og anset Borger i Kolding. Han døde 1879, efter at han nogle Aar efter Kri-

gen havde afstaaet Forretningen til sin ældste Søn, Erhard Andreas Borch. —

P. Eliassen skriver i V. A. A. i 1915 om Stadshauptmanden bl. a., at han faktisk var den eneste, der har tjent 1 Million Kroner i Kolding, og han var en af de stouteste og smukkeste Repræsentanter for den gamle, flittige og bundhæderlige Købmandsstand.

Stadshauptmand Borchs Forretning var den betydeligste i Kolding og meget omfattende, den fortsattes af hans Søn og blev drevet saaledes, at den stadig var den store, anerkendte Købmandsgaard som i Stadshauptmandens Tid.

Et Par Aar før jeg kom i Lære der — i Begyndelsen af 80'erne — var det betydelige Brændevinsbrænderi blevet nedlagt, som saa mange andre, da vi fik de danske Spritfabrikker. Men der var nok endda. Der førtes Korn, Kul, Trælast, Jern, Cement, Kolonial, Isenkram, Glas, Porcelæn, Vin o. s. v. Det var naturligvis næsten udelukkende Landhandel. Den mægtige Gaard var gerne fyldt af Vogne, og Stalden af Bøndernes Heste paa Torve- og Markedsdage, i 80'erne begyndte imidlertid Brugsforeningerne og Andelsmejerierne at komme, og der opstod Specialforretninger i alle Brancher, og i 90'erne var det forbi med de gamle Købmandsgaardes Glansperiode. —

Det gik naturligvis ligeledes for den gamle Gaard paa Torvet, men den ligger der endnu akkurat som for 50—60 Aar siden. At der intet er forandret, maa tilskrives Familien Borchs Pietet for Stamfaderens Værk, og at den har været i Stand dertil økonomisk.

Der er ikke mere Købmandshandel. Lofter og Pakhuse er udlejede til forskellige Formaal.

I denne gamle Købmandsgaard kom jeg i Handelslære 1. November 1883, som 14-aarig. Jeg var i Efter-

aaret blevet konfirmeret i Folding Kirke, Annex-Kirken til Malt; min Fødegaard, Christianshøj, ligger i dette Sogn.

Købmanden, Erhard Andreas Borch, var ældste Søn af Stadshauptmand J. S. Borch, der med stor Dygtighed havde oparbejdet den ansete og betydelige Forretning. E. A. B. nød ligesom Faderen stor Anseelse i Kolding. Foruden at lede dette store, vidtomspændende Handelsforetagende var Borch Direktør i Kolding Laane- og Diskontokasse, Byraadsmedlem, Medlem af Kirkeinspektionen. Han var i mange Aar den højst beskattede i Kolding. Han var Ridder af Dannebrog. Jeg modtog og kvitterede for Ridderkorset, da dette en Søndag Morgen kom med Posten. Han var en god Mand, der var afholdt af alle. Han var ogsaa en god Chef, af hvem man aldrig hørte et ondt Ord, i hvert Fald har jeg ikke personlig været udsat derfor nogensinde i de 10 Aar, jeg var hos ham. —

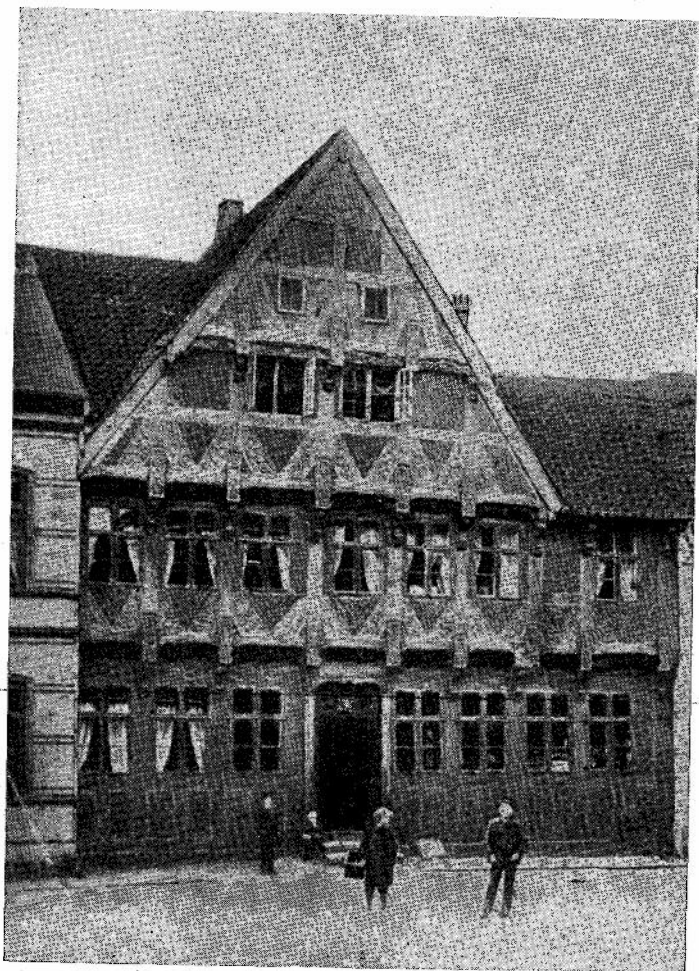
Det var jo et Rigmandshus, og naturligvis var Hjemmet indstillet derpaa i alle Forhold. Der førtes stort Hus, og Købmandsfamilien havde Omgang med saavel Byens som Omegnens Honoratiores. Hvert Aar den 8. Februar var der altid stort Selskab i Anledning af Købmandens Fødselsdag. 8 Dage før kom Peter Kyed, Sdr. Stenderup, hvert Aar med et Raadyr, det slog aldrig fejl, men P. K. var ogsaa en god Skytte, hvis Mark grænsede op til Statsskoven. Der holdtes naturligvis flere Middagsselskaber i Løbet af Vinteren, og naar vi havde udlært, blev vi altid inviteret med. Men dem, der ikke var med, fik alle Retterne bragt ind paa Kontoret, et smukt Træk, finder jeg. I det hele taget maa jeg sige, at Herskabet, som vi altid sagde, var meget hensynsfuldt overfor os alle. Fruen var meget omsorgsfuld mod alle dem, der var paa Kost i Købmandsgaarden. Naar

mine Forældre kom til Kolding, var de ogsaa Genstand for Familiens Gæstfrihed.

Det var et sjældent godt Sted, jeg var kommet i Lære. En stor og anset Forretning og et fornemt Hjem, saa vi, der var hos Borch, blev alene af den Grund betragtet som et Nummer mere end de andre Lærlinge i Byens Forretninger, vi var ligefrem misundte. Der var af andre betydelige Forretninger C. S. Borch i Helligkorsgade, en Broder til min Chef, ogsaa en stor og vidtomspændende Forretning omtrent som vor. C. S. B. overtog den efter Stadshauptmand Wissing. Der var ogsaa en meget gammel Købmandsgaard i Søndergade, C. I. Haas, samt C. F. Møller ved Sønderbro. I Losby var der N. W. Bastrups Eftfl., hvis Indehaver var Martin Borch, yngste Søn af Stadshauptmanden og gift med en Datter af Bastrup. Endvidere var der Adolf Hansens ret betydelige Forretning paa Hjørnet af Losbystræde og Losbygade. Adolf Hansen var Fader til Konsul Chr. Eff.

Til Gadedøren hørte en meget stor Nøgle, den var saa stor, at den maatte saves over midt paa og laves til saadan, at man kunde folde den sammen ligesom en Proptrækker.

Saa længe vi var Lærlinge, maatte vi ingen have, vi skulde være hjemme, naar Gadedøren blev lukket Kl. 10. Ved Gadedøren var der naturligvis et Ringeapparat. Dengang fandtes ikke elektriske Ringeapparater, saa den Klokke, der fandtes paa vort Værelse i Gavlen, sattes i Bevægelse ved en Klokkestreng. Denne gik ikke op gennem Lejligheden ovenpaa, hvor Borgmester Schjørring boede, men den gik langs Loftet i Stuen, ud til Bagtrappen, hvor den skiftede Retning op til Loftet og ind i vort Værelse. Man havde ingen Vækkeure, saa den var jo ikke gunstig, hvis Ringeappa-

Borchs Gaard i Firserne.

ratet var i Uorden, og man en Søndag Morgen skulde tidligt op, saa maatte man altid have Politiet til at kalde paa den Maade, at Vedkommende fik bundet en Snor om den ene Arm. Snoren førtes gennem Vinduet ned

paa Gaden. Naar Politibetjenten saa trak i Snoren, og naar Syvsoverens Arm begyndte at fægte i Luften, vaagnede han naturligvis. Man forstod heldigvis at klare sig. Øverst oppe i Gavlen var der to Værelser, et til Lærlingene og et til Kommis'erne. Ret gode Værelser, men meget spartanske, Sand paa Gulvet, en lille Kakkelovn, 3 Senge og et Bord. Jeg blev naturligvis indkvarteret i Lærlingekammeret og blev boende der i alle de 10 Aar, jeg var i Gaarden. Det var det Værelse, hvor Vinduet paa Billedet staar aabent. Jeg skulde staa i Lære i 4 Aar. I disse Aar fik jeg i Løn 20 Kr. det første Aar, 30 Kr. det andet, 40 Kr. det tredje og, saa vidt jeg husker, 100 Kr. det sidste. Da jeg blev Kommiss, fik jeg 400 Kr. aarlig. Som Lærlinge fik vi 10 Kr. i Guld i Julegave og 20 Kr., naar vi var udlært. Købmanden sagde du til os, mens vi var i Lære. Da vi fik udlært, blev der sagt De og Efternavn, og saa fik vi højtideligt udleveret en Gadedørsnøgle.

Vi Lærlinge havde en lille Ekstraindtægt af Salget af Almanakker til Jul. Vi to Lærlinge delte Overskuddet, det kunde variere en Del, det beroede paa Salgets Størrelse. Vi fik $33\frac{1}{3}$ pCt., saa det drejede sig om at faa Bønderne til at købe et Eksemplar saa dyrt som muligt, dette afgang meget af, hvor godt vi stod os med Kunderne. Det gik helt godt for mit Vedkommende. Vi kunde tjene en 30—40 Kr., det var jo en Masse Penge dengang, saa der kunde blive Raad til en Julegave til dem derhjemme.

I de Tider havde vi hverken Vandværk eller Elektricitetsværk. Paa Torvet stod en Pumpe udenfor Skrædder Albinus Hansen, Byens fornemste Skrædder. Endvidere stod der en Pumpe udenfor Skomager Heinsen i Østergade, og en udenfor Pumpemager Jørgensen i Vestergade, ogsaa i Losby og i Søndergade fandtes

der Pumper paa Gaden. Gadebelysningen var Gas, der ogsaa anvendtes i Forretningerne.

Baade Vandværk og Elektricitetsværk kom imidlertid ret hurtigt. I det hele taget kom der et mægtigt Fremskridt paa alle Omraader først i 80'erne.

Der fandtes paa den Tid ingen Biograf, saa ret mange Adspredelser var der ikke. En Gang imellem fik vi en Teaterbillet af Chefen, der var Storaktionær i Byens Teater. Der var heller ikke meget Frihed. Vi lukkede op ved 7-Tiden eller endog Kl. 6 i Begyndelsen og lukkede først ved 9—10-Tiden om Aftenen, men vi maatte ofte sidde oppe sammen med Gaardskarlen for at vente paa en Bonde, der var kommet ud paa Livet. Der er Eksempel paa, at vi har siddet og ventet til Kl. 2, før Manden arriverede med Bjørnen. Dette skiftede vi to Lærlinge med. Vi fordrev Tiden med at spille Kort. Om Søndagen skulde Forretningen holdes aaben fra 7^{1/2}—9 om Formiddagen og igen aabnes Kl. 4 om Eftermiddagen.

Der var andre Forhold end nu om Dage. Set med Nutidens Øjne var det jo egentlig Slaveri. Da jeg fornylig saa den gamle Købmandsgaard i den gamle By i Aarhus, blev jeg slet ikke imponeret, da jeg fandt den, hvori jeg selv lærte, mere typisk.

Jeg skal forsøge at skildre den nærmere.

Opad Stentrappen kom man i tidligere Tid ind i selve Butikken, men min Chef havde for nogle Aar siden bygget en Entre ind i denne, ret smuk med Flisegulv og kulørt Glas i Dør og Sider. Døren til venstre var meget gammel med et mægtigt Kighul med indvendig Klap. Her har Købmanden i gamle Dage kunnet overse alt i Butikken. Den førte ind til Privatlejligheden, medens den nye Dør til højre førte ind til Butikken, hvor Gulvet var mere eller mindre hvid-

skuret og blev bestrøet med Sand. Naar der var stort Rykind paa Torve- og Markedsdage, saa det forfærdeligt ud, men som Købmanden sagde: »Det er det, der meler Kagen.« Foran Disken fandtes et langt Bord og to løse Bænke. Her sad Bønderne og spiste deres Mellemmader, de havde med hjemmefra i Lommetørklæde, Niste eller Kurv. Til deres Mad fik de alt det Øl og Brændevin, de ønskede, gratis. Det hændte af og til, at en gammel Bonde ønskede vel meget af sidstnævnte Vare og ikke fik besørget alle de Ærinder, der skulde have været besørgede.

Huset havde jo Gavlen mod Gaden og var derfor af betydelig Dybde.

Der var to Kontorer, et til Bogholderen og bag dette Købmandens private. I det forreste stod der mellem de to Vinduer den store Skrivepult med to Stole, der var til at skrue op og ned, betrukket med Læder og havde 3 Ben. For Enden af Pulten stod et lille Skab til Papir, herpaa var Kopipressen anbragt. I dette Kontor stod et ret stort Pengeskab, hvori Forretningens Bøger opbevaredes. Paa Væggen var der Plads til Fakturaer, Fragtbreve, Toldkvitteringer, Kvitteringer, Regninger o. s. v. Paa et Søm eller en Krog var fastbundet et Stykke Sejlgarn med en Stoppenaal, saa det var let at anbringe Papirerne successive. Udenpaa var anbragt et Papskilt, der angav, hvad der skulde anbringes bag dette. Der var en Ramme med Rum til Breve i alfabetisk Orden. I det ene Hjørne stod et lille Hjørneskab, hvori vi havde Lager af Haandsæbe. Ovenpaa dette stod vor hollandske Vægt. Der var en Hylde derinde, hvor vort Lager af Cigarer stod tørt og godt, der var baade billige og dyre; der var Købmandens Mærke (naturligvis de bedste), nogle bedre til Proprietærerne og de helt billige til Bønderne. Vi

bød jo altid Kunderne en Cigar. Der var den Forskel paa Bønderne, at de Vest fra røg Cigar fra Byen, medens de Øst og Syd fra røg til Byen. Naar en Torvebonde fra Kragelund eller Vorbasse fik en Cigar, blødte han den med Tungen over det hele. Det drøjede saa godt paa den. Det var nogle frygtelige Kvalmpinde, der undertiden trakteredes med. Jeg husker, at en Bonde havde faaet en Cigar hos Manufakturhandler Kragelund. Han kunde ikke rigtig faa den til at trække og lagde den i Vindueskarmen, gik bleg ud i den friske Luft. Bagefter trevlede jeg Cigaren op og fandt en mægtig Tot Krølhaar. Det var en stram Tobak.

I det inderste Kontor, der var Købmandens private, stod der et andet Pengeskab og en Pult foran Vinduet til Smøgen, medens det andet Vindue var mod Gaarden. Herfra havde Købmanden en god Udsigt over, hvad der skete der. Der stod her en Chaiselongue under et stort Spejl. Telefonen, som vi fik et Aars Tid efter, at jeg var kommet i Lære, hang ved Siden af. Der var en Kakkelovn i begge Kontorerne, hvor der var renskurede Gulve med Sand. Der fyredes med Tørv og Træ. Døren ind til dette »Comptoir«, som der stod paa et støbt Messingskilt, var lige for. Ved Siden af Kontordøren stod et gammelt Bornholmerur, til højre to Saltkasser, en til groft og en til fint Salt (Smørsalt). Nede i Saltet laa Maalene: 1 Skp., 1 Fjerdingskar, $\frac{1}{2}$ Fjerdingskar, samt en rund Stok til at stryge Maalene med. Paa Væggene var ophængt forskellige Isenkramvarer, Leer, Hakkelsesknive, Kobler samt Spader, Skovle, Forke o. s. v., o. s. v.

Foran de to Vinduer stod der et Bord og en Stol. Paa denne sad Marie Kagekone, paa Bordet stod hendes Kurv med Brød fra Bager Guldager, Vestergade. Hun solgte ikke saa lidt af sine Tvebakker, Wiener-

brød og Boller, selvfølgelig mest paa Torve- og Markedsdage. Hun havde en stor Blikdaase til Bolscher, hvoraf hun solgte ikke saa lidt.

Der var i Butikken ganske almindelige Vinduer, saa som saadan præsenterede Forretningen sig ikke fra Torvet, hvad Billedet af Huset viser. Belysningen var almindelige Gasblus uden Glas og Kupler. Der fandtes ikke Spor af Skilte paa Façaden af nogen Art, ikke engang Firmaets Navn.

Foran det ene Vindue stod der en Pult, og herover en bevægelig Gasarm, ligeledes uden Glas og Kuppel. Lige over dette, oppe ved Loftet, stod en firkantet Blikdaase med Krudt. Jeg har tit tænkt paa, at det egentlig var et fuldkommen taabeligt Sted at anbringe denne brandfarlige Kasse. Det var den, vi ekspederede fra; det egentlige Krudtlager fandtes paa lovformelig Vis øverst oppe paa et Kornloft.

De drejede Trædaaser til Hagl, med paamalede Numre, stod paa Reolen ved Siden af, de var jo mindre brandfarlige. Midt i Rummet stod der en Disk med Rum til afvejede Varer af dem, der gik flest af: raa Kaffe, Kandis, Puddersukker og lignende. Naar vi fik Bøndernes »Sedler«, stod der ofte: 1 Pund Kaffesager, hvilket betød: 1 Pund raa Kaffe, 1 Pund Kandis og 1 Pund Cikorie. I den ene Ende af Disken stod der en Balje med grøn Sæbe, og i den anden to Kander med Sirup. Over Disken, fastgjort i Loftet, hang i en Krog en svær Jernstang, hvorpaa vi havde anbragt Koste, Børster, Bohner, Strigler o. l. I Reolen langs Væggen var i den nederste Halvdel anbragt en Masse Skuffer, hvori der var en Ring til at trække dem ud med. I disse havde vi alle mulige forskellige tørre Farver til Maling: eng. Rødt, Okker, Ultramarin, Zinkhvidt, Mønje o. s. v. Vi var saaledes meget godt assor-

teret. Endvidere var der Skuffer til Talglys af forskellig Størrelse. 8 og 16 Stk. pr. Pund. I en mægtig Skuffe havde vi løs Humle. Oven over Skufferne var der et Glasskab til Haandsæbe, og det var en særlig Sport at faa denne anbragt saa dekorativt som muligt. Ved Siden af Skabet var der Rum til The, Løvetand, Krydderier o. l. I den ene Halvdel af Reolen var der Rum til Isenkramvarer, og en af de Ting, Rummene indeholdt, var fastgjort til det Bræt, der lukkede for Rummet. Der var alt muligt: Knive, Gafler, Skeer, Haner, Proptrækkere, Nøgleskilte, Lommeknive o. s. v. Pibehoveder med Billeder af Kongen, »Landmanden leve«, 10-Krone-Sedler o. l., samt Tilbehør til Piber, kun ikke komplette.

Til venstre for Indgangen til Lageret var der en stor Reol med Ankere med Brændevin, Akvavit, Rom, Cognac, Eddike o. l. Brændevinsankerne var ikke helt smaa, de tog ca. 100 Potter. Ovenover Ankerne var der en stor Hylde, hvorpaa der var udstillet Fajance, Vaskestel, Kopper o. s. v. Over Vinduet til Gaarden havde vi alle mulige Koste og Pensler. Paa Reolen var der Søm til at hænge de Maal, vi brugte: 1 Kd., 1 Pot, 1 Pgl., $\frac{1}{2}$ Pgl., alle af Zink og polerede, og under Ankerne stod Spildebakker. I de to Vinduer til Gaden, der som sagt var ganske almindelige Vinduer, stod der i det ene Flasker, Honningglas o. l., for dog at tilkendegive, at det var en Butik.

Diskon bestod af to Dele. Den største og ældste var belagt med en svær Egeplanke, der var hvidskuret, den mindre til venstre var af Fyrretræ. Over disse to Diske hang i lange Jernkroge to mægtige Luger, der lukkede for Butikken med Undtagelse af det Rum, der var mellem Diskene. Her var en Dør, der kunde foldes sammen af to Fløje, der, naar den lukkedes, kunde laases i den ene Side af Lugen. Bagved Butikken var der

4 Værelser, der i gamle Dage sikkert har været Købmandens Privatlejlighed, maaske Apoteker Reiminchs. Over Indgangsdøren i Porten staar en Indskrift: »Herren bevare din Udgang og din Indgang fra nu og til evig Tid. Psalm CXX.« Under disse Værelser var der en Kælder, hvor vi havde Olie, Tran, Fernis og Petroleum i Tønder, foran hvilke der var anbragt store Spildebakker. Aftapningen af Petroleum var yngste Lærlings Bestilling.

Disse Værelser, hvoraf de to laa mod Gaden, havde 4 Karm Vinduer, hvori der var anbragt Hylder med Glas og Kopper o. l. — I disse 4 Rum, som vi kaldte Lageret, fandtes mange Ting. Under Lofterne hang der Blikdunke i alle Størrelser, lige fra 1 Pot til 16. En af sidstnævnte faldt engang ned i Hovedet paa mig. Den skarpe Ring i Bunden slog et stort Hul oven i Hovedet, Blodet strømmede ned over mit Ansigt, det saa grupvækkende ud. Jeg maatte have Haaret barberet af og Saaret syet sammen.

Her fandtes alle mulige Slags Isenkramvarer, Kakkelovnsrør, Gryder og Søm, hvoraf vi hvert Aar fik en Jernbanevognladning.

Her havde vi vort Lager af Tobak, hvoraf vi solgte Masser til Bønderne. Det var I. P. Schmidts Porto Rico Melange til 66 Øre pr. Pund, Cigaraffalds Melange til 50 Øre pr. Pund fra S. W. Bruun, der gik mest af. Vi havde jo ogsaa bedre Mærker, »de volle Knaster«, Sort C. o. s. v.

I den Sidebygning, der var bygget ud i Gaarden, var der foruden Vaskehus to Rum, det største anvendtes til Brændevinslager, det mindste til tomme Flasker.

Brændevin spillede en uhyre Rolle dengang. Det var ikke Smaating, vi solgte heraf. Vi fik den fra J. L. Tvede, Helsingør, i store Fade paa 1000—1100 Potter.

Brændevin var billig dengang. 1 Pot 8° kostede 0,36,

7° 0,32, Aalborg Taffelakvavit 0,45 pr. Flaske, Kommen 0,38.

Det var mest 7 $\frac{1}{2}$ °, der gik. Bønderne kom med deres Ankere og Dunke. De skulde i Reglen have 15°'s, d. v. s. halvt af hver Styrke. Brændevinen var paa de Tider meget billig, men der taltes allerede dengang om at beskatteden, men det vakte uhyre Modstand. Den fattige Mands Snaps maatte der ikke røres ved. Jeg husker, at min Onkel, der ejede en større Gaard, engang da Beskattningen af Brændevin diskuteredes, bemærkede: »Jeg vilde glæde mig, om vi kom saa vidt, at en Flaske Brændevin kom til at koste 1 Krone, for ser I, min gamle Røgter faar 80 Kroner i Løn om Aaret, og han køber Brændevin for alle Pengene. Det bliver 250 Potter om Aaret, men han kunde saa kun faa ca. 100 Potter, og det er baade han og jeg bedre tjent med.« Ja, det er unægtelig en lille Forskel paa nu og da. I Dag kunde Mads Røgter kun have faaet 10—12 Flasker for sin Aarsløn.

Vi havde en Kunde ude Vest fra, der hver 3. Uge fik sit Helanker = 33 Potter, men Niels Bechs Næse var ogsaa nydelig blaa.

Borchs Gaard er af en betydelig Størrelse, den strækker sig fra Torvet til Helligkorsgade og bestaar af 3 Gaarde. Ved Siden af Havehuset var der Vognport til Arbejdsvogne, og i Midtergaarden var der Lager af svenske Brædder, d. v. s. Brædder af 1. Sort, der ikke var kantsavede, altsaa blot savede ud af Træstammen.

Her fandtes Møddingen, Latrin og en Svinesti.

I Porten, hvor Spølstalden nu benyttedes til Cement — Portland i Tønder —, til højre var der en lille Lo, og ovenpaa Foderloft.

Igennem Borchs Gaard var der en livlig Trafik, det er jo en Genvej fra Torvet til Søndergade. Brolægningen var Topsten.

I den øverste Gaard var der en Udbygning, hvori fandtes Vaskehus med 2 mægtige Grubekedler, der foruden at anvendes til almindelig Vask brugtes til at brygge Mjød i. Biværket, som Bønderne kom med om Sommeren, kogtes her. De kom med det i Baljer og Spande o. l. Dengang fandtes ikke de nu anvendte kunstige Tavler. Biværket samledes sammen og blev kogt, som det var, med Honningen i + de døde Bier. Naar det kogte, skummedes det. Dette Mjødskum var svært efterspurgt og gik som varmt Brød for en billig Penge. Naar saa Kedlens Indhold var blevet koldt, stod Vokset naturligvis ovenpaa. Dette var ogsaa en god Handelsvare.

Derpaa fyldtes Mjøden paa Oxhoffer og lagdes paa Lad i Sukkerlageret ved Siden af 1 Tønde fra 1834, og blev mærket med Aarstal.

Udenfor Vaskehuset stod en stor Pumpe og et Vandtrug til Bøndernes Heste. Ved Siden af denne havde vi Lager af Kul til Detailsalg, den kostede 45 Øre Skæppen. Christen Gaardskarl forestod Salget. Da jeg kom i Forretningen, var der ikke Spor af Kontrol, man betalte til Christen eller sagde blot, at det var betalt i Butikken, hvad der naturligvis ikke altid var Tilfældet, hvorimod jeg absolut ikke nærer Tvivl om, at Christen prompte afleverede de Penge, han fik ind. Jeg fik da indført, at Christen kun maatte udlevere Kul, naar han fik en Rekvisition fra Butikken.

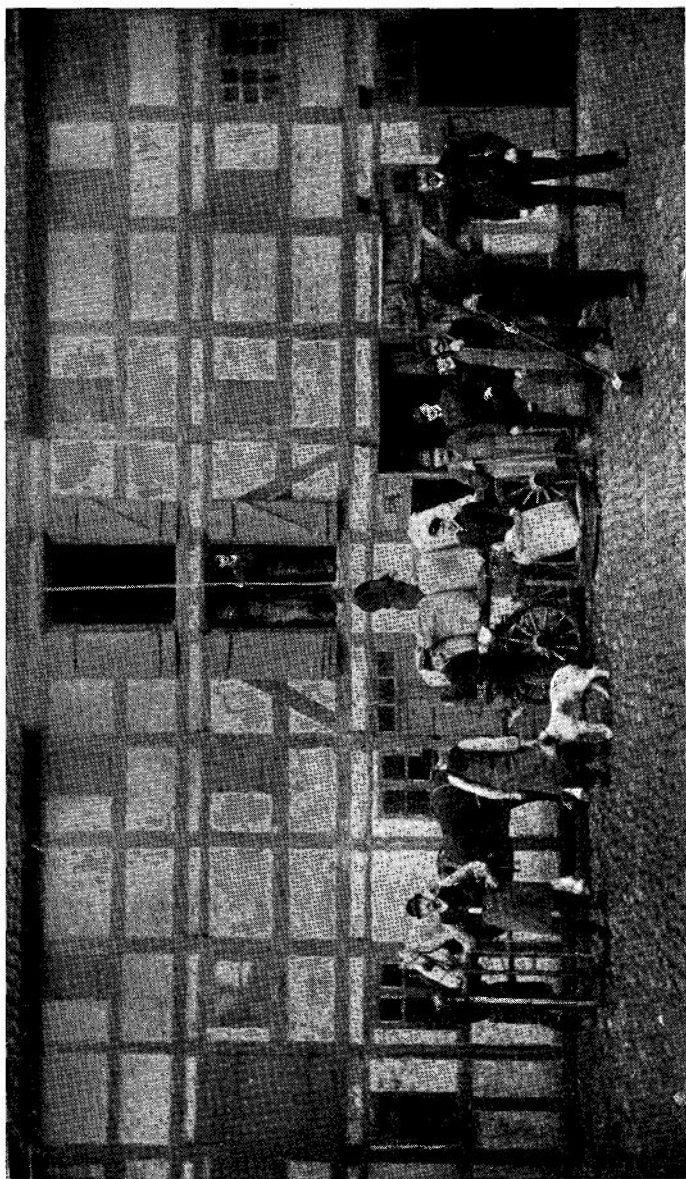
Den øverste Gaard bestod af 3 store Pakhuse. I det ene var der oprindelig privat Hestestald, Selekammer og Karlekammer. Der byggedes senere, mens jeg var der, en privat Stald med Karlekammer ud i Gaarden ved Siden af det lille Havehus, der kun indeholdt en Stue — Havestuen — med gammeldags, udrangerede Møbler. Ved Siden af Karlekammeret var der et Rum,

hvori vi havde Tjære og Brændsel til privat Brug fra Købmandens egen Skov i Bramdrup. Paa Loftet ovenover var der Lager af Klid og Føderstoffer, Solsikke og Rapskager, og paa Loftet ovenover Lager af Rug og Hvede. Nederst var der Hestestald, hvad der forøvrigt var i alle 3 Pakhuse. I Pakhuset til venstre var der paa det øverste Loft Lager af Byg, og paa det nederste Lager af høvlede og pløjede Brædder, Tagpap, Drittelbaand og Smørsalt. Underneden var der Nedgang til en Kælder, hvor der opbevaredes Gulvsand, som brugtes til Butikken og Kældrene, der solgtes ikke af det. Denne Kælder har Grethe Skomagere sikkert brugt til andet. Foran Nedgangen stod en mindre Pumpe til privat Brug, samt til højre Købmandens private Kloset. Dengang gik man ikke paa WC, men paa »Das«, »i Gaarden«, »for sig selv«, »der hvor Kongen gaar alene« o. s. v.

Her førte Trappen op til Loftet. Forneden i denne Bygning var der en ret stor Hestestald og herefter et Lager af Jern i Bundter samt Købmandens private Vognport. Den fine Landauer var altid meget flot pudset og poleret af Kusken Mathis, en meget forsigtig og paalidelig Fynbo, der, da han gik af som Herskabskusk, nedsatte sig som Proppeskærer paa Langelinie.

Mathis passede meget omhyggeligt sine to svære Køreheste, Hans og Grethe, røde med hvid Hale og Manke; og naar han, iført sit fine Liberi, lysegraat Slag foret med rødt, og sin Kuskekasket med bredt Sølvbaand, maa man sige, at han var flot kørende. Senere fik vi et Par dejlige, brune Vallakker, da vi fik en ny Kusk, Lars Peter, der samtidig fik nyt Liberi: mørkegrønt med Bjørneskindsslag og Sølvknapper og høj Hat. Han var ikke mindre godt kørende.

Foruden Kørehestene, der naturligvis ogsaa brugtes

Den vestre Sidebygning i Borchs Gaard 1888.

Der blev en Dag i 1888 taget et Billede ude i Gaarden; det var Sækkevognen forspændt med Arbejdshestene, der holdt ved Lugerne i Pakhuset til højre i Gaarden.

Kusken er *Lars Peter Jensen*. Fra venstre Formanden paa Tømmerpladsen paa Havnen *Peter Jessen* (med Saven i Haanden), gamle *Jacob* med Hunden »Cito«, *Bogholder Fredr. Schönfeldt* med Bogen, jeg ved Vægten, *Anders Maltgører* med Kosten, *Jacob Bjerregaard*, *Johannes*, den næstyngste af Sønerne, *Laus Hansen*, der senere afløste gamle Christen Gaardskarl, der staar ved Siden af, ogsaa med en Gaardkost; længst til højre Købmanden selv med høj Hat, som brugtes dengang. I Lugen ses Daglejer *Poul Hansen* og *M. P. Drescher*. Ved Vinduet længst til venstre ses ret utydeligt Avlskarlen *Peter Buchwald*.

M. P. D. blev senere Storkøbmand i Aarhus og russisk Konsul. Han var Søn af Kaptajn D., Mølholms Mølle ved Vejle. Han var en sjælden god Kammerat, et godt og trofast Menneske; han var et Hoved højere end nogen af os andre i mere end en Forstand. Han blev indkaldt til Livgarden i 1889. Jeg maatte nøjes med at blive Infanterist i 1890.

Bjerregaard udvandrede til Sydamerika efter at have aftjent Værnepligten ved Garden. Schönfeldt etablerede sig senere som Trælasthandler i Kompagni med Poulin, *Schönfeldt & Poulin* ved Havnen. Firmaet opløstes, og Schönfeldt blev ansat i Slotsmøllen indtil sin Død.

til lettere Arbejdskørsel, havde vi to Arbejdsheste, som Avlskarlen, Peter Buchwald, regerede over til Arbejde i Marken og til Varekørsel baade til Købmandsgaarden og til Tømmergaarden paa Havnen. Saa havde Købmanden en dejlig brun Ridehest. Han red dagligt en Morgentur i Begyndelsen, jeg kom, men en Dag kastede Hesten ham af ude paa Fredericia Landevej, hvorved han fik sit ene Ben beskadiget og laa længe til Sengs. Siden den Tid red han ikke mere. Saa overtog den ældste Søn E. A. B. junr. Ridehesten. Vi havde ogsaa en dejlig Ponny, gul, fed, altid blankstriglet, en elegant Ponnyvogn, flot sølvpletteret Seletøj. Denne Ponny fik jeg ofte Lov til at ride paa, da jeg kunde ride, havde selv haft en Ponny hjemme paa Gaarden. Vi red lange Ture, Sønnen og jeg, mest til Bramdrup Skov.

Jernlageret i det næste Pakhus var meget betydeligt. Vi havde en ret stor Jernhandel. Denne Gren af Forretningen interesserede mig meget. Jeg passede den i flere Aar.

Ved Siden af Jernlageret fandtes Sukkerlageret, som var ret betydeligt, men desuden havde vi ofte over 100 Fade liggende paa Lager paa Staldgaarden. Man spekulerede jo knap paa den Maade, det foregaar nu om Stunder. Det var Porto Rico og Sanct Croix Sukker, der brugtes den Gang. Disse Fade indeholdt ca. 1000 Pund. Tillige var her et Lad, hvor Mjødtønderne laa, og altid et Fad Svesker paa 1000 Pund. Det store Loft ovenpaa strakte sig over hele den store Bygning, det kaldtes *Blaarloftet*, da bl. a. Hør og Blaar opbevaredes her. Desuden var her Lager af alle mulige Kolonialvarer, Klip- og Bergfisk, Malervarer og Krydderier. Vi fik altid Krydderierne fra Udlandet i originale Pakninger, f. Eks. Nelliker og Ingefær i store Bastmaatter.

De store Luger skulde hver Morgen lukkes op, da de mangeartede Varer gav en stram Lugt. Her var Tønder med Laag til alle Varer, en mægtig Kasse, ligeledes med Laag, kunde tage et Par Sække Sukker.

Af Tønderne skulde den yngste Lærling hver Morgen fylde de tomme Skuffer fra Butikken, disse kørte han saa paa en Trækkevogn ned til Blaarloftet. Det kunde ofte knibe at køre dem tilbage, naar de var fyldte, for en lille Purk som jeg.

Paa Loftet ovenpaa Blaarloftet var der Lager af Havre, og paa de øverste Hanebjælker var vor Krudtbeholdning anbragt lovformelig.

Under det gamle Hus var der Kælder med Lergulv, som sikkert var ganske uforandret siden Mor Grethe Skomagers Tid. Over den brede Trappe var der Zinktag, der var to Døre, en til Vinkælder og en til Salt. I Vinkælderen fandtes Lad langs Murene samt midt i Rummet. Dette var skilt i to Dele ved en Væg af tynde Granstammer, og i det bageste Rum Reoler og Hylde langs Væggene til den aftappede Vin. Det var ikke Smaating, vi havde paa Lager. Vi aftappede selv alt. Sherry fra Cadix, Portvin fra Oporto, Rødvin fra Bordeaux, Rhinskvin fra Tyskland. Rom fik vi hjem i Piber i fuld Styrke, som vi saa beskar. Jeg husker at have aftappet 3 Oxhoffer paa en Gang, 1000 Flasker, Leoville (1,50), Sct. Julian (1,00), Sct. Estaphe (0,85 pr. Fl.). Endelig havde vi en billig Rødvin, Medoc, til 0,60 Fl. Denne brugtes der meget af til Bondegilderne, navnlig vest fra. Det var unægtelig andre Priser dengang end i vore Dage. Vi havde en rigtig god Rom (Historie Rom) til 1 Kr. Flasken, Levards Rom til 0,80 Potten for at nævne et Eksempel. Saa havde vi naturligvis de originale Mærker af Cognac og Likør. 1 Fl. 3-Stjerne Hennessy kostede 3 Kr. I Dag 20 Kr.

I Kælderen ved Siden af var der Lager af Salt og Smør. Groft Salt og Sct. Ybes Salt. Vi fik en lille Skibsladning hjem ad Gangen, lossede med Sætvogn, hvilket vil sige, at der var en Vogn hjemme og samtidig en ved Skibet. Der var en Luge i Huset ud til Torvet. Paa Vognen stod der en eller to Mand i Træsko-støvler og skovlede Saltet ned i Kælderen. Sct. Ybes Salt brugtes der jo ikke saa meget af, kun til Frysning og Vanilleis. Det grove Salt havde vi paa Creditoplag, og hvad der gik til Høsalt, fik vi Attester paa, saa var det toldfrit. Smørforretning var der ikke meget af. Bønderne kom med deres Smør i Stykker, indpakket mer eller mindre propert. Husmoderens Properhed kunde man slutte sig til af Indpakningen. Noget var indpakket i en skinnende hvid Serviet, noget i et malprobert Viskestykke eller Lommetørklæde. Det hele gik i et stort Kar, blev æltet sammen, pakket i Dritler. Ikke længe efter kom Andelsmejerierne, og saa fik vi naturligvis ikke mere Smør.

Nogle Aar før jeg kom i Lære, var Brændevinsbrænderiet i den nederste Gaard nedlagt, men alt Inventaret stod endnu som den Dag, det standsede. Det blev senere pillet ned og solgt som gl. Kobber. Der var ca. 4000 Pund, tænker jeg. Brændevinskælderen var i Forhuset til Helligkorsgade, og her laa der Masser af tomme Tønder af forskellig Størrelse.

Ovenover det gamle Brændevinsbrænderi var der Maltgørieri, en Fynbo, Anders Rasmussen, var Maltgører. Et af Lofferne brugtes hver Vinter til at hegle Hør paa. Hørhegleren, Morten Hørsvinger, stillede, naar den Tid var inde, efter Jul, paa Apostlenes Heste med en Sæk paa Nakken, hvori han havde sine Grejer. Han var fra Blaakjær Skov. Sækken indeholdt Heglerne, et Brædt med Staalpigge, der paasømedes

et Bord. Vi havde et stort Lager af Hør. Den kom i Bundter fra Rusland. Bundterne var paa Lisp. = 16 Pund, kom indpakket i store Bastmaatter. Morten fik en Trækvogn fuld og tog fat. Det gik til paa den Maade, at han tog en Haandfuld Hør og svang den ned mod Heglerne, indtil den var »rede«. Blaaren blev saa tilbage og stoppedes i Sække og kom paa Blaarloftet. Den heglede Hør bragtes op i Butikken, hvor vi om Aftenen afvejede den i Pund og snoede den kunstfærdigt, saa det blev en sirlig firkantet Pakke, der indpakkedes i Papir, saaledes at begge Ender var fri.

Spølstalden i Midtergaarden var naturligvis nedlagt sammen med Brænderiet. Den havde haft Plads til et halvt Hundrede Kreaturer. Udenfor var der en Brønd til Bærmen, den pumpedes ind i Stalden ved en Trærende. Kreaturerne skulde have et vist Antal Pumpeslag pr. Hoved, og der skulde saaledes nøje tælles af Anders Røgter. En Dag kom den gamle Stadshauptmand (Købmandens Fader). »Naa, Anders, hvordan gaar det?« Den lille, ivrige Anders, der altid var mer eller mindre paavirket af Dunsten eller maaske nok Akvavit, som han satte stor Pris paa, svarede rapt: »Hold Kjæft, a tæl'«. Han ønskede ikke at forstyrres i sin Tællen. Stadshauptmanden gik smilende videre. En Morgen mødte Stadshauptmanden en af Daglejerne, der kom med et Par Spande Korn. »Undskyld, Hr. Stadshauptmand, a æ kommen lidt for silde op.« »Naa, det er nok mig, der er kommen for *tidlig* op.« Kornet skulde have været bugseret hjem til Grisen. I den mægtige Gaard med de store Pakhuse var der jo meget at mure og kalke, og vi havde ogsaa en gammel Murer, Niels, gaaende hele Sommeren. Jeg husker ham tydeligt i hans meget beskidte Murertøj med den fedtede Murerkasket og den af Snavs tilgroede Pibe og et evigt fedtet

Grin. Niels holdt meget af Snaps, saa meget, at man godt kan sige, at han var fordrukken. Vi Knægte havde jo mange Kunster for, bl. a. med Niels, der, som sagt, holdt svært af Snapsen, og vi nægtede aldrig at fylde hans Lærke. Dette gentog sig hvert Øjeblik. En Gang imellem kneb det for ham at kravle ned ad Stigen, han faldt ofte ned. En Gang serverede vi en stram Snaps for Niels: Aloe og Perikum i Brændevin. Efter at have drukket denne kraftige Snaps og igen givet sig i Lag med Kalkningen oppe paa Stigen, gjorde Bitteren sin Virkning, og Niels kom ikke ned, før det var gaaet galt, han skældte eftertrykkelig ud og luskede hjem.

Som nævnt hørte der til Købmandsgaarden et Landeri, der laa paa Kolding Nørremark. Dette passedes af en Avlskarl. Den gamle Jacob Petersen havde i sine yngre Dage haft den Bestilling og var nu Røgter. Om Sommeren var de 4 Køer paa Græs enten paa Nørremarken eller paa Engen. Naar Jacob kom hjem i Gaarden med Koblet, saa man i Regnvejrhøj ham gravitetisk komme anstigende med høj Hat, den kunde gøre det ud for Paraply. Gamle Jacob var ude vest fra, en herlig Type paa en paalidelig og trofast Tjener, hvis eneste Interesse var at passe, hvad han var betroet, til Punkt og Prikke. Han havde aldrig været gift. Da Jacob havde 50 Aars Jubilæum, fik han et smukt Sølvur med Inskription af Købmanden. Dette, vel nok sjældne Jubilæum, skulde fejres, og blev det ogsaa. Jacob blev om Morgenen vækket af Julius Christensens Musikkorps, der intonerede »Mester Jacob, Mester Jacob, sover du?« Jeg havde lavet en Sang i Dagens Anledning, der gik paa den Melodi. Jubilaren var indbudt til at være i Familien den Dag, hvad jeg egentlig betvivler, at han var glad for. Om Aftenen var der Fest for ham paa »Alhambra«, som Købmanden havde ind-

budt hele Personalet til. Denne forløb udmærket, min omtalte Sang blev afsungen og gjorde stormende Lykke. Der blev naturligvis holdt mange Taler, særlig for Jacob og Købmanden.

Anders Røgter, som jeg før har nævnt som den, der holdt rigelig af Snapsen, var en lille, undersætsig Mand, for Resten meget medgørlig, men fuldstændig blottet for andre Interesser end for sine Køer og sin Snaps. Han kunde ikke smage noget som helst, saa det var ham lige meget, hvad han fik at spise. Ikke just proper til daglig, men hver Søndag mødte han imidlertid renvasket, med rent Halm i Træskoene, i Butikken og fik sin lille Skæggemand fyldt med Akvavit til Dagens Forbrug, den tog to Potter. Han besøgte hver Søndag sin Datter, der var gift med Kromanden i Bramdrupdam.

Vi havde en gammel Gaardskarl, *Christen*, Typen paa en rigtig gammeldags Staldkarl, islandsk Trøje, blaat Forklæde, jernbeslaaede Klodser. Det var en god Tjans at være Gaardskarl i Borchs Gaard den Gang. Han var ret velstillet, havde selv et Hus paa Langeinie. Han var skikkelig, sparsommelig og ædruelig, nød aldrig Snaps til sin Mad. Det var mere, end man kunde sige om vore Daglejere, der konsumerede mindst 1 Pgl. til Frokost. Christen sagde om Snapsen, at den skuld jen vare sig for, for den jen tager den anden. Christen røg ikke Tobak, men skraaede kraftigt. Christen Nielsen var fra Thistedegnen fra Byen Thorup, han var en intelligent og smuk Mand med et godt Humør. Han var en sparsommelig Mand, mente, at man skulde være tilfreds, naar man kunde arbejde sig træet, sove sig let og spise sig mæt. Man skulde ogsaa tage Smaatingene i Betragtning, fandt man et Søm, skulde man samle det op, for hvem, der har et Hus,

har altid Brug for et Søm, det havde Stadshauptmanden sagt.

Før han fik Bestillingen som Gaardskarl i Borchs Gaard, havde han været Trommeslager, han havde en høj, klar Røst. Bestillingen fik han efter Trommeslager Mortensen, der var bleven træt af Embedet, han havde sat Trommen ind i en Port i Losby og s... i den og stak Trommestikkerne i: »No ka when der vil tæsk i æ Kalskind.« Trommen benyttedes dengang til Reklame. Var der Auktion, gik Trommen, eller havde en Slagter et ekstra godt Kreatur, saa blev det ført gennem Byen pyntet med røde Baand med Trommeslageren foran: »Fra i Morgen Formiddag Kl. 10 faas Kød af Studen hos Slagter I. Losbybanke.«

Som nævnt havde vi en gammel Kone, Marie Kagekone, siddende i Butikken. Hun var fra Trelde og var stolt af, at hun var en af de »Trelde Tyrker«. En meget sikker Dame var hun. At hun var skrap, havde vor Skrædder opdaget og foreslog hende at indkassere de Regninger, han ikke selv kunde faa ind. Den Gang sendte man ikke saadan som nu om Stunder disse til Sagfører. Jeg husker f. Eks., at Købmanden en Gang lod en Masse af Bønderne stævne for gammel Gæld, han mødte selv personlig i Forligskommissionen.

Med Marie havde vi mange Løjer. Hun sad paa en Stol ved Vinduet med Kagekurven og Bolchedaasen foran sig med sin Strikkestrømpe. Det kunde hende, at Marie faldt i Søvn, saa bandt vi en Snor i en 5 Øres Kage, lod denne gaa over en af Lugerne over Disken. Naar Marie saa vaagnede, begyndte Kagen at svæve mod Loftet, og Marie skældte ud: »I Satans Knægte.« Vi havde forresten god Nytte af hende, hun besørgede Smaaærinder for os, imens passede vi saa hendes Butik. Vi fandt paa, at det kunde være morsomt at

have et Billede af hende og hendes ambulante Forretning, men det at lade sig »afskildre« nægtede Marie kategorisk, saa godé Raad var dyre, men med Løftet om 1 Kr. indvilgede Damen dog i at lade Fotograf Wils tage en Plade. Jeg er ikke helt sikker paa, at hun nogensinde fik den Krone.

Ved Siden af os boede den gamle Smed, Conrad Mikkelsen, »Conrad Kludder«, sammen med sin Søster. Han var stiv i Hofterne og havde som Følge heraf en vraltende Gang med en uhyre bred Bagdel. Værkstedet var meget gammelt, fuldstændig middelalderligt: Ler-gulv, en Esse og Blæsebælg og Skruestik, der fandtes ikke engang en Boremaskine i Værkstedet; dette er forresten blevet flyttet op paa Museet paa Koldinghus. Deres Stuer var, som de havde set ud de sidste Par Hundrede Aar, med Bjælkeloft, Alkove, Sand paa Gulvet, Spytbakker med Sand i, Blomster i Vinduerne og Kanariefugl i Bur paa Væggen og et gammelt Sejer-værk med 1 Viser.

Paa det hvidskurede Bord stod Ølkrus, Snapseflaske og Glas og Tobakskassen. Kunderne blev budt en Skænk og en Gang Pibestopning. Den gamle Bilægger-ovn manglede heller ikke. I det hele taget var saavel Værkstedet som Lejligheden typisk gammeldags. Sme-dien har sikkert set akkurat saadan ud, da Koldinghus var beboet af Kongen og hans Hof. Der er sikkert bleven beslaet mange af Riddernes Heste i Conrads Port.

Den gamle Smed og Søsteren var forresten to rare, gamle Mennesker. De var ret velhavende og levede nøjsomt. Conrad var af den Opfattelse, at »den der klaver skaar et, og den der praal haar et,« hvad han sikkert havde fuldstændig Ret i. Conrad havde en høj Hat af imponerende Størrelse, den var nok sine 100

Aar gammel og en Stok med Sølvknap og Læderrem. Jeg husker at have laant disse to Ting til Maskerade.

Af andre gamle Haandværkere fra den Tid husker jeg bl. a. Pumpemagerne Jørgensen i Vestergade og Ebbesen i Losby, Bendrejer Becher i Adelgade, Naalemager Hansen, Losbybanke, Lysestøber Carstensen boede lige overfor denne, Kobbbersmed Brandt, Losby, og gamle Bødker Petersen paa Torvet, her boede ogsaa Guldsmed Nielsen, hvis Udstillingsvindue var af den ældgamle Slags, der som et Fuglebur sad udenpaa Huset. Saa var der ogsaa en Filehugger, som jeg imidlertid ikke kender Navn paa.

I Helligkorsgade boede den gamle Skomager Peter Martin Møller i et meget gammelt, karakteristisk Hus, jævnaldrende med Borchs. Møller var meget stærkt interesseret i Oldsager og Antikviteter, han var ugift og boede sammen med sin Søster. Deres Stuer var lige saa karakteristiske som Conrad Mikkelsens, men den ene Stue var et fuldstændigt Museum, en ikke ubetydelig Samling af Oldsager og Antikviteter. Da min Fader havde Interesser sammen med P. Møller, fandt de hinanden. Fader var aldrig i Kolding uden at besøge sin Ven Peter Møller. Han var en mærkelig Mand, meget intelligent og lignede fuldstændig en Universitetsprofessor, bortset fra det grønne Skomagerforklæde. Det gamle Hus staar der fremdeles, det er fredet.

En anden Skomager, Møller i Losbygade, en typisk, gammeldags Skomager med sit grønne Skomagerforklæde, Tøfler, Hornbriller og Kasket med blank Skygge. Han var meget gemytlig og vilde gerne have en lille én. Han kom ofte i Butikken, klagede sig stadig over alle sine Udgifter, og naar vi spurgte ham, hvormange de var hjemme, sagde han: »Ja, sie, kuns vi æ mæ sjel,

mi Kuen Sille, vo Dætter Ane, vo Svend, vo Dreng, vo Gris, vi æ syv davle Mennesker.« Var der Tale om en eller anden Tildragelse, bemærkede han: »Ok ja, ingen kender Dagen, før Værtshuset er lukket.« Eller var der Tale om en religiøs indstillet, kunde der falde følgende Bemærkning: »Ja, han den helle Profet, han letter æ Dyn o f . . i æ Halm.«

Man havde den Gang en Original, en Skomager Mortensen fra Losby, der ofte aflagde os Besøg og fik en Snaps og en Cigar eller Skraa. Mortensen var altid omhyggelig paaklædt, Overfrakke, Hat og Handsker, meget fin Mand, var han selv klar over, han var godmodig og ret vittig. Vi kunde jo ikke dy os for at drive Løjer med ham. En Gang udhulede vi en Cigar og fyldte den med Salpeter. Han tændte den med Andagt, men det varede jo ikke længe, før den eksploderede, og han smed den rædselslagen mod Gulvet.

En anden Original var »Caspar Højhat«. Han havde den Bestilling at udføre det Arbejde, ingen anden vilde. Han skulde lægge de Mennesker, der døde af Kolera eller andre uhyggelige Sygdomme, i Kiste. Naar han ikke havde andet at bestille, gik han Grisehandlerne til Haande paa Torvedagene.

Af andre Originaler var der en, der kaldtes »Tumbe Hans«. Han tjente Føden ved at dreje Hjulet i Koldingpostens Trykkeri, der dengang var meget primitivt. Trykkeriet laa paa Hjørnet af Jernbanegade og Slotsgade. Det var jo et Højreblad, som havde svært ved at klare sig, og derfor hyppigt skiftede Redaktør. Af disse husker jeg en Apoteker Augsburg og en Løjtnant Højer, en elegant, ung Mand, der altid gik med høj Hat. Man sagde, at han over sit Skrivebord havde anbragt sit (og Kejser Wilhelms) Valgsprog: »Durch«. Selv om Tumbe Hans gjorde sit til at holde Kolding-

posten gaaende, gik det stadig tilbage for den, og den gik til sidst ind. Naar man tænker paa den Tid i Kolding, kan man ikke undgaa at nævne »Politi Borch«. Han var Overbetjent, afskediget Sergent, en brøsig Herre, der var alle Drenges Skræk. De flygtede i vild Rædsel, naar Politi Borch viste sig. Han boede i Købmandens Hus, ved Siden af den gamle Gaard sammen med sin Kone og en Plejedatter, Ernstine.

Borch var ogsaa Gymnastiklærer i Latinskolen, en Elev herfra har udgivet en Bog om den gamle Gymnastiklærer, den indeholder mange muntre Episoder om Borch.

Forresten kaldtes Politi Borch »La bare mig«, fordi han altid brugte det Udtryk, naar der var noget i Vejen.

Borch var meget stolt af, at han var Dannebrogsmænd. I hans Stempel stod der »Ernst Borch, Overbetjent, Dannebrogsmænd.«

Raadhuset ligger jo lige overfor Borchs Gaard, og som nævnt boede Borgmester Schjørring paa 1. Sal i det gamle Hus. Hans Kontor paa Raadhuset havde Vinduer ud til Gaden, og jeg har i 10 Aar set den gamle Borgmester flittigt arbejdende ved sin Pult ved Vinduet.

Det var i Firserne, de politiske Bølger gik højt. Højre og Venstre stod meget skarpt overfor hinanden. Det var saaledes, at en Højremænd ikke kunde handle hos en Venstremænd, og omvendt. Vi mærkede det naturligvis i høj Grad, da Bondebefolkningen hovedsagelig var Venstre, og Købmanden Højremænd. Men der var naturligvis mange Storbønder og Proprietærer, der var Højremænd. Det var dengang Koldingkredsens Folketingsmand, Christen Berg, sad i Fængsel for at have smidt Herredsfoged Borup ned af Talerstolen i Holstebro (Herredsfogden kom forresten senere til Kolding som Herredsfoged i Andst-Slaugs Herreder). Jeg husker den Dag, Berg kom til Kolding, da han var kom-

met ud af Fængslet. Han modtoges paa Banegaarden af sin Ven, Sagfører Hansen, den senere bekendte, kongevalgte Landstingsmand, »Kolding-Hansen«. Jeg stod i vor Gadedør, da den neds!aaede Landauer kom forbi med den stoute Christen Berg, iført Diplomatfrakke, hvidt Slips og høj Hat og Brillen, bred og selv-sikker, øjensynlig i højt Humør. Ved hans Side sad den lille, beskedne Sagfører Hansen med sin bløde Hat. De kørte ned i Vestergade, hvor Sagfører Hansen boede. Her fik Christen Berg af denne overrakt en Hædersgave, indsamlet af denne.

Det var jo i Provisorieaarene, vi fik Gendarmerne baade til Fods og til Hest. Den Øverstkommanderende var Ritmester Sass, en lille sirlig Officer med et usandsynlig spidst Overskæg. Desuden en Løjtnant Langhorn, der kom i Borchs Hus. Der var mange af Gendarmerne, der ofte kom i Butikken. Imellem disse var der en høj, flot Fyr, der hed Griffel, der kom daglig, men en Dag var det forbi, han havde skudt sig paa Belægningsstuen paa Staldgaarden.

Der kom engang en Mand til Kolding, Holmstrup hed han. Han fik ophængt en Del gule Postkasser rundt om i Byen, fik Uniform og Kasket med »Kolding Bypost«. Det varede imidlertid ikke længe, før Postvæsenet lagde sin klamme Haand paa de gule Postkasser, som Holmstrup maatte fjerne omgaaende. Han ernærede sig senere som Lejetjener. Vi fik paa den Tid den første Droske i Kolding, det var en Mand ved Navn Weltz, der startede Droskeinstitutionen med en flunkende nu Landauer. Hans Stadelplads var ved Raadhuset udenfor Jes Hansens Beværtning i Kælderen. Beværtningen var Samlingssted for mange af Byens Haandværkere og Politibetjente, der skulde have sig en Kaffepunch eller en lille Bajer. Det var smaa Flasker, der indeholdt Halvdelen af en alminde-

lig Bajer og kostede 12 Øre, men 25 Øre for to. Det var forresten Kælderens Specialitet. Jeg har i hvert Fald aldrig set dem andre Steder.

Man kan godt sige, at lige indtil 83—84 havde Byens Fysiognomi ikke været anderledes i de sidste 100 Aar eller mere, men jeg skal love for, at saa kom der Fremskridt paa alle Omraader. Vi fik hurtigt Telefon. Det varede ikke længe, saa kom Kunstsmørret (Margarine). Det var imidlertid et forfærdeligt Produkt, det smagte modbydeligt, det var udelukkende animalsk. Et Aars Tid efter, at jeg kom til Kolding, saa man den første »Væltepeter«, de høje Cykler med et stort og et lille Hjul. Jeg skulde naturligvis have en saadan, og købte en af Symaskinefabrikant Loessel, en han selv havde lavet paa sit Værksted. Den var god og solid, navnlig solid, idet Ryggen var massiv og meget tung. Køre paa den kunde jeg imidlertid, men blev hurtigt ked af det, det var ikke helt ufarligt. En af mine Kolleger styrtede engang paa Hovedet ned af den grimme Bakke ved Nr. Bjært og forslog sig slem. Jeg tror nok, det var det, der betog mig Lysten, hvorfor jeg solgte den.

Nogen Tid efter kom de saakaldte Bycykletter, hvor Hjulene var lige store. Disse havde helt smalle Følge og tynde, massive Gummiringe. Senere kom saa de tykke Kautsjuk-Ringe, før de nu anvendte Luftringe kom. Jeg har kørt paa alle disse 4 Typer og har saaledes været med fra første Færd.

Jeg har jo beskrevet, hvorledes de høje Bycykler saa ud, og skal tilføje, at vi havde en firkantet Lygte med Oliebrænder hængende paa Akslen nede ved det store Hjul. Min Udrustning saa saaledes ud: Knæbenklæder, enradet kort Jakke, lange Gamasker med Trykhægter, Jockeyhue med en Sølvnaal, fremstillende en Bicykle, forede Vaskeskindshandsker, der var gennemhullede indeni, vel nok for at gardere sig for den mulige Sved.

Endvidere var jeg forsynet med en elegant Ridepisk. Unægtelig gør man knapt saa meget ud af det nu om Dage, naar man skal cykle.

Om Sommeren i 1888 blev jeg meget syg og maatte tage hjem til Fredericia, hvor jeg laa til Sengs. Vor Huslæge, Dr. Langgaard, sagde, det var gastrisk Feber, en Benævnelse, man ikke anvender mere, en ondartet tyfoid Feber. Da jeg efter 3 Ugers Forløb kom op, var jeg meget afkræftet, men det rettede sig hurtigt. Der var det Aar Udstilling i København. Hr. og Fru Borch aflagde den et Besøg. De to af vore Daglejere, Laus Hansen og Anders Rasmussen, samt Avlskarlen Peder Buchwald, havde besluttet, at de vilde paa Udstillingen, inden den lukkede, og fik min Kollega D. og mig overtalt til at tage med. Da vi kom til København, var det helt umuligt at faa Værelse paa Hotel, og vi maatte tage Værelse hos en privat Familie i Stormgade. D. og jeg boede sammen, de andre tre et andet Sted. Vi aftalte saa at mødes næste Dag for at følges ad ud for at se paa Byen og Udstillingen.

Som sagt var jeg meget sløj efter min Sygdom, men fulgte trolig Trop alle Vegne. Jeg husker, vi gik ned i en Kælder, »Pariser-Kafeen«, hvor der blev bestilt 5 Bøffer. Disse var af en enorm Størrelse. Jeg blev søsyg, da jeg saa dem. Saa var vi henne at se noget, der hed »Panorama«; det var et stort Rum, hvori der var fremtryllet et schweizisk Landskab, meget illuderende, men jeg blev daarlig derinde og maatte ud i frisk Luft hurtigst muligt. Vi var endvidere i »Panoptikon«, Voksfigurer af Datidens aktuelle Personligheder, ret uhyggeligt, der var navnlig nogle haarrejsende Fremstillinger fra russiske Fængsler.

Chefen og Fruen var, som sagt, ogsaa i København og boede paa d'Angleterre. Vi sendte saa D. derop for at hilse paa dem. Han kom tilbage med en 10 Kr. Sed-

del til ham og en til mig. For Resten var vi ikke helt hyggelige til Mode, da vi jo var stukket af uden Til-ladelse. —

I disse Aar afholdtes der aarlig Haandværkerfester. Det bestod i et Vogntog af en Vogn for hvert Haandværk: Smed, Skomager, Skrædder o. s. v. Disse var fint pyntede med Guirlander, Flag o. l. Paa de flade Varevogne var saa etableret et lille Værksted, hvor der arbejdedes. Foran gik Musikkorpset. Man endte paa Staldgaarden, hvor der festedes til den lyse Morgen. — Paa Staldgaarden afholdtes forøvrigt ogsaa Fest i Anledning af Slaget ved Isted 25. Juli. Disse Fester imødesaas altid med stor Forventning, der var jo ikke mange Forlystelser dengang. Beværtnings-teltene, Danseboderne, Kraftprøverne, Luftgyngerne, Cirkus o. s. v. gjorde store Forretninger.

Vi havde paa den Tid et Politikorps, der i tidligere Tid kaldtes Borgervæbningen. Man fortæller, at den Øverstbefalende engang for mange Aar siden havde ladet Borgervæbningen opmarchere udenfor Raadhuset med Front mod dette. Det var i Anledning af, at en af Kongerne skulde komme paa Besøg. Da det rygtedes, at Kongen var paa Vej fra Havnen, skulde Korpset jo have en anden Front. Da Befalingsmanden, der nok var en gammel hæderlig, gammeldags Haandværker, der ikke havde Begreb om Eksercits, ikke i sin Nervøsitet vidste, hvorledes han skulde faa Korpset vendt, kommanderede han: »Æ R. . imod æ Raadhus aa Front imod æ Kong.« Det var da ikke til at tage fejl af. —

Ved nærværende har jeg forsøgt at beskrive den gamle Borch'ske Købmandsgaard paa Kolding Torv saa udførligt som muligt. Jeg haaber, at mine Sidebemærkninger om Forholdene i Kolding i Firserne maa have Interesse for nogle af Læserne.

AF BISKOP BLOCHS SAMLINGER TIL RIBE STIFTS HISTORIE

SKIBET, ØSTER NYKIRKE OG GIVE SOGNE

VED RASMUS MORTENSEN

I Aaret 1765 anmodede Jørgen Carsten Bloch, som 1764—73 var Biskop i Ribe, Stiftets Præster om at indsende en Beskrivelse af deres Sogne. Hensigten var vel at faa fremskaffet Materiale til en historisk Skildring af Ribe Stift i gejstlig Henseende i Lighed med et andet Værk, Biskoppen havde planlagt og delvis ordnet til Udgivelse: Samlinger til Fyens Stifts Gejstligheds Historie. Biskop Blochs forholdsvis tidlige Død — han var født 1717 og døde 1773 — hindrede desværre, at Materialet vedrørende Ribe Stift blev bearbejdet og offentliggjort. Men vi maa jo sige, Biskop Blochs Tanke var prisværdig. Han tilhører det Hold af fortjente Mænd — Erik Pontoppidan, Hans de Hofman og andre — der i 1700ernes sidste, mærkeligt kulturrige Halvdel grundlagde historiske Værker af stort Format og blivende Værdi. Mere end 100 Aar skulde hengaa, før lignende Arbejde igen toges op. Enten var disse Mænd da forud for deres Tid, eller ogsaa maa der være sket noget, som satte Tiden, Kulturen 100 Aar i Staa — Europakrigene omkring 1800. Skulde saadant blot aldrig hænde for os igen!

Nu skal her meddeles tre Prøver, som viser, hvor godt der dengang kunde skrives Historie. Valget af disse Sogne er ret tilfældigt. Men vistnok hører Skibet

og Nykirke-Give til de begunstigede Steder m. H. t. Præster, der kunde give bedst Besked, og det var paa det første vigtige Trin af Udviklingen naturligvis Præsterne, det kom an paa. Biskop Bloch havde stillet dem overfor et Skema med godt og vel 100 Spørgsmaal. Nogle Præster gav korte Svar, enkelte lod Sagen ligge, andre svarede udførligt. Til disse sidste hører Pastor Bredstrup, Skibet, og Pastor Stallknecht, Ø. Nykirke-Give.

Samlingerne har indtil for kort Tid siden henligget i Ribe Latinskoles Arkiv, men er nu afleveret til Landsarkivet i Viborg.

De tre Skildringer har, som det vil mærkes, en Del tilfælles, hvilket ikke kan undre, eftersom de er anlagt efter samme Skema. Det gaar an med kun tre Beskrivelser, men Stivheden skulde jo nok blive noget trættende i sine Virkninger ved flere Gentagelser. Man ved ikke, hvorledes Biskop Bloch vilde have ophævet denne Vanskelighed; men vi lærer deraf, at vi nødigt i vore Dage skulde gaa hen og lave en autoriseret Ledetraad til Brug for Folk, der sysler med Sognehistorie. Alene den Ting er værd at indse. Endnu skal blot erindres, at de vidtløftige Hartkornslister, som forekommer Nutiden saa kedelige, var nødvendige, naar Beskrivelsen skulde tjene Gejstligheden og andre til Vurdering af Sognenes Godhed, Størrelse og økonomiske Bærekraft. Ellers er Kommentarer vist overflødige.

SCHIBBET SOGN

Schibbet, eller, som nogle skriver det, Skibet Sogn ligger tildels i Jerløf, tildels i Tyrrild Herred, i hvilket sidste Herred Kirken er bygt ungefær $\frac{1}{2}$ Mil Vesten for Vejle Kiøbstad. — Det har sit Navn efter Kirken som kaldes Schibbet eller Skibet Kirke. — Man for-

tæller, at denne Kirke var i Begyndelsen besluttet at skulle være bygt paa et andet Sted i Sognet, nemlig i dets søndre Del, paa Nørre Wilstrup Mark, paa et Sted, som i Erindring deraf endnu kaldes Kirke-Bierg, men da man ej sammesteds kunde komme afsted med den Bygning, blev resolveret at flytte den til den nordre Del af Sognet paa den anden Side af Aaen, som adskiller begge Herrederne fra hinanden og har sit Udspring fra Vesten, løber forbi Kirken og falder ud i Wejle-Fjord. — Paa Stedet, hvor Kirken nu staar, eller ikke langt derfra, skal, efter gammel Sigende, være funden et Skibsanker, hvoraf Kirken og Sognet skal have faaet sit Navn, da man vil foregive, at Skibe i gamle Dage har kunnet gaa tæt forbi Kirken, men nu ved Tidens Længde er det tilgroet. Og i Stedet for en Fjord er nu alene en Aa, hvor der paa begge Sider avles en Del Hø.

De paagrænsende Sogne ere til Øster Wejle Kiøbstad, til Vester Bræsten Sogn; Søndre ligger Høyen Sogn næstved og Norden for Jellinge Sogn. Sognets Længde fra Øster til Vester er ungefæhr 1 Mil. Dets Bredde fra Søndre til Nør næsten en halv Mil.

Af Aaer findes ingen i Sognet, undtagen den nu, hvorom tilforn er meldt, der adskiller Sognet i to Herreder og løber fra Vester til Øster, langs igennem Sognet, forbi Kirken og en derved liggende Herregaard, Haraldskiær kaldet, ud i Wejle Fjord. Over bemeldte Aa er for en Del Aar siden oprettet en Bro af daværende Ejer til Haraldskiær, Oberst-Lieutenant d'Andischou, til stor Nytte baade for Herregaarden selv, der har sin Mark paa begge Sider af Aaen og af Broen maa betjene sig til Avlingens Overførsel, ligesom og for Præst og Degn tilligemed den Del af Sognet, som ligger Søndre for Aaen, hvis Kirke-Vej falder over

bemeldte Bro, og skal i forrige Tider, førend Broen blev anlagt, manges Gang haft stor Besværlighed ved at komme over Aaen til Kirke, ja ofte maattet drage igennem Wejle Kiøbstad dertil, som i Omkreds gør et temmelig stort Stykke Vejs Forskel.

De i Sognet beliggende Byer, Gaarde og enlige Steder ere, Sonden for Aaen —

Nørre-Wilstrup By, der er den største i Sognet, og saaledes kaldet for at distingvere den fra en anden By af samme Navn Wilstrup, som og ligger i Coldinghus Amt, mere til Sønder og derfor kaldes Sønder-Wilstrup. — Byen Nørre-Wilstrup haver 10 Beboere eller Gaarde foruden Præstegaarden, som og ligger i samme By. Byens 10 Beboere staar alle lige højt, deres Ager- og Engjord er matrikuleret for 63 Tdr. 5 Skp. 2 alb. og Skovskyld 2 Skp. 2 Fdk.

Rue By, hvis Beboere forhen har været flere, end nu er, bestaar af 2de Gaardmænd. Dens Hartkorn af Ager og Eng er 9 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1 alb. og Skovskyld til al Byen 3 Fdk. Til forestaaende 2de Byers Navne vides ingen Oprindelse.

Norden for Aaen er

Jennum By, som haver 10 Beboere, hvoraf enhver har ungefæhr $\frac{1}{2}$ Gaards Avling i Brug. — Byens Hartkorn findes i Matriculen anført for Ager og Eng 36 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. 2 alb. samt Skovskyld til hele Byen 2 Tdr. 3 Skp. 2 alb. — Dens Jorder er ligesom besaaet med smaa og store Sten. Maaske dens Navn Jennum eller Gieunem, quasi Igieunem, kunde deraf, at den formedelst de mange Sten er vanskelig at komme igennem.

Slede eller Sleel, nogle siger Stell, bestaar af 6 halve Gaarde og lige saa mange Beboere. — Byen ligger et Canon-Skud fra Kirken. Byens Hartkorn er Ager og Eng 23 Tdr. 2 Skp., og Skov til al Byen 1 Fdk. 1 alb.

Dens Marker er ganske jævne og slette, som muligt er Oprindelsen til dens Navn.

Saaledes ovenfor anført er, findes efter Matriculen sidstbemeldte 2 Byers Hartkorn, hvorved dog for nogen Tid siden er sket den Forandring, at Slede By har faaet 3 Tdr. Hartkorn mere end forhen at svare af, som har sin Oprindelse af et mellem samme Byers Husbonder sket Mageskifte, hvorved en halv Gaards Jord paa Slede Mark beliggende, men forhen hørende de to Selvejere i Jennum, under hvis Gaards Takst samme Jord findes i Matriculen indberegnet, er overladt til Slede Bys Ejer, Sn. Nellemann til Leerbech, som igen har delt Jorden imellem Byens 6 Beboere og derved gjort dem lige af Jord og Hartkorn.

Imellem forestaaende to Byer er 2 Slags Jord, hvoraf Bønderne bruger det ene til at kalke eller gjøre deres Vægge hvide med, og med det andet Slags farver de dem brune. —

I Sognet er desforuden paa samme nordre Side Aaen 5 Gaarde, som ligger et Stykke Vej separeret fra hinanden, og kaldes Under-Bierges Gaarde, fordi de ligger under store og høje Banker, men særdeles kaldes de: —

Østengaarde, som ligger Østen for Slede By og har een Beboer. Dens Hartkorn med Kirkejord er Ager og Eng 8 Tdr. 2 Skp. 2 alb. og Skovskyld 1 Skp.

Ober Knabberup næstved Østengaard til den østre Side, som iligemaade drives af een Beboer, har Hartkorn af Ager og Eng 9 Tdr. 1 Fdk. samt Skovskyld 3 Fdk.

Mellem Knabberup atter ved østre Side af Ober Knabberup, hvorpaa er 2de Beboere, og dens Hartkorn Ager og Eng 10 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. 1 alb. og Skovskyld 1 Skp.

Kiølholt Gaard, som er en Selvejergaard og bebos

af sin Ejer, har Hartkorn af Ager og Eng 10 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. samt Skovskyld 1 Skp. 1 alb. — Der- som det skal være sandt, at der har været Seilads op til Schibbet Kirke, hvor der alene nu er Aaen, som gaar til Weyle Fjord, synes dens Navn at kunne have sin Oprindelse af Kiølhalen, da Skibe maaske der kan have været separerede, og ikke ulig, at der jo og har kunnet være en god Havn.

Neder Knabberup ligger fremdeles Østen for Kiøl- holtgaard og har kun een Beboer, som svarer af Hart- korn Ager og Eng 5 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. 2 alb. og Skovskyld 1 Skp. 1 alb.

Til disse Knabberupgaardes Navne vides ingen Op- rindelse, uden det kunde være kommet deraf, at de ligger saa nær paa hinanden og har kun knap Rum. Af gamle Trærødder, som endnu findes rund omkring dem i Korn, saavel som Mosejord, sluttes, at der i gamle Dage maa have været overflødig Skov omkring dem, og at bemeldte Gaarde har lagt midt i Skoven.

Endnu Østen for bemeldte 5 Gaarde ligger nogle Huse separeret fra hinanden, som kaldes *Trædballe*, *Køcheshus*, *Stockholm*, *Frydenborg* og *Altona*, af hvilke Køcheshus er matriculeret for Hartkorn Ager og Eng 5 Skp. 1 Fdk. 2 alb. og Skovskyld 2 Fdk. De øvrige 4 jordløse Huse, som ej har noget Hartkorn at svare af, men ere bygt paa Engelsholms Hovedgaards Grund, endskiønt de 2de sidste, som ligger tæt ved Weyle, har fuldkommen $1\frac{1}{2}$ Mil til Engelsholm.

Hvoraf bemeldte 5 Huse har deres Navn, og Oprin- delsen til samme, haves ej nogen Kundskab om, und- tagen at det sidstmeldte, Altona kaldet, der ligger tæt ved Weyle, formenes at have faaet sit Navn deraf, at da det for nogle Aar siden blev opbyggt til en, som havde været vant til forhen at sidde Dage i Krohusene

i Weyle og des Aarsag maatte qvittere og gaa fra sin forrige Bopæl, gav det en Anledning til i et Compagnie at kalde det for samme Mand bestemte Hus Altona, siden han ansaa det alt for nær Weyle for ham, ifald han vilde vedblive sin gamle Vane og Levemaade. Og siden den Tid er det bestandig bleven kaldt med det samme Navn Altona.

Om foranførte Byers, Gaardes og Huses Etymologie og Navnes Oprindelse vides ej videre end som ommeldt er ved hver Sted, saavidt der efter Formening synes at kan have givet Anledning dertil.

Ved Sognets forommeldte Byer, Gaarde og Huse vides ikke noget mærkværdigt at anføre.

Hvad deres Distance og Situation i Henseende til Kirken angaar, da ligger Sønden for Aaen og Kirken:

Nørre Wilstrup By, den største i Sognet, der er bygt paa høje Banker, hvoraf dens Mark overalt er fuld, har $\frac{1}{4}$ Mil til Kirke.

Paa samme Side af Aaen ligger Rue By under Banken til Sydvest for Kirken, hvortil den ligeledes har næsten $\frac{1}{4}$ Mil.

Endnu paa den søndre Side af Aaen og mere til Vester til Kirken er et her i Sognet oprettet Kobber-Fabrique med Høle-Værk og Nagel-Smedderi, ungefær $1\frac{1}{2}$ fierdings Vej fra Kirken.

Norden Aaen og Kirken:

Jennum By, som ligger i Nør for Kirken paa en høj Banke, men har dog nogenledes jævne Marker; er omtrent $\frac{1}{2}$ fierdings Vej fra Kirken.

Under Banken, Østen for Jennum og Norden til Østen for Kirken ligger Slede By, et Canon-Skud fra Kirken. Østen for Slede findes de 5 saakaldede Under-Bierges Gaarde, hvorom tilforn er meldet, og ere Østen-Gaard i Nordøst for Kirken.

Ober Knabberup lidt mere til Øster for samme.

Mellem Knabberup og Kiølholt Gaard, der en efter anden ligger mere og mere østerlig, og Neder Knabberup har altsaa kortere eller længere Vej til Kirken, dertil de 2de sidste har $1\frac{1}{2}$ fierdings Vej.

De østerligste Steder i Sognet er forommeldte 5 Huse, Trædballe, Køcheshus, Stockholm, Frydenborg og Altona, som ligger længst fra Kirken, hvortil de 2de sidste har $\frac{1}{2}$ Mil.

Endnu paa den nordre Side af Aaen og Sønden for Kirken ligger Herregaarden Haraldskiær, paa hvis Mark Kirken er bygt tæt ved Gaarden, ungefæhr et godt Bøsseskud fra samme. Paa bemeldte Gaards Grund Vesten for Kirken et Par Bøsseskud fra samme findes en Vandmølle, Kvach Mølle kaldet.

Sognets bedste Næring er af deres Korn-avling. Af Hø kan og avles noget til Dels Steder i Sognet, som er Nørre Wilstrup Bys, der ligger Sønden for Aaen, og Norden for samme Slede By, som de 5 Under-Bierges Gaarde, hvis Enge paa begge Sider falder langs med Aaen og ere vel nogenledes frugtbare, men tillige vanskelige at bierge, da de ofte oversvømmes af Vandet, som tager det slagne Græs og Hø bort.

Rug og Boghvede avles overalt i Sognet, men Byg og Havre avles forenemmelig i Nørre-Wilstrup, Slede By og de Under-Bierges Gaarde.

Hvad af Avlingen kan sælges, er vel ikke meget, da de fleste af Beboerne, som næsten overalt gør daglig Hoveri og dertil maa holde mange Folk, har ondt ved mangan Gang at komme ud med deres egen Avl, uden dertil at købe. Det lidet, som en og anden kan have at afhænde, sælger de i Weyle som den nærmeste Kiøbstad.

Jorden hviler mestendels overalt i 5 Aar og bruges i andre 5 Aar.

Avlingen er hos de fleste i Sognet nogenledes vedligeholdt og i Stand, undtagen Jennum By, hvis Beboere af Mangel for Hø, som de ikke har noget af, lider stor Tab paa deres Avling, da Jorden ej faar sin tilbørlig Giødning, og de ikke heller selv kan have noget til Opdræt i deres Gaarde. Til hvilken Mangel at raade Bod paa og for at se Beboernes Avling i Fremtiden forbedret, er allerede gjort Begyndelse for et Aars Tid siden af Byens Herskab paa Engelsholm ved at tillægge dem et Stykke Eng paa nogle visse Læsser Hø til hver Gaard. Avlingens Brug og Drift er det eneste, hvorved Beboerne af Stæderne ernærer dem og deres.

Af Skov findes en kiøn liden Deel, Eg og Bøg, ved Herregaarden Haraldskiær, og den tilhørende. Paa Bøndergodset i Sognet er og noget lidet Skov til Nørre-Wilstrup og Jennum Byer, men de øvrige Steder haver ingen Skov og lidet eller intet Tørvejord undtagen Kiølholtgaard og Neder Knabberup, hvilket sidste Sted især er vel forsynet med en god Tørvemose til fornøden Ildebrændsel for nuværende og efterkommende Gaardens Beboere.

Af Ildebrændsel haves ej noget at overlade til andre, undtagen hvad Proprietairerne kan lade hugge i deres Skove af Favne-Træ, som bliver bragt til Weyle, og der afhændes til Københavns Skippere.

Af Søer findes ingen i Sognet.

Sognets Fiskeri bestaar i Ørreder og Giedder, som undertiden, dog ikkun faa imod de ældre Tider at regne, kan faas nogle af i den gennemløbende Aa, hvortil haves Rettighed af Haraldskiær Ejer og øvrige Lodsejere, hvis Gods og Grund strækker sig langs med Aaen. Ved samme Aa og længere mod Weyle er et Laxe- og Ørred-Fangst, som tilhører Leerbechs Ejer,

og er for nærværende Tid bortforpagtet til en af Weyle Borgere.

Af Strand-Fisk kan og mellem Stunder faas lidet fra Weyle Fjord, hvor fornemmelig fanges Torsk, Flynder, Sild, Makrel og Aal; men samme Fiskeri har i de sidste Aaringer taget, og endnu tager noget af, hvortil ej vides Aarsagen, ligesom ikke heller, hvorved det igien kunde forbedres.

Af Vildt gives i Skovene Harer, Raadyr og nogle faa store Dyr af Hiorte og Hinder.

Fieder-Vildtet er ikke meget og bestaar i nogle faa Agerhøns, Hessel-Høns, Brokfugle, Kramsfugle og Vildænder, som fornemmelig om Vinteren opholder sig i Aaen.

Haandværksfolk er i Sognet ingen af, undtagen et Par Skræddere, som syr Vadmel og Skind for Bønderne.

Af Fabriquer findes her i Sognet et Kobber-Smelte-Fabrique, samt Høle-Værk og Nagel-Smedderi, som efter kongelig allernaadigst meddelte Privilegier blev anlagt af Haraldskiærs daværende Ejer, afg. Oberst-Lieutenant d'Andischou, som lod det først bygge ved Aaen paa Gaardens Mark, men siden hans Død er det igen derfra forflyttet længere op i Vester til det Sted, hvor det nu staar, paa Rue Bys Mark, og drives ved Vandet af samme Aa. Det er for nærværende Tid forpagtet bort til Fabriqueurerne selv, som arbejder derpaa og hver har sit Værksted, hvoraf de aarlig svarer i Forpagtning nemlig: Kobbersmelteren 90 Rdl., Høle-Smedden 40 Rdl., og af Nagel-Smedderiet gives aarlig 30 Rdl. De derpaa fabriquerede Jern-Varer afsættes i Landets omliggende Kiøbstæder, og en Del deraf overføres til Fyhn. Ligeledes har og Kobbersmelteren nogenledes god Næring af en Del dertil søgende Kob-

ber-Smede fra adskillige Steder, og kunde maaske faa mere, om hans Evne var, at han kunde give nogen Credit.

Fabriquets Bygninger, saavel som Værket i sig selv, findes i god Stand, og ved dets Forflyttelse for 10 à 11 Aar siden af ny opbyggt.

Mineralia vides ikke nogen her i Sognet.

Personernes Antal over 12 Aar her i Sognet er mellem 270 til 280 maanedlig, alt efter indfaldende Forandring ved Af- eller Tilgang.

Hvad angaar Luftens og Jordens Beskaffenhed, da er Luften, Gud ske Lov, frisk og sund, omendskiønt det meste af Sognet ligger sidt og paa sumpige Steder ved den igiennemløbende Aa. Jorden, som vel er forskellig i Sognet, hvor den falder skarpere og mere sandig Norden end Sønden Aaen, er dog nogenledes frugtbærende, og af Guds velsignende Haand rigelig belønner sin Forarbejder, som omgaas ret dermed.

De fødtes Tal har i de sidste Decennio været 13 i det mindste og 22 i det største, ligesom og de dødes Tal samme Tid har været det mindste 6 og det største 33 noget Aar.

Af Stene og Høje findes ingen remarquable her i Sognet, undtagen at i Nørre-Wilstrup By, hvis Mark overalt er biergefuld, ligger især een Banke midt i Byen, som kaldes Grædebjerg og foregives deraf at have faaet sit Navn, at da den første Pest havde her, som andre Steder, grasseret, og Landevejen samme Tid gik giennem Byen over samme Banke, skal nogle Rejsende, som passerede Vejen, der have fundet et lidet grædende Barn, som muligt Forældrene vare fra-døde, hvilket de tog sig an, og skal dette Barns Graad have givet Anledning til Bankens Navn.

Hospitaler og Fattiges Huse er her ingen af.

De Fattiges Antal, saavel som Ligningen er ulige og maa indrettes aarl. efter hinanden. De, som for nærværende Aar nyder Almissee af Sognet, ere 6 i Tallet, hvoraf paa den nordre Side af Aaen under Thyrrild Herreds Provsti ere 3de umyndige og fader- og moderløse Børn, der er tillagt Korn og Penge, som følger:

Afg. Niss Jenssøns vanvittige Datter Mel 12 Skp., Malt 4 Skp., Gryn 2 Skp., Penge 4 Mark. Afg. Jens Skoleholders Datter Mel $9\frac{1}{4}$ Skp., Malt 4 Skp., Gryn $1\frac{1}{2}$ Skp., Penge 1 Rdl. Ditto Mands Søn til Skolegang Mel 8 Skp., Malt $2\frac{1}{2}$ Skp., Gryn 1 Skp., Penge 1 Rdl.

Paa den søndre Side under Jerløf-Slags Herreders Provsti er iligemaade 3de Almisselemmer, ligeledes tillagt efterskrevne Korn og Penge. Nemlig: den mesttrængende Mel 8 Skp., Malt 4 Skp., Gryn 2 Skp., Penge 1 Rdl. 2 Mark. 2de andre, som selv lidet kan fortjene og er en gammel Mand Mel 3 Skp., Malt 2 Skp., Gryn $3\frac{1}{2}$ Fdk., Penge 1 Rdl. En gammel Enke-Kone ligeledes Mel 3 Skp., Malt 2 Skp., Gryn $3\frac{1}{2}$ Fdk., Penge 4 Mark.

Herregaarden.

I Sognet er en ældgammel Herregaard, *Haraldskiær* kaldet, men naar den til Herregaard er opdyrket vides ikke, ligesom og, hvo som først har bygt samme Gaard, kan ingen for Vished sige. Vel vil man mene, at Haraldskiær skal være kaldet efter Kong Harald, en Søn af Kong Gorm og Dronning Thyre, som ligger begravet i Jellinge, 1 Mil fra Haraldskiær, men dertil er dog ingen kiendte Tegn af Monumenter, Inscriptioner, Udhugninger eller deslige ved Gaarden. Om den sidste Stavelse Kiær derivatives af det Ord Carus eller Palus, et Kiær, kan ikke vides. Begge Dele synes

at kunne have Grund; thi det er uimodsigeligt, at Egnen heromkring, som ej endnu er mishagelig, har i gamle Dage været langt mere angenehm, og ret et Lyst-Sted den Tid, da Skoven saavel har været i sin Flor, som og Fiorden, der nu er kun en Aa, har gaaet saa nær op, at man har kunnet sejle imellem Skove paa begge Sider. Saa kan og være rimeligt det sidste; henseende det synes ikke ulig af de adskillige Damme rundt omkring Gaarden, at det Sted, hvor Bygningen nu staar, har været tilforn et Morads, som til den Ende er blevet opfyldt. Eller og maaske de moradsige Steder deromkring har givet Anledning til Navnet, hvilke Tid til anden er sammengroet, og hvor nu avles en god Del Hø, somme Steder man endnu kalder Kiæret eller Kiærene.

Bemeldte Haraldskiær Herregaard er med 2de andre, nemlig en liden ditto, kaldet Kieldkiær, i Bræsten Sogn og Engelsholm Hovedgaard som den største af dem i Nørup Sogn beliggende nu for nærværende Tid samlet under een Ejer, som er Velbr. Hr. Justitsraad de Lichtenberg, Stamherre til Bistrup, hvis Jordgods til forbemeldte 3de Gaarde henhørende, beløber sig til omtrent 7 til 800 Tdr. Hartkorn.

Gaardens Bygning bestaar af nye og gammeldags Grundmur. Paa Borgegaarden findes en god gammeldags grundmuret Bygning, om hvis Ælde og hvo samme først har bygt ej haves nogen tilforladelig Efterretning. Den er ej stor i Begreb, dog 2de Etagier høj med gewølbte Kieldere under, Værelserne overalt med Fiælle-Loft og -Gulv og store Ege-Bielker langs igiennem Huset. Samme Bygning, som ved Tidens Længde var bleven noget forfalden, er i sidst afvigte Sommer bleven repareret og sat i Stand af dens nuværende Ejer Velbr. Hr. Justitsraad de Lichtenberg, som des-

uden har formeret den med een Side-Længde, ligeledes af Grundmur opført, og til Vaaningshus indrettet, dog ej uden et Loft høj. Laadegaardens Bygning er iligemaade alt af Grundmur, og for ungefæhr 23 Aar siden opbyggt af afg. Oberst-Lieutenant d'Andischou, under hvilken Ejer samme Ladegaard, som den Tid laa tæt ved Borgegaarden, afbrændte, og da af ham igien opbyggt et Par Bøsseskud fra Borgegaarden, som den dog ligger i Prospect for ved den vestre Side.

Haraldskjærs Hovedgaards Taxt er efter Matriculen

Ager, Skov og Eng.....	30	Tdr.	7	Skp.	3	Fdk.	2	alb.
Glasbiørg und. Hvdgrds Taxt	4	-	0	-	3	-	1	-
Jord Schibbet Kirke tilh....	0	-	0	-	3	-	1	-
Kvach Mølle.....	3	-	7	-	3	-	2	-

Som gjør dens Hartkorn tilsammen 39 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk.

Dens tilliggende Bøndergods her i Schibbet Sogn er Rue By, Jennum By, Mellem Knabberup, Køcheshus, hvilke Byers og Steders Beboere og Hartkorn forhen ved Sognets Beskrivelse findes anført. Hvad videre Gods den i andre omliggende Sogne er tilhørende, hvor meget Hartkorn og hvormange Beboere den i hvert Sogn har, er mig ikke bekjendt.

Det øvrige af Schibbet Sogns contribuerende Hartkorn, som er Norden Aaen Slede By, Østengaard, Ober Knabberup og Neder Knabberup, hvis Beboere og Hartkorn ligeledes forhen er anført, tilhører Herregaarden Leerbech i Hover Sogn beliggende. Kiølholtgaard beboes af sin egen Ejer, og de Østen for samme liggende 4 jordløse Huse Trædballe, Stockholm, Frydenborg og Altona er tilforn ommeldt at være bygt paa Engelsholms Hovedgaards Grund, og samme Gaard underliggende.

Nørre-Wilstrup Sønden Aaen, som forhen har været af Deres Majsts Ryttergods, har foruden Præstegaarden, som ligger i samme By, 10 Beboere lige højt skyldende nemlig hver af Ager og Eng 6 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. 2 alb. og Skov 1 Fdk., hvoraf de 4 ere Selvejere og de øvrige 6 Gaarde Ms. Peder Terchildsen paa Pedersholm ved Weyle tilhørende.

Til Gaarden oppebæres 2de Tiender af Korn og Qvæg, som ere

Schibbet Sogns Kirketiende, der stedse har fulgt Gaarden og staar for Hartkorn 18 Tdr. 4 Skp.

Jerløf Sogns Kongetiende, som ved den over Kongens Gods holdte Auction i Aaret 1765 er indkiøbt og lagt under Haraldskiær. Samme Kongetiendes Hartkorn er 13 Tdr. og 2 Skp.

Paa Gaardens Grund og tæt ved samme ligger en liden Vandmølle, kaldet Kvach Mølle, hvis Mølle-Skyld er 3 Tdr. 7 Skp. 3 Fdk. 2 alb., som er indbefattet under foranførte Herregaardens Taxt. Af Skov-skyld findes Gaarden ej anført for noget særdeles i Matriculen, men deri under et for Ager, Skov og Eng taxert.

Udi den tæt forbi Borgegaarden løbende Aa gives lidet Fiskeri af Ørreder, Siedder og Krebs, som dog ej er af nogen Betydenhed. Paa Gaardens Mark og ungefæhr $\frac{1}{2}$ fierding Vej fra samme findes et Kildevæld, som man kalder den hellige Kilde, og besøges af syge Mennesker om St. Hans' Aften. Man foregiver adskillige Exempler paa den Lægedoms Kraft, dette Vand skulde have.

Udi dette Seculo indtil 1730 har Gaardens Ejer været Oberst von Brinchen og Søn Godsche von Brinchen,

som var Ritmester og døde paa Haraldskiær, efter hvis Død Oberst-Lieutenant Pierre d'Andischou købte Gaard og Gods, hvoraf han siden til sin Død 1751 var Ejer. Da den igien blev solgt, og kom i Velbr. Hr. Etatsraad Lichtenbergs Eje, som saaledes samlede disse 3de Gaarde Engelsholm, Kieldkiær og Haraldskiær, hvilke han siden i Aaret 1754 overdrog til sin Svigersøn Hr. Christen de Linde, der fra den Tid af har boet paa Engelsholm og ejet bemeldte Gaarde indtil sidste Aar 1767, da han igien overlod dem alle tre til sin Svigermoder, velbemeldte salig Hr. Etatsraad de Lichtenbergs Enke-Fruue i Horsens, som siden har solgt dem til sin Søn, Hr. Justitsraad de Lichtenberg til Bistrup, der nu er Ejer af dem. I de ældre Tider og førend de Brinchers Tid skal en Fruue ved Navn Anna Munch have ejet den, men længere hen i Tiden ved ingen i Sognet nogen Oplysning at kunne give om dens Ejer, undtagen at i det 16de Seculo skal en ved Navn Iver Friis have haft den, som kan ses af en stor Sten, indmuret i en Pille ved Daaben, hvorpaa staar udhuggen hans Gravskrift og han selv i fuld Corpus, som siden ved Kirkens Beskrivelse skal paa sit Sted blive erindret.

Om Gaardens Fatis er tilforn meldet, at Ladegaarden 1745 afbrændte i salig Oberst-Lieutenant d'Andischous Tid, som da lod den forflytte og igien af Grundmur opbygge paa det Sted, hvor den nu staar.

Om Gaardens Kiøb og Salg fra en til anden Ejer haves ej videre Underretning end at, da samme af salig Hr. Etatsraad de Lichtenberg ved Auction efter afg. Oberst-Lieutenant d'Andischou blev købt og saaledes med Engelsholm og Kiølkær samlet under een Ejer, blev disse 3de Gaarde af velbemeldte salig Hr. Etatsraaden solgt og skiødet til sin Svigersøn Hr. Christen

de Linde for Summa 75000 Rdl. og med den Condition, at om han nogen Sinde skulde faa i Sinde at ville afhænde fornævnte 3de Gaarde igien, skulde de overlades Etatsraaden eller Arvinger for den samme Sum, han da solgte den til velbaarne Hr. de Linde, hvilket og er sket, da Hr. de Linde i sidstafvigte Aar 1767 afstod igien alle 3de Gaarde til sin Svigermoder Etatsraadinde Lichtenberg, imod at hun ifølge Accorden udbetalte for dem den forberørte Kiøbe-Summa.

Til bemeldte Herregaard er en god Mark af Agerjord og Engbund. Dens Avling i god Drift, temmelig vel forbedret og udvidet, siden Oberst-Lieutenant d'Andischous Tid, af hvem Laden er bygt, som til Gaardens Avling den Tid var stor nok, men siden ej nær har kunnet rumme den, og omendskiønt samme Lade i sidstafvigte Aar er gjort større ved en anselig Tilbygning af 7 Guly, saa er den dog endnu ikke tilstrækkelig nok til at kunne indtage Gaardens Avl og Tiender, naar Gud vil velsigne Jordens Grøde.

Ved Gaarden holdes et lidet Hollænderi af 60 Kiør, ligesom og ungefæhr samme Antal af Stude, som der fødes og fodres.

Af Stutteri er der ingen.

Hollænderiets Fadevare har itzige Forpagter for afvigte Aar afsat det meste af til Kiøbmændene fra Middelfart. Og Gaardens Kornvare plejer gemenligen at sælges til Kiøbmændene i Weyle og andre omliggende Kiøbstæder foruden hvad deraf til en og anden i Egnen afhændes til Sædekorn.

Til Haraldskjær kan aarlig saaes imellem 60 til 70 Tønder Rug, 3 à 4 Tdr. Byg, 30 til 40 Tdr. Havre og 24 Tdr. Boghvede, samt avles Hø 400 Læs.

Gaarden har stedse, siden salig Hr. Etatsraad de Lichtenberg blev Ejer af den, været under Forpagtning, og

gives nu af itzige Forpagter aarl. i Forpagtningspenge 1100 Rdl.

Om Ejernes Genealogi er mig ikke noget bekendt.

K i r k e n.

Om Oprindelsen til dens Navn vides ej videre, end hvad allerede forhen ved Sognets Beskrivelse er anført om det foregivne Skibs-Anker, som efter gammel Tradition skal være funden paa det Sted, hvor Kirken er bygt og skal have givet Anledning til Kirkens og Sognets Navn.

Naar og af hvem Kirken er bygt, haves ej noget for. Dens Bygning er af god gammel Grundmur, og med Bly tækket, undtagen over Choret, som er belagt med Tagsten. Paa Kirken er ingen Taarn.

Klokken (som skjønt den er liden, dog af ekstraordinær Malm uden nogen Inscription eller Aarstal paa, hvis Lyd kan høres i stille Vejrlig $1\frac{1}{2}$ til 2 Mil herfra) hænger i et af Tømmer oprejst Stillads ved Kirkens Øster-Ende.

Ved Kirkens nordre Side er et lidet Capel, hvor Oberst-Lieutenant d'Andischous salig Frue og Børn, deres Liig og Kister staar. Endnu i samme Capel findes og afg. Capitain Balthasar de Lindes Liig-Kiste, for nogle Aar siden der indsat, ligesom og betinget Plads for hans endnu efterlevende Enkefrue, naar hun ved Døden afaar, alt efter indgaaet Accord og derom skete Forening med Kirkens daværende Patron Velbr. Hr. Christen de Linde til Engelsholm.

Kirken har overalt Fiælle-Loft, undtagen Choret, som er med Hvælving.

Alteret er gammel. Paa begge Sider af et Crusifix, som er malet midt paa Alteret, staar Indstiftelsens Ord om Daabens og Alterens Sakramente, og paa Enderne

de 10 Bud og Troens Artikel. Anden Inscription findes her ikke.

Kalk og Disk, som er af Sølv, er ikke forgyldt. Paa Kalken findes et adeligt Vaaben og Aarstallet 1708. Og maa samme Vaaben ventelig være de Brinchers, hvis Familie den Tid beboede og ejede Gaarden og Kirken. Ao 1765 blev af Kirke-Patronen Velbr. Hr. Christen de Linde og hans nu salig Frue Gedsche de Lichtenberg foræret til Kirken ganske nye Alter-Tøj af en blaa Fløjels-Messe Hagel med brede Galloner, et Alterklæde af samme Slags, ligeledes med Galloner, Givernes Navn og Aarstal paa samt ny Messeskiorte og Alterdug.

Fonten bestaar af en høj, rund Sten paa en ditto Fod, hvorpaa findes en Udhugning, hvis Betydning jeg ikke ved. Paa begge Sider af samme Sten staar et Ansigt, som synes at ligne et Menneske-Ansigt, men Kroppen at have Skikkelse efter en Løve. Fadet, som bruges ved Daaben, er af Messing, gammeldags Arbejde, og inden i samme findes nogle for mig ubekjendte Bogstaver og Characterer.

Inscriptionen paa Prædike-Stolen, der er meget gammel, er ganske ulæselig.

Midt i Kirken hænger en liden Lyse-Krone, foræret dertil af Kirkens forrige Patron Velbr. Hr. Christen Linde og Frue til Engelsholm etc. Gaarde, hvorpaa er udstukken paa den ene Side:

»Velædle og velbyrdige Christen Linde, Herre til Engelsholm, Kieldkiær, Haraldskiær og Ulsund Gaarde, med sin Velædle og velbyrdige Frue Gedsche de Lichtenberg, Haver givet denne Lyse-Krone til Schibbet Kirke, og samme Steds ladet den ophænge Ao 1755.«

Paa den anden Side findes deres Vaaben udstukken tilligemed følgende Linier, forfattet af daværende Sognepræst Hr. Christopher Elovius Einsperg:

Linde med sin ædle Kone
 Lichtenberg, som denne Krone
 Schibbet Kirke gav til Pryd
 Som et Træ ved Vandbæks Bredder,
 Som et Lys fra høje Steder,
 Vox i Stamme! Lys i Dyd!

ønsker

Christopher Elovius Finsperg.

Stolene i Kirken ere af Mandsstole 34. Og til Kvinde-
 Kønnet 25 Stole, som ungefæhr kan rumme 4 a 5 Per-
 soner. Pulpitur findes ingen af.

At nogen Sinde om Stole-Stade her i Menigheden
 har været Dispute er mig ikke bekiendt.

Paa Stolene, som alle ere uden Maling, findes ikke
 noget, enten Vaaben eller anden Inscription. Ej heller
 er nogen mærkværdige Antiquiteter, Monumenter eller
 Epitaphier, undtagen en stor Sten indmuret i en Pille
 ved Daaben, hvorpaa et Menneske i fuld Corpus og
 Harnisk saa kunstig er udhuggen, at endog de mindste
 Spænder og Hægter, hvormed Harnisket sammenføjes,
 kan ved første Øjekast kendes. Ved hver Side er ud-
 huggen 4 adelige Vaaben, og i hvert Hjørne i en rund
 Cirkel udhuggen enhver af de 4 Evangelisters Insign.
 Oven til et Menneske betegner Matthæus. En Ørn Jo-
 hannes. Neden til en Løve Marcus. En vinget Oxe
 Lucam.

Neden under er udhuggen:

Herunder hviler ærlige og velbyrdige Iver Friis til
 Haraldskiær, som døde den tredie Augusti Ao 1557.
 Gud være hans Sjæl naadig.

Næsen paa benævnte Positur er afhuggen og siges at
 være sket af en polsk Officer.

Af aabne Begravelser ved Kirken er foruden det

foranførte lidet Capel endnu en aaben Begravelse under Choret, hvori findes dels smaa og store Kister af Haraldskiærs forrige Ejere af de Brinchers Familie.

Paa Kirkegaarden ligger en gammel Ligsten, hvorpaa dog ikke noget at læse, men efter Foregivende skal derunder være begravet 2de Frøkener, som skal have beboet en Gaard, Bommergaard kaldet, der har lagt Neden Wilstrup Skov, hvoraf endnu Engen og Stedet kaldes Bommerhauge.

Kirkegaarden er overalt indhegnet med Sten-Dige.

Til Kirken er ingen tilliggende Ejendom af Gaarde og Huse, undtagen et Hus i Slede By, hvis Beboere har noget af Kirkens Jorder i Fæste og skatter af Hartkorn 1 Skp., 3 Fdk., hvoraf til Kirke-Patronen svares aarlig i Landgilde Penge 2 Rdl. 1 Mark samt gør ugentlig 1 Dags Arbejde til Haraldskiær og svarer i Skatter af samme Hartkorn aarlig 4 Mark.

Til Kirken ligger dels Jorder paa Haraldskiærs, Jennum, Slede og Wilstrup Marker, i alt matriculeret for 1 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. 2 alb., hvoraf Afgiften af Kirkepatronen oppebæres, ligesom og dens tilhørende Andel. Korn- og Kvæg-Tiende af Sognet, der er lagt under Haraldskiær og dertil ydes. Anden Indkomme, Capitaler eller Legata vides ikke den har.

Kirkens Hartkorn er 18 Tdr. 4 Skp.

Kirkens staaende Udgifter er som følger:

Kirkeskat	1	Rdl.	2	Mark	0	Sk.
Studii-Skat	0	-	5	-	4	-
Catedraticum	0	-	4	-	0	-
Londons Kirke	0	-	1	-	12	-
Conrectors Løn	0	-	3	-	0	-
Visitatspenge	1	-	0	-	0	-
Lyse-Penge	3	-	2	-	0	-
Til Præsten aarl. for Degnens Hus	3	-	0	-	0	-
Til Vin og Brød at holde	6	-	0	-	0	-

Matricelskatten af 18 Tdr. 4 Skp. Hartkorn a 1 Mark. 3 Rdl. 0 Mark. 8 Skilling.

Hvad Skatten af dens Kirkejorder angaar, da betales den af de i fæstehavende, som bruger samme Jorder.

Af Bygninger haver den ej nogen at vedligeholde, uden det ved den nordre Side udbygte lidet Capel.

For Vin og Brød nyder Præsten, som før er meldt, aarlig 6 Rdl.

Om Kirkens Fatis ved Ildebrand eller Tilfælde er mig ej noget bekiendt, ligesom og ikke heller, om den forhen har været større eller mindre end den nu er, da den er rummelig nok for den liden Menighed, her i Sognet er. Kirken har bestandig fulgt Gaardens Kiøb og med den haft een og den samme Ejer.

Kirkens Ejere har altid haft Jus vocandi, og af dem været kaldet Præst og Degn, undtagen ved skete Vacance i afg. Oberst-Lieutenant d'Andischous Tid, da af ham, siden han var af den reformerte Religion, blev med kongelig Tilladelse proponeret 3 af de daværende Skibs-Præster, hvoraf Kongen kaldte den ene, som var forrige Sogne-Præst Hr. Christopher E. Einsperg. Men naar samme Jus vocandi fra Kronen til Kirkens Ejer er overdraget, vides ikke.

K o n g e - T i e n d e n .

Sognets Konge-Tiende staar for Hartkorn 12 Tdr. 1 Skp.

Af samme Sognets Konge-Tiende ejer Ms. Nellemann paa Leerbech i Hover Sogn den halve Del, som han tilligemed Gaarden tilkiøbte sig ved Auction efter hans Formand salig Marcussen paa bemeldte Leerbech, som selv havde kiøbt samme af Kongen 1743. Den anden halve Del, som Kongen endnu ejer, er allernaa-

digst henlagt til Schibbet Kald af højlovlig Hukommelse, Kong Friderich den 2den 1578, og 1636 allernaadigst perpetueret til Kaldet af højlovlig Hukommelse Kong Christian den 4de.

Den Del af Konge-Tienden, som allernaadigst er henlagt og perpetueret til Schibbet Præstekald, nyder Præsten af Sognets søndre Del, som bestaar i Nørre-Wilstrup og Rue Byer, hvoraf Nørre-Wilstrup haver 10 Beboere, hvis Hartkorn af Ager og Eng er 63 Tdr. 5 Skp. 2 alb., foruden noget Kirkejord, som 2de af samme Bys Beboere har i Fæste og Brug og er 1 Skp. 1 Fdk. 1 alb. Rue By derimod bestaar kun af 2de halve Gaarde og nogle faa Boelsmænd, hvis Ager- og Engjord i Matriculen er anslaget for 9 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1 alb. Af hvilke 2de Byer Præsten oppebærer Kongens Del af Korn- og Kvægtiende, som ungefæhr for begge Dele kan indbringe aarlig 74 a 75 Rdl.

Paa den nordre Side i Sognet, som indbefatter Jennum og Slede Byer tilligemed de 5 saakaldede Under-Bierges Gaarde og Køcheshus, hvis Hartkorn af Ager og Eng er 105 Tdr. 1 alb. tilhører Konge-Tienden Herregaarden Leer-Bech og dens Ejer, som deraf dog ikke oppebærer mere end Korn-Tienden, da Kongens Anpart af Kvæg-Tienden paa den Part af Sognet er, ligesom i flere Sogne, henlagt til Jellinge Præstekald for nogle Værelser og Stald til Kongens Tjeneste der i Præstegaarden at vedligeholde. Bemeldte Konge-Tiendes aarlige Importance kan, hvad Korn-Tienden angaar, ungefæhr være mellem 60 til 70 Rdl., og Kvæg-Tienden 4 a 5 Rdl.

Den Part af Konge-Tienden, som tilhører Leerbech, er af Kongen solgt dertil 1720, men hvad den da kostede, er mig ubekiendt, og siden har den fulgt Gaarden og dens Kiøb fra een til anden Ejer.

Afgiften af Schibbet Sogns Konge-Tiende, baade for Leerbechs egen Andel som og for den Part deraf, hvor- med Præsten er benificeret, svares, og stedse forhen har været svaret af Leerbechs Ejer. Samme Afgift er 1 Ørte Rug og 1 Ørte Byg, der forhen har lagt til Weyle Skole, men nu siden dens Reduction er henlagt til Sko- len i Fredericia.

De Udgifter, som paaligger Kaldet og deraf svares, ere:

Forbemeldte Enke-Pension, der er.....	30 Rdl.
Landgilden af det Præstegaarden tillagte ufri Hartkorn 2 Tdr. 3 Fdk., som og forhen er anført at betales til Sognepræsten i Weyle aarligen med Penge.....	6 Rdl.
De kongelige ordinaire og extraordinaire Skat- ter, som af Kaldet svares til Amtstuen og ungefæhr aarligen kan bedrage sig.....	10 Rdl.
Familie- og Folkeskatter af Præstegaarden...	6 - 4 Mk.
Den allernaadigst paabuden Extraskat med Forhøjelse	8 -
Og desuden, naar Hans Kongelige Majestæt kommer her til Landet, maa svares for Leje af en Seng.....	1 -
For Tour og Retour i det ringeste	3 -
De aarlige Landemodes Contingenter	4 - 12 Sk.

Videre vides ikke noget mærkværdigt til Sognets Beskrivelse at anføre, dette alene undtagen, som endnu herved maa erindres om Herregaarden Haraldskiærs tilliggende Gods, den uden Sognet tilhører, hvorom jeg fornylig er kommen i Erfaring, at foruden foranførte dens tilliggende Byer og Stæder her i Sognet, forrettes Hoveriet endvidere til samme Gaard for nærværende Tid af følgende Byer og deres Beboere i Bræsten Sogn, der ere:

Kiærbølling By, bestaaende af 10 Beboere, Jord-

skyld 41 Tdr., 6 Skp., 2 Fdk. 1 alb. og Skovskyld 3 Skp. 2 Fdk. 2 alb.

Søskov By har 5 Beboere, Jordskyld 19 Tdr. 3 Fdk. 2 alb., og Skovskyld 1 Skp.

Lilfrost By iligemaade 5 Beboere, Jordskyld 14 Tdr., 3 Fdk. 1 alb. og Skovskyld 3 Fdk. 1 alb.

Bræstenlund 3 Beboere, Jordskyld 17 Tdr. 1 Skp., og Skovskyld 1 Skp. 1 Fdk.

Præstegaarden.

Dens Bygninger, som bestaar af 4 Længer, er i nogenledes skikkelig Stand. Aar 1752 blev Stuehuset paa ny opbyggt af salig Provst Einsperg, da det forrige, som Hr. Jacob Svendsen havde ladet bygge, i hvis Tid Præstegaarden 1636 afbrændte, var bleven saa brøstfældig, at det ej uden Fare kunde beboes. Aar 1762 er ligeledes den ene Længe af Udhusene paa 18 Fag, til Stald og Fæhus paa ny opbyggt, ligesom og de øvrige af Gaardens Bygninger med fornøden Tag og Fag af mig reparerede siden min Ankomst her til Kaldet. Fra Børnehuset er Præstegaarden indløst efter i Hænde havende Bevis og Kvittering derfor af 31. August 1716. Præstegaardens frie Hartkorn er 4 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. og Skovskyld 1 Fdk.

Den har i gamle Dage lagt ved Herregaarden Haraldskiær og tæt ved Kirken, længe efter at Konge-Tienden allernaadigst var tillagt Kaldet, og den havde sine frie Marker og Skov for sig selv, som i Erindring deraf endnu kaldes Præste-Skov og Præste-Kiær, men samme bruges nu under Herregaarden, og Præstegaarden er bleven forflyttet til Nørre Wilstrup. Byens Beboere, som i den Tid og siden til Aaret 1765, har været Kongens Bønder. Dens Agre og Enge derfor ligger blandt de andre Beboeres, men er meget smallere. Det

Sted, Præstegaarden ligger paa i Byen, har, før den blev fra Kirken forflyttet, været beboet af en Bonde, som havde 2 Tdr. 3 Fdk. Mensaljord i Brug, Sogne-Præsten i Vejle tilhørende, som da og blev lagt til Præstegaarden, for Avlingens Ringheds Skyld, imod at Præsten deraf svarede aarlig i Landgilde 6 Rdl. til Sogne-Præsten i Vejle, og desforuden alle ordinære og ekstraordinære kongelige Skatter deraf. Herforuden har Præsten i Fæste og Brug af Kirkens Jorder paa Wilstrup Mark 5 Skp. 2 alb. Denne Omvexling med Præstegaarden har givet en af forrige Tiders Præster her i Kaldet Anledning til at skrive følgende i Herreds-Protocollen: Det lader jeg enhver christen Sjæl vide, at Schibet Præst havde en Præstegaard tilforn, som han boede udi, som laa ved Schibet Kirke, hvis Ejendom nu bruges til Haraldskiær, og derimod en ufri udlagt i Wilstrup. Gud forlade dem, som det voldte!

Den til Præstegaarden liggende Skov er kun ringe og af ingen Betydning, da knap deraf kan faas det fornødne aarlige Ildebrændsel. Men til Bygnings-Tømmer eller anden Brug ikke det mindste. Tørve-Moser har den ingen af, ligesom ej heller noget Fiskeri. Af Huse findes ved Præstegaarden 2, hvoraf det ene, Blæsberg kaldet, er bygt paa Præstegaardens Grund, hvis Beboer har noget af det ommeldte Mensaljord i Fæste og Brug, hvoraf han svarer aarlig i Husleje og Landgilde 8 Rdl. til Præsten, som selv betaler Skatterne deraf, ligesom det øvrige han selv har i Brug af den samme Jord. Det andet Hus er i Wilstrup By beliggende, hvilket af forrige Sogne-Præst Einsperg i Aaret 1751 er indrettet og perpetueret til et bestandigt Skolehus for Nørre Wilstrup og Rue Byer samt til Bolig for Sognets Degne, der efter Fundatsen skal bestandig være Skoleholdere for den Del af Sognets Ungdom, som til denne Skole

er henlagt, hvorfor Præsten af Kirke-Patronen, der ellers skulde forsyne Degnen med Husværelse, nyder aarlig til Husleje 3 Rdl.

Bemeldte Huse følger med Præstegaarden under Kiøb fra en til anden Successor. Til Enke-Pension svarer for nærværende Tid af Kaldet til salig Provst Einspergs Enke 30 Rdl.

S k o l e f o r h o l d .

For en Del af Sognets Ungdom ere 2 Skoler, den ene Norden for Schibbet Aae i Jennum By, funderet Anno 1741 af afg. Rasmus Stæhr, daværende Ejer af Ruballe-Gaard i Hoven Sogn, hvorunder bemeldte Jennum tilligemed en anden liden Bye, Ruballe kaldet, i Jelling Sogn da laa og tilhørte. For hvilken Gaard med det tilhørende lidet Gods han oprettede bemeldte Skole i Jennum, og da samme By siden er kommen under Herregaarden Haraldskiær, som tilhører Velbr. Hr. Justitsraad de Lichtenberg til Engelsholm, er han, som for nærværende Tid største Lods-Ejer i Skole-distriktet, alene berettiget at holde Skoleholder. Efter Fundatsen er Skoleholderen forbundet at holde Skole baade Vinter og Sommer, hvorfor han nyder til Løn af Skoledistriktets Beboere foruden Husværelse og fri Græsning paa Jennum Bys Mark til 1 Ko og 5 Faar, aarlig i Penge 10 Rdl. og af Korn: Rug 4 Tdr. 6 Skp., Byg 2 Tdr. 3 Skp. og Boghvede 3 Tdr. samt til Ildebrændsel af Træ eller Tørv 25 Læs og til sine Kreaturers Vinter-Føde af Hø og Halm, hver Slags 9 Læs. Under samme Skoledistrikt sorterer ikke videre af Schibbet Sogn end forbemeldte Jennum By.

Den anden Skole i Sognet er Sonden Aaen i Nørre Wilstrup By, bygget og oprettet Anno 1751 af daværende Sognepræst Hr. Christopher Elovius Einsperg.

Til samme Skole er henlagt foruden Nørre Wilstrup og Rue Byer, som forhen hørte til Høyen Skole, ogsaa Beboerne af Haraldskiær Hovedgaard og Fabrique samt Kvach Mølle. Degnen, som i Følge Fundatsen er, og bestandig skal være Skoleholder, og kaldes af Kirke-Patronen, nyder efter Forordningen af 23. Januari 1739 6 Rdl. aarlig i Penge samt fri Græsning paa Byens Mark til 2 Qvæg-Høveder og 6 Faar. Til fornøden Varme og Ildebrændsel gives ham af hver Gaard i Nørre Wilstrup 2 forsvarlige Læs Træ eller Tørv og er ham af Beboerne sammesteds tillagt et Stykke Jord, som er bleven ham indhegnet til en bestandig Skole-Toft ved Huset beliggende.

Det øvrige af Sognet, som ej under disse 2 Skoler sorterer og er Slede By, Østengaard, Over-Knabberup, Mellem-Knabberup, Neder-Knabberup og de 5 Huse: Trædballe, Køcheshus, Stockholm, Frydensborg og Altona, har deres egen Skole i Høxholt By og Hover Sogn, hvortil de søger og ere henlagte.

Til Schibbet Kald har i fordum Tid foruden den Del af Sognets Konge-Tiende, som Præsten efter kongelig allernaadigste Benaadings Breve, udgivne af Kong Friederich den 2den og Christian den 4de er beneficeret med og endnu nyder, endogsaa været tillagt en anden Konge-Tiende, kaldet Malt Sogns Konge-Tiende. Men hvorledes samme er frakommet Kaldet, vides ikke. Konge-Brevet paa samme Tiende, som siden med de paa Sognets Konge-Tiende skal blive anført, er dateret den 12. Martii 1580.

I de yngre Tider og i dette Seculo er sket denne Forandring.

Sønden Aaen og Herregaarden Haraldskiær er beliggende noget af Herregaardens Jord, Glasberg kaldet, som er matriculeret for 4 Tdr. 3 Fdk. 1 alb. Her har

for ungefæhr en Snes Aar siden staaet en god Gaard med samme Navn, som i Hr. Oberst-Lieutenant d'Andischous Tid blev nedbrudt, men skiønt det er under Hovedgaardens Taxt, havde dog Præsterne af Alders Tid nydt baade deres egen og Kongens Andel Korn-Tiende af den største Del af Gaardens Jord, som til den Ende baade med Stene og Gærder (eller, som nogle kalder det, Korer) var adskilt fra den anden tiendefri Jord og desuden 2 Parter Kvæg-Tiende af alt deres Kvæg. Alt ifølge Kongebrevet. Men nu siden bemeldte Glasberg-Gaard er nedbrudt, svarer Haraldskiærs Ejer til Præsten i Stedet for Offer og Accidentzer aarlig af Glasberg 4 Rdl., som ved Contract mellem daværende Ejer afg. Hr. Oberst-Lieutenant d'Andischou og forrige Sognepræst Hr. Provst Einsperg er accorderet, med hvilken Condition Haraldskiær siden efter d'Andischous Død blev solgt.

Af Documenter, Sognet og Kirken vedkommende, vides ikke nogen, men hvad Kaldet og Præstegaarden angaar, da følger herved Copie af de 2de kongelige Benaadings Breve paa den Præsten tillagte Andel af Sognets Konge-Tiende, udgivne af Kong Friderich den 2den den 9. September 1578 og Kong Christian den 4de den 17. April 1636 ligesom og Kong Friderich den 2dens Benaading paa Tienden af Malt Sogn, som nu er bortkommen, dateret den 12. Martii 1580. Og endelig Bevis for Schibbet Præstegaards Indfrielse 1716. Hvilke Documenter lyder saaledes.

Friderich den 2dens Benaading paa Konge-Tienden i Schibbet Sogn.

Vi Friderich den 2den med Guds Naade Danmarks, Norges, Venders og Gothers Konning, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst, gjøre alle vitterligt, at Vi af

Vor synderlig Gunst og Naade haver undt og bevilget og tilladt, og nu med dette Vort aabne Brev unde, bevilge og tillade, at denne Brevviser, hæderlige Mand Hr. Morten Buch, Sognepræst til Skibet Sogn, maa og skal aarligen herefter bekomme og lade oppebære 4 Ørter Korn af Afgiften af Vor og Kronens Part af Korn-Tienden af fornevnte Skibet Sogn, og samme til Hielp til hans Underholdning have, nyde, bruge og beholde til saalænge Vi anderledes derom tilsigendes vorder; thi forbinder Vi Vore Sougetter, Embedsmænd og alle andre fornævnte Hr. Morten Buch herimod paa fornævnte 4 Ørter Korn af Afgiften af Vor og Kronens Part af Korn-Tienden af Skibet Sogn eftersom forskrevet staar, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Skanderborg den 9de Septembris Aar 1578.

Under Vort Segl.

(L. S.)

Friderich.

Denne Original anlangende Præsten i Schibbet Sogn her at være produceret, læst og med vidimeret Copie, som overskikkes, confereret, vidner jeg underskrevne.

Ribe den 16. Martii 1666.

Ped. J. Kraglund.

Christian den 4de med Guds Naade Danmarks, Norges, Venders og Gothers Konning, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenburg og Delmenhorst, gjør alle vitterligt, at eftersom Vi naadigst komme udi Forfaring, Sognepræsten udi Skibet Sogn Søndén Aæn af Mands Minde at have fulgt Tienden af Ni Gaarde og syv Boeler i fornævnte Sogn, da have Vi naadigst bevilget og tilladt saa og med dette Vort aabne Brev bevilgt og tillade Os Elskelig Hr. Jacob Svendsen, Sogne-Præst udi Skibet Sogn og hans Efterkommere endnu herefter som hidintil samme Tiende, være sig af hvad Slags det være kunde, uden nogens Imodsigelse at oppebære, eftersom han hidintil samme Tiender af Korn og Kvæg oppebaaret

haver, forbydendes alle og enhver forbemeldte Hr. Jacob Svendsen og hans Efterkommere herimod, som forskrevet staar, at hindre eller Forfang at gjøre i nogen Maade.

Givet paa Vort Slot Haderslevhus den 17. April Anno 1636.

Under Vort Signet

(L. S.)

Christian.

Denne Original anlangende Præsten udi Schibbet her at være produceret, læst og med vidimeret Copi, som overskikkes, confereret, vidner jeg underskrevne.

Ribe den 16. Martii 1666.

Ped. J. Kraglund.

Kong Frederik den 2dens Benaadings Brev paa Malt Sogns Konge-Tiende:

Vi Friderich den 2den, med Guds Naade Danmarks, Norges, Venders og Gothers Konning, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst gøre alle vitterligt, at eftersom Vi nogen Tid siden haver forlenet Sogne-Præsten til Malt Sogn med Vor og Kronens Afgift af Korn-Tienden af formeldte Sogn, og Vi nu forklare, at han ellers noksom skal være forsørget; thi have Vi af Vor synderlige Gunst og Naade undt og tilladt, og nu med dette Vort aabne Brev unde og tillade, at denne Brevviser, hæderlig Mand, Hr. Morten Buch, Sogne-Præst til Skibet Kirke, maa herefter bekomme og lade opbære fornævnte Vor og Kronens Afgift af Korn-Tienden af Malt Sogn, og den quit og frit til hans Underholdnings Behov have, nyde, bruge og beholde, til saalænge Vi anderledes derom tilsigendes vorder; thi forbinde Vi Vore Sougetter, Embedsmænd og alle andre forbemeldte Hr. Morten Buch herimod paa Afgiften af Vor og Kronens Part af Korn-Tienden af fornævnte Malt Sogn, eftersom forskrevet staar, at hindre eller

udi nogen Maade Forfang at gøre. Under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa Vort Slot Koldinghus den 12. Marts 1580.

Under Vort Signet

(L. S.)

Friderich.

Bevis for Præstegaardens Indfrielse, saalydende:

Obligation og Contract paa 100 Rixdaler til 500 Rixdaler.

Jeg Povel Jørgensen Astrup, Sogne-Præst til Skibbet Sogn udi Thorrid Herred udi Ribe Stift, kiendes og gjør vitterligt, at jeg af ret vitterlig Gæld skyldig er til de fattiges Directeurer udi Kongl. Majestæts Residentz-Stad Kiøbenhavn, for min Præstegaards Bygning, jeg dennem afhandlet haver, et Hundrede Rixdaler efter den af Hans K. M. Vores allernaadigste Herre og Konge dennem derpaa naadigst overdragen Cessions Brevs videre Formelding. Hvilken Capital med et Aars efterstandenes Rente, beregnet 6 pct. aarligen, jeg hermed lover og tilforpligter mig og mine Arvinger til min ærværdige Biskop paa forbemeldte Directeurs Vegne førstkommende 11. Juni 1664 at erlægge og betale, men hvis jeg ikke til bemeldte Tid den ganske Capital kan betale, da Tid efter anden at aflægge saa meget, jeg kan afstedkomme og imidlertid efter Proportion Renten aarligen udi rette Tid til hans Ærværdighed at erlægge, indtil Capitalen højagteligen vorder afbetalt og saaledes holde velbemeldte Kiøbenhavns fattiges Directeurer, de som nu ere, eller herefter kommendes vorder, af mig og mine Arvinger, skadesløs i alle Maader, som forskrevet staar. Dets til Vitterlighed og ydermere Forsikring haver jeg denne min Obligation med egen Haand og Signet bekræftet.

Povel Jørgensen Astrup.

(L. S.)

Anno 1716 den 31. Augustii er denne Obligation for Skibet Præstegaard i Tyrrild Herred udi Ribe Stift med sin resterende Rente indfriet og betalt, saa Børne-

huset nu herefter ingen videre Prætention paa samme Præstegaard haver i nogen Maade. Til Bekræftelse under min Haand og Signet, actum Christianshavns Børnehus ut supra.

N. Reinholtsen Kamp.

(L. S.)

Efter Hans Højædle Højærværdigheds Hr. Doctor og Biscop Blochs udgivne Schema af 18de Novembr. 1767

indsendes dette

underdanigst

af

Bredstrup.

NYKIERKE SOGN

Sognet grændser mod Østen til Tørring Sogn i Aarhus Stift, mod Syd og Sydøst til Hveisel og Givskud Sogne. Mod Vest til Annekset Give og noget af Thyregod Sogn, mod Nord Thyregod og Vester Sogne, ligesom og til Hammer Sogn, der ligger i Aarhus Stift.

Bemeldte Sogns Længde er fra Øster til Vester $1\frac{1}{2}$ Mil. Dets Bredde fra Sønder til Nord er paa sine Steder ikke over en Fjerdingsvej, paa andre Steder $\frac{1}{2}$ Mil og derover.

Sogne-Kirken, Nyekirke kaldet, haver mod Østen Tørring Kirke, som er af Distance en Mil fra samme, og noget mod Nordvest har den Hammer Kirke, omtrent $\frac{1}{2}$ Mil derfra, begge Kirker ligger i Aarhus Stift. Mod Sønder har den Hveisel Kirke, noget over en Mil derfra. Mod Sydvest Giufskou Kirke, en god Mil borte, begge her i Stiftet, og til Vester har den Annekset Give Kirke, $1\frac{1}{4}$ Mil. Mod Norden ligger Vester Kirke her i Stiftet, og Nørre-Sned Kirke i Aarhus Stift, den første $\frac{3}{4}$ Mil, og den sidste $1\frac{1}{4}$ Mil herfra.

Paa Grændsen af Nykierke Sogn løber en liden Aa, Mullerup Aa kaldet, den skiller Ribe og Aarhus Stifter

fra hinanden mod Norden; dens Udspring er fra en Mose paa Tindet Mark i Nykierke Sogn, som kaldes Store Mose, og løber lige i Øster ud i en Sø, som kaldes Hastrup Sø. Fra ommeldte Store Mose flyder en anden Bæk, som gaar i Vester lige ud i en Mølle-dam, Risager Mølle-dam kaldet, og derfra ud i en stor Sø, som kaldes Rørbæk Sø, den løber endelig til Vesterhavet.

Endnu findes her en Aa i den yderste Del af Sognet, den kommer fra Alsted Mølle i Nykierke Sogn, og løber Østen om Alstedgaard her i Sognet, men Vesten om Stougaard i Tørring Sogn, samler sig omsider med en anden Aa ved Tørring Brohus i Aarhus Stift.

Byer i Sognet.

Nørre Kollemorten bestaar af 8 Gaarde, hvorpaa er 8 Beboere, foruden et Par Huse. De fleste staar for 3 Tdr. Hartkorn, og somme lidt mindre; foruden er der et Hus af 1 Td. Hartkorn, ialt efter ny Matricul 23 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. 2 alb.

Sønder Kollemorten bestaar af 4 Gaarde, hvorpaa er 6 Beboere, foruden et Hus, hvortil ligger 4 à 5 Skp. Hartkorn. De 4 Beboere svarer for en 3 Tdr., og de to kun for halvt mod de andre. Hele Hartkornet er 16 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. 2 alb.

Oxenbierre By er 6 Beboere og et Hus, hver af Beboerne har lidt over 2 Tdr. Hartkorn, Byens Hartkorn beløber sig til 12 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk. 2 alb.

Tindet bestaar af 5 Gaarde og 2 Huse, paa Gaardene er 5 Beboere, og har enhver ved 4 Tdr. Hartkorn, ja somme derover, der ialt beløber sig efter ny Matricul 20 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. Udi meldte By holdes Aarlig 2 Markeder, en ved Maidags-Tider, og den anden ved Michaels-Dags Tid, en Uges Tid eller to derfor.

Damgaard er to Gaarde og et Hus, af Hartkorn 7 Tdr. 6 Skp. 1 Fdk.

Ørnsholt, hvor der findes 3 Beboere, foruden et Hus, hvortil der ligger ca. 5 Tdr. Hartkorn. De andre Beboere har hver henved $2\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn, der ialt beløber sig til 7 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. 1 alb.

Haustrup bestaar af 5 Gaarde og 5 Beboere; et Par af dem har hver 3 Tdr. og de andre noget mindre, ialt 12 Tdr. 2 Skp. 2 alb.

Vonge, som er den største By her i Sognet, bestaar af 10 Gaarde, ongefæhr af 3 à 4 Tdr. Hartkorn hver Gaard. Dertil er 10 Beboere. Ialt 35 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 1 alb. Foruden 6 à 7 Huse.

Mølgaard, en Gaard hvorpaa er 2 Beboere. Af Hartkorn 4 Tdr. 6 Skp. 1 Fdk.

Oxenbierre By ligger vesten for Sognekirken, en god $\frac{1}{4}$ Mil derfra. Nørre Kollemorten ligger sønden for Kirken, en liden fierdingvej. S. Kollemorten $1\frac{1}{2}$ fierdingvej fra Kirken, og sønder for den. Vonge $\frac{1}{2}$ Mil, og østen for Kirken. Haustrup $\frac{1}{2}$ Mil, ligeledes østen derfor. Mølgaard og Ørnsholt Nordvest mod Kirken, og $\frac{1}{4}$ Mil derfra.

Sognets bedste Næring er Agerdyrkning, og til nogle af Byerne lidt Højbjergning, til andre slet intet, men de maa købe deres Hø andetsteds fra.

Den giengs Kornsaed her i Egnen er Rug og Boghvede, det øvrige, neml. Byg og Havre, saaes her vel lidt af, men ej til stor Fordel for Landmændene. Rug er det eneste, som her fra Sognet kan sælges noget af, dog ikke af stor Betydenhed, og naar Bonden har noget at sælge, afsætter han det gierne i Horsens By, som ligger i Aarhus Stift, en 4 Mil herfra; omendskiønt Vejle var dem nærmere, en tre Mil, men formedelst Vejenes slette Tilstand køres der hellere til Horsens.

Jorden bruges her en 4 à 5 Aar, efter dens Beskafenhed, hviler en 5 à 6 Aar. Undtagen Hedejord, som afbrændes og gjøres bekvem til Kornland. Det kan vel bruges, eller rettere udlægges i en 7 Aar, og dernæst udlægges som ubrugbar en Mands Livstid, eller 60 à 70 Aar, ja noget længere.

Avlingen kunde vel forbedres, hvis Jorden blev ikke saa medtaget i denne magre Egn. Nød mere Hvile og fik bedre Pleje end det nu i Almindelighed er. Men den gemene Almue haver der, som andetsteds, en Del Ovre efter gammel Skik og Sædvane, og paa det meget avles ikke mere end som der paa halvt saa meget kunde avles, naar det bedre blev gjødet og gennemarbejdet.

Andre Næringsmidler haves ikke her i Sognet.

Vonge By har en smuk, ny Skov, som staar dejlig i Grøde, bestaar af Eg og Bøg, som alt i min Betieningstid er meget forfremmet; tillige er der til samme store og importante (indbringende) Moser.

Sønder Kollemorten har Moser i Overflødighed, de andre Byer til Fornødenhed.

Fra Vonge og Sønder Kollemorten afsættes anseelig til Fremmede, som enten kommer og graver dem selv i Moserne, eller og Beboerne selv graver og sælger til dem, som kommer fra Øster-Egnene og køber, en Del Klyne fører og Beboerne selv til Horsens, hvor de med Lethed kan afsætte samme.

I Sognet er en Sø, kaldet Haustrup Sø. I bemeldte Sø fanges der Gjedder, Aborrer og Skaller, item Aal. Rettigheden tilhører Stougaards Ejer, Hr. Assessor Schmidt, ligesom ogsaa Horsens Hospital, der ejer en Gaard, hvis Jord grændser med de andre Beboeres til Søen.

I en Aa, som forhen er ommeldt, der skiller Aarhus

og Ribe Stift fra hverandre, fanges ogsaa nogle Gjedder og Aal.

Vilde Dyr er Ulve, Ræve og Harer, og somme Tider et stort Dyr, der kan komme strejfende, men bliver her ikke til nogen Bestandighed, hvilket Proprietæren ikke heller tillader.

Fugle-Vildt er Uhr-Høns, som dog ikke er mange af her i Sognet; Vildænder, der opholder sig især om Vinteren i Aaen, hvor Aabninger findes.

Haandværkere er ingen af i dette Sogn, uden Grovsmede og Vadmels-Skrædere, som Bønderne til deres Fornødenhed behjælper sig med, item Vadmels- og Lærredsvævere.

Bygningerne er ikkun maadelige i Almindelighed. De bestaar af Bindingsværk med klinede Vægge, som hver Sommer ved St. Hans-Tider maa repareres, og tildels rent opklines, kan saa næppe vedvare til Aaret er forbi, førend en Del deraf igjen nedfalder.

Personernes Antal over 12 Aar antagelig 520 i begge Sogne.

Luften falder især her i Egnen kold, formedelst Vinden der har fri Fart, idet her ikke findes noget af Skov eller andet, nogle faa Steder undtagen. Dernæst hvad Jorden angaar, da er den sandig, dog ikke af den ufrugtbare eller meget skarpe Sand, omendskiøndt der paa sine Steder her i Sognet gives særdeles godt og rigeligt bærende Jord, som i Vonge, Sønder Kollmørtten, Haustrup og Mølgaard.

De dødes og fødtes Antal er mestendels en 30 Stk., somme Tider mere, og andre Tider mindre i begge Sogne.

De fattiges Antal er for nærværende Tid her i Sognet en 6 Stk., der nyder Almisse efter deres Tilstand; de højeste en 12 Skp. Rug, noget Malt, og i Penge en

7 à 8 mrk. Foruden findes her til Sognet to Legata, den ene paa 200 Rdl., hvoraf nydes 4 pro Cento Aarlig, som deles imellem begge Sognes Fattige. Og det andet paa 50 Rdl., hvoraf haves 2 $\frac{1}{2}$ Rdl., der ligeledes anvendes til dette Sogns Fattige.

I Nykirke Sogn er der en constitueret Skole, som er i Vonge By, der først blev indrettet og approberet af Stiftens daværende høje Øvrighed den 24. November 1741. Men siden er her i min Tid en nyere Skole-Fundats bleven oprettet den 21. September 1762, hvorefter Skoleholderen er forbundet til at holde fra Mortensdag til Mais-Dag to Stk. Omløbere, der i de længst fraliggende Byer, (som ikke kunde, for deres smaa Børn, have Nytte af Skolen) skal læse for de unge. Deres Løn, som er paalignet Hartkornet, beløber sig til 8 Rdl. og fri Kost, nyder Soverum hos Beboerne, for hvis Børn de læse.

Skoleholderens Løn kan ongefæhr være en 12 Rdl. foruden noget Rug han desforuden nyder af Hartkornet i Sognet; item noget Halm, Foer og Ildebrændsel til Skolens Holdelse fra Michelsdag til Mai, dog efter Fundatsen.

Den største Lodsejer her i Sognet, som er for nuværende Tid Hr. Assessor Schmidt paa Stougaard og Alstedgaard, kalder Skoleholderen.

Herregaarde i Sognet ere: *Alstedgaard*.

Naar den Herregaard er oprettet vides ikke, men var det allerede før den nye Landemaaling. Den er Komplet.

Hvad dens Bygning angaar, da er samme ikkun ringe, henseende at Gaarden har været dreven under Forpagtning med Stougaard, hvor Herskabet og Forpagteren i mange Aar har boet, saa der ikkun har været en Ladefoged og nogle Røgttere paa ommeldte

Gaard, hvorved den paa Bygningerne, som er Bindingsværk, er forfalden.

Hovedgaardens Taxt er 21 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. Dens tilliggende Bøndergods er en Del i Sognet af, nemlig Sønder Kollemorten; Nørre Kollemorten og Oxenbierre.

Hvad ellers andet Gods tilligger, er mig ubevidst, siden det ligger i andre fjerne Sogne.

Kirke-Tiende oppebæres enten til Stougaard eller Alsted. Hartkornet, der yder Tiende til Kirken er en 140 Tdr.

Alsted betaler Skyld en 5 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk., som berettes at være under Hovedgaards-Taxten.

Dens forrige Ejer var en Moder til den nye, som bor i Horsens, og er Apotheker med Assessors Character. Til Gaarden Alsted er en Skov, som er til Nytte. Fiskeri er ikke just til Gaarden, men kan dog have fra Haustrup Sø.

Paa Gaarden kan vel græsses og fodres en 60 til 80 Stk. Stude.

Til Horsens plejer Forpagteren gjerne at afsætte en Del Varer af Korn og andet.

Gaarden drives ved Forpagtning, saavel denne som en Del mere important Gaard, Stougaard, som er under et bortforpagtet, i de sidste 5 Aar for 1700 Rdl, nu ved 2000 Rdl.

Videre vides ikke mere end hvad som her er meldt.

K i r k e n.

Nykirke Kirke, det Navn som det for nuværende Tid har vides ingen Oprindelse til, men i de katolske Tider skal ermeldte Kirke være kaldet St. Peders Kirken, som og rimeligt at være sluttes deraf, siden St. Peder staar over Kirkedøren i Sten udhugget, og tager mod binde- og løse-Nøgler af Vorherre, som og

staar udhugget, tilligemed en af sine andre Apostle.

Om Kirkens Alder har jeg ingen Underretning, skulde erlange den maa være bygt i de katolske Tider; paa Kirkedøren staar vel et Aarstal af 1667, men det slutter jeg maa være Dørens Alder.

Bygningerne ere durable, de bestaar mest af store, hugne Sten, ved den nordre Side af Kirken er intet andet, og ved den søndre Side ligeledes, med Undtagelse af et Capel, som tildels er af Mursten. Taarnet er opbyggt ogsaa af huggen Sten, indtil det naar Kirkens Højde, da den siden er opført af Brændtmur.

Kirken er overalt tækt med Bly, Taarnet undtagen, som har en Spaantække.

Taarnet er opført i en firkant, som bestaar af en skikkelig høj Bygning; dog berettes det, at det i forrige Tider har været noget højere, det kan sees en 3 à 4 Mile borte, som tildels kommer deraf at det er temmelig højt beliggende. Oppe paa Taget af Taarnet er et Spir med en rund Kugle. I Taarnet hænger en Klokke uden Inskription, den er ikkun liden og til ingen Nytte for Menigheden siden den ikke i nærmeste By kan høres.

Ved Nykirke Kirke er et Capel, bygt ved den søndre Side af Kirken, af hvem den er bygt vides ikke, hvortil den er bygt vides ikke heller til nogen visse, uden det, som kan slutes heraf: at som der under samme er en hvælvet Begravelse, saa maa Bygningen ventelig være sat til sammes Brug, eller og om det kunde være bygt for Menigheden der kunde betiene sig af samme Udbygning til Stole-Stader, eller det kunde og benyttes til et Sacristie. Nedenunder staar nogle balsamede, adelige Lige, der slutes at være af de Juelers Familie, hvilke for mange Aar siden har beboet Alstedgaard her i Sognet. Til dette Capel vides ikke at være nogen Legata.

I Choret og Taarnet er hvælvet Bygning, men det øvrige af Kirken er med Loft. Altrets Tavle er af smuk og kunstig Bildhugger-Arbejde, og endnu mere kunstig og beundringsværdig bliver samme hvis sandt er som berettes, det samme skulde være forfærdiget af et blindt Menneske; hvorom dog intet tilforladeligt kan meldes, men ikkun anføres per Tradition; dog er samme ikke udstyret med noget Malerarbejde, som det vel var værd, ej heller findes der nogle Inskriptioner. Kalk og Disk er af Sølv, indvendig forgyldt, givet her til Kirken af en Margrethe Juel Pedersdatter, som boede den Tid paa Alsted.

Paa Disken er denne Inskription: Dette er Jesu Legeme. Og paa Kalken denne: Det er Jesu Blod. Messehagelen, som er af rød Fløjlm omkringlagt med Guld-Snore, er givet af en Ahrensdorph, som for en 17 à 18 Aar siden var Ejer til Stougaard og Alstedgaard. Messeskjorten og de øvrige Alterklæder er i skikkelig Stand.

Funten er en stor, udhulet Sten, som staar paa en Stenfod, med et Messing Vandfad udi. Forhen har der hængt over Funten et udhugget Bildhugger-arbejde, men samme er nedfalden, og staar i Kirken ubrugelig.

Prædikestolen er af udhugget Arbejde, forfærdiget af samme Mester som Altertavlen, hvilket er at se af Arbejdets Overensstemmelse. Paa Prædikestolen er bl. a. udhugget vor Frelser paa Korset, med Kvinden, som staar nedenunder og begræder hans Død. I Kirken er der 27 Mændsstole og 23 Kvindestole. I Mændsstolene er der 4 og Fruentimmerstolene 5 Sæder.

Inskriptioner, som findes paa Ligsten i Kirken og udenfor, er underdanig af mig forhen blevet indsendt. Kirkegaardens Indhegning er af Sten-Dige.

Nykirke Kirke har noget Ejendomsjord, beliggende

paa Tindet og Vonge Marker, bestaaende ialt af Hartkorn 1 Td. 2 Fdk. 1 alb., som to Beboere har sammen med andet Jord i Brug; hvad deraf svares er mig ubevidst.

Dens Indkomster er kun ordinær ved andre Kirker paa Landet. Sognets underliggende Hartkorn, som maa yde Tiende til Kirkeejeren, er 140 Tdr. her i dette Sogn. Forresten er her intet andet.

Her til Kirken holder Præsterne i Kaldet vel Vin og Brød, og det uden nogen Refution, saavidt man ved; undtagen at Kirkeejeren beretter, at et lidet Stykke Jord, som ligger paa Fousing Mark i Hveisel Sogn, hvor Præsten her i Kaldet nyder to smaa Læs Hø, som dog ej i Fald saa var, kunde eragtes for nogen Refution.

Kirkens forrige Ejer var en Apotheker-Enke Madam Schmidt i Horsens. Efter hendes Død tilfaldt Kirken nuværende Ejer, Hr. Assessor Schmidt, som en Søn af forrige.

Til Kirken er Jus'vocandi, som sluttes at have været derved fra Suveræniteten, siden den bestandig har været i Adelsens Eje, indtil for nogle faa Aar siden. For Hovedsognets Kirke er jeg af Hans Majestæt Kongen blevet kaldet, saasom den daværende Ejer var upriviligeret.

Konge-Tiende: Vides ikke; den er benificeret til Capellaniet i Vejle. Den sidste Kapellan Hr. Neuch i Vejle ej udbragte den højere end til 80 Rdl. Aarlig, men kan vel nu erlanges mere. Den har lagt under Kronen, og ej nogensinde solgt, men bortskjænket.

Præstegaarden: Bygningerne er af Bindingsværk, med Stenmurede Vægge; Salshuset er ny opbyggt, og to Udhuse ligeledes opbyggt siden min Ankomst til Kaldet.

Præstegaardens Hartkorn er 6 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk.
1 alb.

Til Præstegaarden er Agermark i Overflødighed, men tillige skarp og sandig. Eng er her, som andre Steder i Hedeegnen, kun lidt af, da der ej kan avles mere end 15 à 16 Læs Hø. Maaske kan der være til Fornødenhed. Fiskeri er her ej videre af end hvad man selv kan sætte i nogle Damme.

Til Kaldet er en Anneksgaard, beliggende i Give By, hvornaar den er lagt til Kaldet vides ikke; dens Hartkorn er 3 Tdr. 3 Fdk. 2 alb.

SOGNET GIUVE

Til vester Ringhøj og Brande Sogne. Til nord Thyregod Sogn. Til øster Givskud Sogn. Til sønder Linneballe Sogn.

Sognets Længde fra øster til vester er $1\frac{1}{2}$ Mil. Dens Bredde fra sønder til nord er 3 fierding Vej. Til nord: Thyregod Kirke en Mil. Til øster Givskud Kirke en Mil. Til sønder Linneballe Kirke. Til vester Ringhøj Kirke 3 fierding Vej, og til Brande Kirke $1\frac{1}{2}$ Mil. Farre Aa, som er Grændseskiel mellem Give og Linneballe Sogne, for hvilken Farre Mølle drives; og samsted en Bro over, har sin Begyndelse ved Restrupgaard, og løber igennem Ringhøj Sogn, omkring ved Laagelund Mølle, løber saa til sidst i Vesterhavet.

Kirkebæk har sin Udspring under Giuve Kirke, ved Sten-Diget, løber saa igennem Bekgaard ud i Giuve, bliver til sidst saa stor, at Ulkiær Mølle i samme Sogn drives fra samme. Løber derefter igennem Brande Sogn og endelig ved Borris Krog løber sammen med forbemeldte Farre Aa. Neder Donnerup Bæk har sin Udspring ved Vimmelund paa Donneruplunds Mark i Giuve Sogn, løber om ved Neder Donnerup og til Ny-

gaard, er Grændse-Skiel mellem Giuve og Thyregod Sogne; løber siden igjennem Brande Sogn, og ved Skarrildsgreen samles med forbemeldte Aaer.

Giuve bestaar af 11 Gaarde, ongefæhr af 3 Tdr. Hartkorn, ialt bliver Hartkornet 33 Tdr. 3 Skp. 1 alb. Til dette Hartkorn er 16 Beboere, nogle af dem er Boelshuse, hvortil ligger 1 Td. 6 Skp. Hartkorn.

Farre By, Mølgaard, Stenbierglund, Gammel Mølle, Ny Farre Mølle og Loftlund er takseret under det Navn Farre, efter ny Landmaalingsmatricul, for 44 Tdr. 2 Fdk. De øvrige Steder, Farre By undtagen, er bygte efter Landmaalingen, og lagt af dette Hartkorn, som sorteres under Farre til bemeldte Steder, til hvilket Hartkorn der er 14 Beboere, foruden 7 Huse.

Sillesthoed 3 Beboere m. Hartkorn 9 Tdr. 6 Skp.

<i>Breinhoed</i>	3	-	-	-	8	-	5	-	0	Fdk. 1 alb.
<i>Hedegaard</i>	4	-	-	-	9	-	5	-	0	- 1 -
<i>Bekgaard</i>	3	-	og et Hus	-	9	-	7	-	1	- 1 -
<i>Bøllund</i>	3	-	m.	-	ialt 8	-	6	-	1	-
<i>Ullerup</i>	6	-	-	-	12	-	5			
<i>Ndr. Donnerup</i>	4	-	-	-	11	-	5	-	3	- 2 -
<i>Schierhoed</i>		-	-	-	3	-	1	-	3	-

er af ny skøn opbyggt af nuværende Ejer Sr. Jens Nør-schou.

Giufschou 2 Beboere, Hartk. 3 Tdr. 7 Skp. 2 Fdk.

<i>Øgelund</i>	1	-	-	-	1	-	2	-		
<i>Vorslunde</i>	2	-	-	-	7	-	4	-	1	-
<i>Lille Hestlund</i>	1	-	-	-	3	-	4			
<i>Store Hestlund</i>	2	-	-	-	7	-				
<i>Nygaard</i>	1	-	-	-	4	-	0	-	1	-
<i>Store Mosgaard</i>	1	-	-	-	2	-	6	-		
<i>Tromborg</i>	1	-	-	-	1	-	0	-	0	- 1 alb.

Til Schierhoed er en liden Egelund, som vel med Tidens Længde kunde blive til en Skov, hvis den for Kreaturer kunde nyde nogen Frihed.

Gamle Farre-Mølle kaldt fordi der i Mands Minde har været en Mølle, og er nu forflyttet til et andet Sted og kaldes ny Farre Mølle.

Stoer Hestlund skal i Fordums Tider have været en Herregaard, er nu i maadelig Stand formedelst Beboernes Efterladenhed.

Schierhoed ligger 1 Fierding Vej fra Kirken, Loftlund, gamle Farre Mølle og Stenbierglund $\frac{1}{2}$ Mil fra Kirken, ligger alt sydøst.

Øgelund og Vorslund en stor Mil vest for Kirken. Lille Hestlund, Store Hestlund og Ulkiær Mølle ligger sønden for Neder Donnerup Bæk $\frac{1}{2}$ Mil, og Nygaard 3 Fierdingvej nordvest fra Kirken. Store Moesgaard 1 Fierding Vej norden for Kirken, og paa den nordre Side af Aaen. Tromborg 1 Fierding Vej nordvest fra Kirken, Bekgaard vesten for Kirken 1 Fierding Vej, Hedegaard $\frac{1}{2}$ Mil til vester, Biernhoe ligeledes til vester 1 Fierding Vej fra Kirken, Sillesthoed $\frac{1}{2}$ Mil til sydvest, Ullerup $\frac{1}{2}$ Mil norden for Kirken, Neder Donnerup en god Fierding Vej østen for Kirken.

Sognets bedste Næring bestaar i Agerjord, og til de fleste Steder er der lidt Engbierring i Kiær og Moser. I Sognet saaes adskillige Steder lidt Vaar-Korn, men Rug Sæden er den som Jorden er egentlig tient, og tilbringer her Landmanden den største Fordel, hvorfor den ogsaa meget bruges. Hvad paa de fleste Steder i Sognet avles, kan næppe forslaa til Beboernes Underholdning, men ofte maa købe, især naar der indtræffer vanskelige Aaringer, som ogsaa tildels kommer deraf, at endel ere i Fattige Omstændigheder, har derfor ikke Kræfter til at drive Jorden og behandle den som de burde, maa ofte sælge det som de skulde have til Avlingens Drift, nemlig deres Hø om Sommeren, da de saa siden mangler fornøden Underholdning til

de faa Kreaturer de have om Vinteren. Men de som har noget Korn at sælge fører det til Horsens, 5 Mil derfra.

Jorden i Sognet bruges sædvanlig i 5 Aar, hviler i andre 5 Aar, og somme Tider flere Aar, ligesom de kan have Forraad paa Jorden til den kan være tienlig til Sæd. Undtagen hvad Hedejorden angaar, som jeg i det andet Sogn har udtalt om, det bruges paa samme Maade her som der.

Hvorledes jeg mener samme kunde forbedres er forhen efter min ringe Mening forklaret under samme Spørgsmaal i det andet Sogn, saa saadant bliver det samme her som der. Sognet i Almindelighed, nogle faa undtagen, efter den Omgangs-Maade de bruger med Jorden, kan ej ernære sig af deres Avl, og derved bestride alle deres Udgifter, hvis de ikke havde nogen Hjælp ved at binde Strømper og andet, som baade Mænd og Kvinder fortjener en Del ved om Vinteren.

Ved Ullerup er en liden, kiøn Egeskov, *Ulleruplund* kaldet, som for en Del Aaringer siden er opvokset, og nu er til Nytte. Ellers er til Byen intet Skov, men Tørv og Klyne kan næsten have i Sognet til Fornødenhed.

Vel kunde der findes de Steder, som har Overflødig-
hed af førømtalte Ildebrændsel, men saasom de der trænger til sligt er temmeligt langt borte, saa kan formedelst Vejenes Længde ej noget afsættes.

Her i Sognet er ligesom i det andet af de skadelige Dyr: Ulve og Ræve, af de nyttige nogle Harer. Nogle Uhr-Høns, Hiejler og andre smaa Fugle.

Haandværkere er her i Sognet som i det andet, undtagen en Rebslager, som for nogle Aar siden er kommet her.

Luften er her som forhen er meldt, undtagen at Jorden er mere skarp og sandig end i Hoved-Sognet, deshenseende ej saa frugtbar.

Paa Giuve Byes Mark er adskillige *Høje*, hvorom intet vides, undtagen at paa en af Højene skal i Feide Tider have været anrettet en saakaldt Baun.

Paa Bekgaard Mark er en *Kilde* som opvælder paa en Banke, og holdes for en Lægedom; didhen søgte ofte nogle syge paa St. Hansaften i Tanke at de ved dette Vand kan finde Helbredelse.

Ved Ullerup By har staaet i fordum Tid en Kirke, hvoraf endnu kan ses Rudera, og ved Farre By skulde ogsaa have staaet en Kirke, hvilke begge efter Tradition skal være samlede til den nu i Giuve værende Kirke.

De Fattiges Antal her i Sognet for nærværende Tid er 9 Stk. hvilke nyder Korn og Penge efter deres Tilstand og Sognets Vilkaar, den højeste kan nyde en 12 Skp. Rug og 6 à 7 Mark i Penge.

Giuve Skole er oprettet den 24. November 1741; der er ikkun en i Sognet, omendskiøndt her kunde vel i dette vidtløftige Sogn behøves et Par Omløbere, men Beboernes maadelige Tilstand har holdt det hidindtil tilbage.

Skoleholderen, som er Degn tillige, bor udi Giuve By, og holder Skole, hans Løn derfor kan være en 12 Rdl., foruden Ildebrændsel, som han faar til Skolens Førnødenhed. Der holdes ikke længere Skole end fra Martini (Mortensdag) indtil henved Paaske der, thi naar Beboerne behøver deres Børn til Arbejdet tager de dem af Skolen. Den som kalder Degnen her til Menigheden kalder og tillige Skoleholder, som er Deres Højærværdighed selv for Giuve Kirke, og Hr. Assessor Schmidt for Nykirke.

Herregaarde i Sognet.

Søndersthoë, men naar til Herregaard er oprettet vides ikke. Er ukomplet.

Bygningerne er i nogenlunde Stand. Hovedgaardens Taxt og Hartkorn af Ager og Eng er 17 Tdr. 5 Skp. 1 alb. og Skovskyld 2 Skp. 2 alb.

Tilhørende Bøndergods, der bestaar af 22 Tdr. 2 Skp. 1 alb. er beliggende i Giuve Sogn, hvis Byers og Gaardes Navne er følgende:

Hedegaard By	4	Beboere	m.	Hartk.	9	Tdr.	5	Skp.
Breinhoed	3	-	-	-	8	-	5	- 0 Fdk. 1 alb.
Vorslund	2	Beb.,	der	staar	for	4	-	
Ringhøj Kirke,	hvis	Hartkorn	er	13	-	,		

hvormed følger Jus vocandi.

Ved Gaarden findes en liden Skov, som i fordums Tid skal have været i god Stand, og endnu kan forsyne Gaarden med fornøden Gierdsel. Fiskeri er ikke til Gaarden, men sees kiendtliggen at der i fordums Tider har været en Del Damme der paa en fornuftig Maade er anlagte, men nu bevoksede.

Efter højlovlig Ihukommelse, Kong Christian den 6tes udstedte Skiøde, af Hirseholm den 3. Oktbr. 1739 til Hr. Cancelliraad Poulsen til Restrup, svarer Gaarden aarlig (I Stedet for de ordinære Konge-Skatter, hvorfor den er befriet) 40 Rdl.

Værende Ejer, Hr. Cancelliraad Dørker, haver i Aaret 1767 tilkiøbt sig Gaarden med underliggende Bøndergaarde, samt Ringhøi Kirke, af daværende Ejer Sr. Zillemann. Gaarden er ikke forringet, men forbedret, siden samme har været ganske øde og uculativeret baade paa Avl og Bygning af daværende Ejer, hvis Navn mig ikke er saa aldeles bekiendt.

Forrige Ejer Sr. Zillemann, saavidt jeg erindrer,

gav for Gaarden med foran specificerede, en 3000 Rdl. Nuværende Ejer har givet henvend 7000 Rdl. Til Gaarden er god Engbund, og skikkelig Pløjejord, ligesom der og i nogle Aar er kiendelig forbedret af forrige Ejer. Paa Gaarden kan holdes 30 Stude, 12 Kvier, foruden Tillæg af Kalve, item 8 Bæster til Gaardens Drift, men dens Situation og omliggende Gaardes Beskaffenhed er saaledes, at til samme kunde anlægges et anseeligt Schæferie. Gaardens Varer afsættes til nærmeste Kjøbstæder, Horsens eller Vejle, og noget til den trængende Almue i Sognet.

Til Gaarden avles efter værende Ejers Beretning 160 Bonde-Læs Hø, og kan saaes Rug 24 til 30 Tdr. efter Indtegternes Beskaffenhed, Byg 8 Tdr., Havre 20 til 24 Tdr., Boghvede 5 Tdr.

Donneruplund. Har for en 8 (Aar) siden været complet, men nu ikke. Bygningerne er overalt Bindingsværk tildels i maadelig Stand. Hovedgaardens Taxt er 11 Tdr. 1 Skp. 5 Fdk., Skovskyld 2 Skp. 3 Fdk. 1 alb.

Bøndergodset, der bestaar af ongefæhr 55 Tdr. Hartkorn, hvis Byers og Gaardes Navne er følgende, og er beliggende udi Giuve Sogn.

Neder Donnerup By med Hartkorn 1 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 1 alb. 4 Beboere og 3 Huse.

Store Moesgaard 1 Beboer 2 Tdr. 6 Skp. Hartkorn.

Giuve By 9 Beboere 19 Tdr. 1 Skp. Hartkorn.

Bæksgaard 4 Beboere 9 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk. 1 alb.

Nygaard 1 Beboer, der staar for Hartkorn 3 Tdr.

1 Skp.

St. Hestlund 1 Beboer, Hartkorn 3 Tdr. 1 Skp.

Ulkiær Mølles Jordskyld 1 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. 1 alb.

Øster Hoved i Giufschou Sogn 1 Beboer 2 Tdr.

1 Skp. 2 Fdk.

Ulkiær Mølles Skyld 3 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk.

Skovskyld 2 Skp. 3 Fdk. 1 alb.

Giuve Sogns Kongetiende 15 Tdr.

Ved Gaarden er 2 smaa Egeskove, som er til liden Nytte i denne Egn, hvor Træet er kostbar.

Fiskeri er her intet af.

Værende Ejer Sr. Christen Pedersen har Aaret 1760 tilkjøbt sig Gaarden af Prokurator Anders Bagger til Hastrup. Gaarden har for 50 Aar siden været ganske øde og ruineret med Skove og Bygning, men er nu med begge Dele nogenledes Istand.

Om jeg mindes retten da kostede Gaarden ved offentlig Auktion forømmeldte Bøndergods en 800 Rdl. men 200 Rdl. skal stadig blive staaende i den, hvoraf Ejeren er Aarlig forbunden at betale Renten, og det efter Hr. Niels Andersens Gavebrev, som har legeret ommeldte Penge til Sognets Fattige, saa den med de 200 Rdl. iberegnet har kostet 1000 Rdl.

Agerjorden till Gaarden er skarp og sandig, og kun maadelig Engbund.

Paa Gaarden holdes 30 Stk. smaa Stude, 8 à 10 Kiør, 6 Bæster og 60 Faar.

Til nærmeste Kjøbstad Horsens eller Vejle afsættes hvad der kan sælges.

Til Gaarden kan saaes 30 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg, 4 Tdr. Boghvede, 12 Tdr. Havre, og kan avles 60 til 70 Bondelæs Hø.

K i r k e n.

Dens Alder er ubekjendt.

Bygningen er overalt af brændt Mur, og skikkelig i Stand. Vaabehuset, som er forfalden, og af Bindingsværk blev sidste Sommer smukt opbygget og er durable. Den er overalt tækket med Bly, og i min Tid,

siden jeg blev Ejer af samme, mestendels af ny om-
lagt, undtagen Taarnet og Vaabehuset, som har Sten-
tække. Taarnet er ongefæhr i en Firkant, har intet
Spir, men Tække alene. For faa Aar siden har jeg
ladet en ny Teil(Tag) indsætte i Taarnet, som paa
dette Sted var forfalden. I Taarnet hænger en kjøn,
stor Klokke, som giver en tilstrækkelig Lyd fra sig,
paa samme findes følgende Inskription:

Aus dem feuer been ich geflossen.
Felix Fuchs hat mich gegossen. Anno 1657.

Capel eller Udbygning er ingen af nu ved Kirken,
men i forrige Tider skal have været ved den nordre
Side af Choret en Udbygning, som er kiendelig paa
Muren, baade indentil som udentil, hvor Aabningen
har været og er bleven tillukt.

Paa Altertavlen øverst er afbildet Himmerig og Hel-
vede. Nedenfor afbildet: Kristi Korsfæstelse. Hans
Nadvers Holdelse med sine Disciple. Hans Opstan-
delse. De viises Komme til ham. Begravelsens Afbil-
ding med denne Paaskrift ovenover:

See dette er det Guds Lam, som etc.

Kalk og Disk er af Sølv, forgyldt med Inscription:

L : E S. S. D. K. I. H. S.

Meldte Bogstavers betydelse har jeg ikke kunnet
efterkomme, som er Givernes Navne.

Alter Klæde er en rød Fløjels Messe Hagel, og en
Messe Skiorte. To store Messing Lystager med In-
scription:

L. E. S. 1641.

Funten er en stor, udhulet Sten paa en Stenfod,
med en Messing Vandfad udi.

Prædikestolens Inscription: Saa haver Gud elsket Verden etc.

Mands-Stole 24 og 4 Sæder i hver, Fruentimmerstole 22 og 5 Sæder i hver.

Pulpitur er der i Kirken langs med den nordre Side indtil Kirkedøren, med 9 Stole af 4 Sæder, forfærdiget Anno 1627.

I Choret er en aaben Begravelse som tilhører mig som Kirkeejer, hvorudi staar 3 af mine smaa Børn, forresten ingen anden.

Kirkegaardens Indhegning er en Steen-Dige.

Dens Indkomster bestaar af Tiende af Sognet, der bestaar af 180 Tdr. Hartkorn. Kirkens Hartkorn er 18 Tdr. 4 Skp. hvoraf der svares Skatter til Amt-Stuen. Giuve Kirkes staaende Udgifter er til hver Ribe Landemode 4 Rdl. 2 Mark. og i kgl. Skatter aarlig 3 Rdl. 8 Skl. ialt 7 Rdl. 2 Mark 8 Skilling. Bygninger er der ingen at vedligeholde.

Jeg som Kirkeejer holder selv Vin og Brød, forresten er der ikke noget henlagt af Fond eller andet til dette Brug.

Kirken er rummelig nok for Menigheden. Ved min Ankomst her til Kaldet for en 14 Aar siden købte jeg Kirken af Sr. Peder Pode, som nu bor i Bække Kro, for 2100 Rdl.

Den er solgt fra Kronen af Kong Friderich den 4de til Hr. Borgemester Eschel i Kiøbenhavn for 564 Rdl. 24 Skilling som en ihændehavende kgl. Skiøde, dateret Verin i Hovedkvarter den 17. Januari 1712, udviser. Siden blev den overladt af Hr. Borgemester Eschel til daværende Sognepræst her ved Kaldet Hr. Johan Bilhardt, som siden løste Menigheden for 18 Rdl. 48 Skl. som Kongen ved Kirkens Salg havde forbeholdt sig og Successorer. Da Kirken blev solgt fulgte Jus vocandi med den 1712.

Konge-Tiende: Hartkornet er 15 Tdr.
Ejeren er Sr. Christen Pedersen boende paa Donnerupgaard.

Foranstaaende Svar paa de af Hans Højærværdighed til Præsterne i Stiftet udsendte Spørgsmaal insinueres herved (saavidt jeg har kunnet meddele Efterretning) i dybeste Underdanighed af min højgunstige Hr. Biskop.

Nyekirke Præstegaard
den 1. Junis 1768.

Underdanigste Tiener
L. Stallknecht.

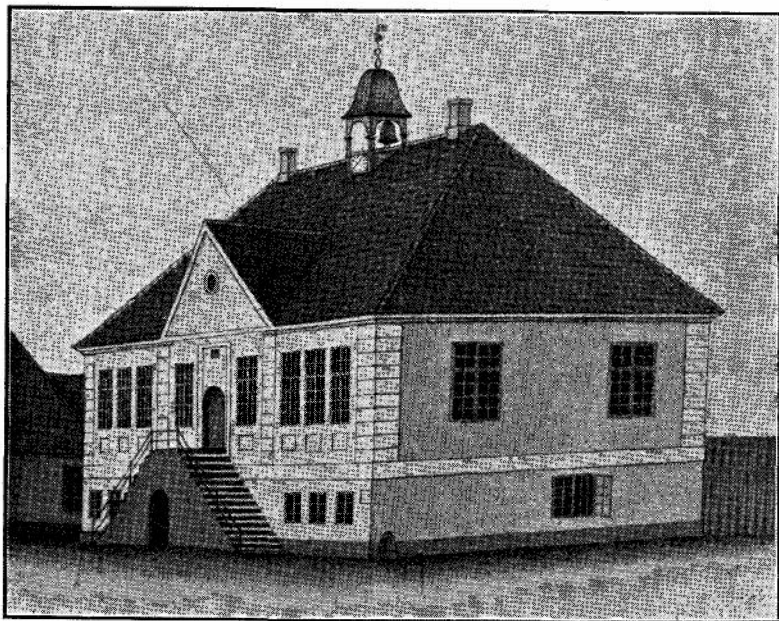
BRITISK MUSEUMS OLDSAGER FRA VEJLE AMT

Det erkendes nu almindeligt, at Oldsager ikke bør være Genstand for Handel og Udførsel, men opbevares i Hjemlandet — saa nær Findestedet som muligt. Desværre har saadan Forstaaelse ikke altid været raadende, og store Mængder oplysende Kulturmateriale er derved gaaet tabt for Folket og den historiske Forskning.

En Undersøgelse viser, at Britisk Museum, London, huser en meget omfattende og værdifuld Samling Oldsager fra Danmark, ganske særlig, ja helt overvejende fra Vejle Amt: Vejle By, Daugaard, Rosenvold, Gaarslev, Jelling (meget talrige Genstande), Gadbjerg, Mørup, Lindeballe, Dørken, Tyregod, Laage m. fl. Steder — der findes nævnt nogle Stednavne, jeg ikke kan identificere.

Forklaringen paa, at Vejleegnen har ydet dette fyldige Bidrag til Britisk Museum, er ligetil. „Skænket af Worsaae“, „Skænket af T. W. N. Robinson“, „Skænket af A. W. Franks“ (Samlere, som Worsaae havde Forbindelse med), staar gentagende paa Kort ved Materialet. Vi kan gaa ud fra, at Hovedparten er gaaet gennem J. J. A. Worsaaes' Hænder, og vi kunde godt ønsket, denne udmærkede danske Arkæolog havde været lidt mindre gavmild — navnlig ogsaa naar vi tænker paa Vejle Museum, hvor disse rare Oldsager mere naturligt hører hjemme end i Londons Mylder. Allerede som Dreng begyndte Worsaae fra Hjemmet i Vejle at grave i Gravhøjene. Jelling og Gaarslev besøgte han ofte, og hos Gæstgiver Lassen, Vejle, som var ivrig Samler, fik den vordende Videnskabsmand mange gode Oldsager. En Samling paa 277 Numre, erhvervet 1833—39, blev 1867 udlaant til Udstilling i Paris. Samlingen solgtes, paa nær nogle faa Stykker, 1868 til ovennævnte A. W. Frank, Br. M., London.

Rasmus Mortensen.

Fredericia Raadhus Nr. 3 var 32 Alen langt, 15 Alen dybt
og $8\frac{1}{4}$ Alen højt til Taget.

HANS DE HOFFMAN

OG HANS VIRKSOMHED I FREDERICIA 3. RAADHUS

VED ARKITEKT H. ZACHARIASSEN

I en Dessignation dateret 31. Decbr. 1796 »over Fri-
dericia Stads publicque Bygninger, Jorder og øvrige
Ejendomme« nævnes:

Raadstue-Bygningen, beliggende i Wenders Gaden,
bestaaende af 15 Fag Grund Muur, er af nye opført
1760, een Etage med høj Kiælder under, hvorunder er
Værelser til Raadstue Budet, 4^r Vægttere, og inderettet
3 Arrest Kammerer, for uden et oven over samme, er

Udhugget Sandstensrelief med Aarstallet 1760, som har været anbragt over Indgangsdøren, nu indmuret i den sydlige Hegnsmur bag nuværende Raadhus.

indrettet Raadstue Rets Sahlén, et Kammer til Raadstue Arkivet, et ditto næst ved samme Borgerskabets Samlings Sale, Bye Ting Stuen, en Stue til de elige-rede Mænds Samlinger.

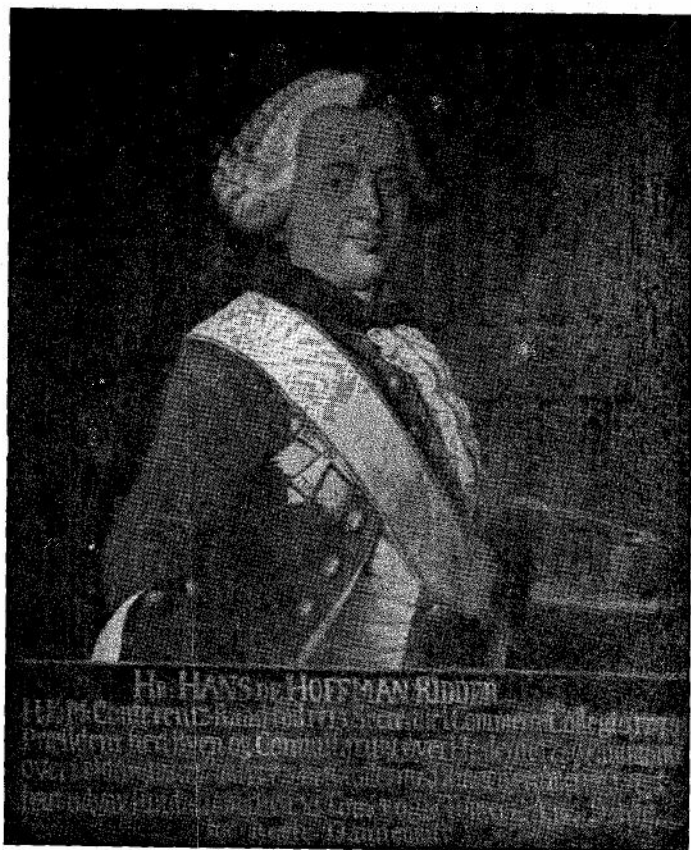
I en anden Liste af ovennævnte Dato findes Fridericia Stads Raadstuer og øvrige Bygningers Inventarium:

1) *I Raadstue Sahlén.*

en 2 Etage Jern Kakkelovn med Tude og Trommel samt en Ildskovl og Klemme —

et aflangt firkantet fyr Bord, med et rødt Klædes Betræk og sorte Fryndser —

en Mallembord Klokke, den Danske Lov (hvis Historie omtales nedenfor), og den tyske Bibel. —

5 Fag optrukne Gardiner med Qvaster,
 12 guule Læder Stole og 2 Blik Lamper,
 Højst. Sal. Kongl. F. 5tes Protrait i Knæ Stykker
 med forgylt ramme og Krone. —
 ditto i Kaaber med røde Laqverede Rulle Stokke.
 Sal. Geheimeraad Gabels Protrait med forgylt Ramme.
 Forrige President Confirentzeraad og Amtmand de
 Hoffmans Portrait med forgylt Ramme.

2) *I Raadstue Arkivet.*

2de fyr Skabe med Nøgle og Laase, indrettet til Stadens Protocoller, og andre Docomenter.

Stadens Segl af Sølv indfattet i Jern med tilhørende Skruer,

en Reol med Skuffer, et stemplet Malm Potte Maal, en Jærn Alen,

en 4 Lpd. Bismer,

en Skieppe og en Fierding, og $\frac{1}{2}$ Fierding,

de Fattiges Bøsse med Laas,

et Jærnbunden Skriin, som bruges til Ober »For-mynder Cassen«, med 3 Nøgler og 3 Laase, Stadens originale Carte,

1 ditto originale Carte.

Raadstue Uhrværket med Klokke.

en liden Slange Sprøite. —

1 porte Følge. —

3) *I de Eligerede Mænds Stue.*

1 gammel oval fyr Bord, en nye Hakke,

4re Brænder til Byens Creaturs Brænding, som aarl. forandres med Aarstal og Mærke.

de 2de Borger Compagniers Tambours Mondering. (Findes i Fredericia Museum.)

4) *I Tingstuen.* — ,

et aflangt fyr Bord med 2de Bænke og Skranke omkring. — 2 gamle Stole. —

en Jærn 2 Etagiet Vindovn med Tude og Trommel, en Jærn Ildtange, 2de Bænke i Forsahlen,

12 Rækker paa Loftet. —

5) *I Arrest Kammeret* næst ved, med Jærn Stang og Laas for — derudi —

1 Stand Sengested, med Matres og uldne Døkke,

Fotografi af den gamle Klokke, som nu findes i Fredericia Museum. Den har Paaskriften foroven: Soli Deo Gloria. Mefudit M. C. Troschell. Anno 1762, og paa Siden: Hans de Hoffman.

1 Lærrets Hoved Pude, et Bord og en træ Stol,

1 Jærn Bielægger Kakkelovn, som med Jærn Stænger er fastnaglet i Gulvet, saa at Arrestanterne ikke kan hæve den, og med en indmuret Gang, og indmuret Jærn Dør til samme. —

6) *Tvende Arrest Kammerer*, eller Huller i underste Etage, Ligeledes med Jærn Stænger og Laas for, og udi hvert et Brix. Udi det eene, en Jærn Haandbolt med fire Ringer.

1 Deliquent Arrest Kamer, Ligeledes med Jærn Stang og Laase, derudi 2de Brixer.

hos Arrest- }
forvareren } 3 Jærn Kieder, med Haand og Fod Ringer, en Jærn
Laas Bolt med ditto, et Jærn Liv Baand med Kiede
Laas og Nøgel, 2 store tyske Laase med Nøgel, en Ridel
med Klokke oven paa. —

en Spansk Kappe, 3 Ege Spande til Arrestanterne og
en stor Ballie til ditto. —

en Bielægger Kakkelovn i Byens Tieners Værelse.

6) Uden paa Raadhuset.

En Halv Kiste med Laas og Nøgel.

En Brandstige med Brandhager, med et Bræde
Skuur over, 2 Tyske Laase. —

I Betienterens Kamer findes og noget som er Staden
tilhørende. —

Listen er dateret:

Fridericiæ Raadstue d. 31. December 1796.

Thomsen — H. Bruun — H. Buhl — Bert. Bruun,
og som Stadens Elegerede Mænd

Anders Andersen — N. Madsen — J. Wegener —
Povel Kragh — N. Smidt.

Dette ovenfor nævnte Eksemplar af Chr. V.s Danske
Lov har sin egen Historie.

I 1908 kom Bankdirektør Chr. Jørgensen (nu Aal-
borg) under sit Ophold i Fredericia i Besiddelse af
Bogen, der var indbunden i et godt Hellædersbind,
med smukke Blindtryk paa Siderne. Bogen vakte straks
Interesse, da det saaes, at den var forsynet med en
Række Optegnelser paa indheftede hvide Blade, og
endnu større blev Interessen, da det fandtes, at den
havde tilhørt Fredericia gamle Raadhus (Nr. 3), og at
det skrevne for Størstedelen var egenhændige Opteg-
nelser af Præsident Hans de Hoffman.

Bogen har tilhørt Raadstuen, men om H. de H. har

foræret den, vides ikke, hvorimod han har bekostet Bogens Indbinding. Den er, efter hvad der er meddelt, vistnok fjernet fra Raadhuset omkring 1850, mulig i selve Krigsaarene, og det berettes, at »Papirerne fra Raadstuen fløj omkring i Gaderne«. Blandt disse reddede en Dreng flere beskrevne Blade, der endnu er i Behold, bl. a. Borgmester Jørgensens Udkast til Klagen over Kommandanten Lunding.

Baade »Danske Lov«, Udkastet til Klagen samt en stor Samling Papirer fra Krigene 48 og 64 ang. Ægtkørsel m. m., og eneste eksisterende Eksemplar af N. C. Viborgs Rescriptsamling fra 1797 er afkøbt Bankdirektør Jørgensen og findes nu i Fredericia Museum.

Om Hoffmans Virksomhed som Præsident i Fredericia i de 13 Aar fra 1760 til 1773, og om hans senere Virksomhed som Amtmand over Koldinghus Amt, er der tidligere skrevet flere Steder, bl. a. nedennævnte Steder i Aarbøgerne. Bogens Indhold meddeles nedenfor, fordi det danner et udmærket Billede af den altid virkende Præsident, der samtidig ikke glemmer i Bogen at opføre sine egne gode Gerninger eller at opføre, at andre ikke »dertil har contribueret en Skill.«, og ejheller glemmer at sætte de Raadmænd i Gabe-stokken, der ikke vilde give 2 Rigsdaler hver til en Gyldenlæders Stol eller at tilføje i Fortegnelsen over Raadstuens Inventarium, hvad han selv har foræret; om det saa er en Papir Sax, er den kommen med.

Bogens Indhold er følgende:

Side 2—5: Hans de H^s Optegnelser om Raadhuset,

Side 6—12: Sammes Register over »Adskillige Documenter Fredericiæ Stabel Stad vedkommende 1762«,

Side 15—17: Sammes Optegnelser om Legater og opsparede Kapitaler, sluttet 31. Decbr. 1773.

Derefter følger, efter en Række ubenyttede hvide Blade, Chr. Vs Danske Lov, Kvartudgaven af 1684 —
— Titelbladet mangler.

Derefter er indheftet:

Fredericiæ Stads Privilegier af 11. Marts 1682 (Titelbladet repareret ved Indbindingen) og

Forordning om Indquarterings Ligning af 20. Decbr., 1684, disse to har sikkert i længere Tid før Indbindingen ligget og flydt paa Raadstuebordet, da de er ikke saa lidt medtagne af Blækklatter; mulig er de Hans de H^s egne Eksemplarer, idet Privilegierne ved § 22 (om jus asyli) har en, nu næsten forsvunden Notits med H^s Haand — nu kan kun læses: »Allerunderdanigste«.

Herefter følger paa 27 Blade, kun hveranden Side beskreven:

Register over Privilegier og Rescripter, forfattet af H. de H. 1762 continueret til 1773.

Kun Titelbladet og Tilføjelserne paa sidste Blad er skrevne af H. de H., Resten er skreven med en for Tiden c. 1770 karakteristisk »Skriverhaand« (tilsyneladende den senere nævnte Bye- og Raadstueskriver Eegeberg, hvis Skrift man har paa flere Dokumenter i Fredericia Museums Arkiv). Registret er kun omtrentlig ført i rette Aars- og Dato-Orden, og hen mod Slutningen er endog tilføjet nogle, der maa have været glemte tidligere, idet de er c. 100 Aar ældre.

Skriveren har rigtig »Privilegier«, men H. de H. skriver selv paa Titelbladet »Privelegier«.

Privilegierne og Rescripterne meddeles i en senere Artikel i Aarbøgerne, da, saa vidt vides, en samlet Gen-givelse ikke før har været trykt, og de giver et godt Bidrag til Studiet af Fredericias Historie.

Anno 1762

d. 31. Martij

Blev denne Raadstue indviet udi Magistratens,
de 16 Mænds og Borgerskabets Nærværelse
og blev da

En Tale holden af Præsidenten Justitz Raad

Hans de Hoffman.

1760 d. 6. Martij holte Justitz R: Hans de Hoffman
sin Indgangs Tale som Præsident (se V. A. Aa. 1911
— Side 171 — ang. denne Tale).

1773 d. 20. Octob. tog Etatz Raad Hans de Hoffman
ved en Afskeds Tale sin Afsked, da hand var Aller-
naadigst beskicket til Amtmand over Coldinghuus Amt,
Siden hand var den sidste Præsident, og Byen i hands
Tiid har haft mange Forandringer, haaber hand i
Tiiden at være i Indvaanernis Ihukomelse.

1760 d. 27. Martij blev holden auction paa denne
ny Raadstues opbygelse og blev da same tilslaaet som
Entrepræneurer Hr Kamer Raad og Borgemester Rich-
ter, Borgemester Thomesen og Raadmand Bruun efter
Conditionerne og minste Bod for 2500 r.
foruden Raadstue Trappen.

1763 Raadstue Trappen med Jern verk	180 -
Raadstue pladsen at pikke samt	
runt omkring Raadstuen med vider	71 - 2 mk.
3 Munderings Camere 1763 paa Raad-	
stuen	46 -
Raadstue Sahlen at panele og male,	
Jernstenger til Deliqv: med vider. .	35 - 5 -

2833 r. 1 mk

derpaa betalt	2303 r. 1 mk.	
Laant efter Obl. af Ju- stitz R. de Hoffman	450 -	
af Bordevig for Trappen	80 -	2833 r. 1 mk.
<hr/>		
Fridericia d. 7. Dec. 1763.		

H. D. Hoffman.

Til Raadstuens Opbyggelse er betalt følgende.

1. Den gl. Raadstue solt ved auction for 150 r.
2. De Staden til gode havende Senge
Penge skienkede Hans Maijt. til
Raadstuen ved Rescript af 25. Janu.
1760, som 1761 d. 1. Sept. blev ud-
betalt 694 -
3. For Moses Coen Jøde maatte kome
herind at boe i Fridericia skinkede
Hans Maijt. til Raadstuens Opby-
gelse ved Rescript af 23. Janu. 1761 200 -
(Se derom i V. A. A. 1905 S. 136.)
4. Otte Boll Borger for en viss For-
seelse skienkede Hans Maijt. ved
Rescript af 12. Ap. 1762 til Raad-
stuens opbyggelse 100 -
5. Beholdningen af Vægter Penge 1763 100 -
(p. 6) Som Byen bliver Vægter Cas-
sen skyldig.
6. af Senge Pengene som Protocollen
d. 4. Maij 1763 (p. 8.) udviser 681 r. 5 mk.
7. af Senge Pengene betalt til Trappen
paa Afslag 1763, som sees af Proto-
collen (p. 7.) 100 -

8. af dito Penge 1763 vide ibid. (p. 8) til Raadstue Pladsen og Mund. Camers	117 r. 2 mk.
9. d. 12. Martij af Legats Penge til Fattige (p. 6.) Byen laant	160 -
	<hr/>
	2303 r. 1 mk.

Er saa Byen skyldig for Raadstuen

Vægter Penge	100 r.
af Legats Penge til fattige.....	160 -
til Justitz R. de Hoffman.....	450 -
til Bordevig	80 -

d. 7. Dec: 1763 790 r.

Disse Penge er alle betalte untagen de 160 r. som er Legats Penge, som Byen forrenter. — Stoustrup og Bræstrup Kaabel er betalt den halve Capital imod 4000 r. (der har først staaet 5000 r.), hvoraf Byen kand have et par Hundred Rixd: Indkomst aarlig, dernest paa Rente en Capital af 1200 r. (formentlig rettet til 1300 r.), hvoraf Byen trækker Renten; Disse Penge har ieg ved god Oeconomie af Kaablerne og Møller Engen samlet, uden nogen Mand dertil har contribueret en Skill.

De Kongl. Skoler er kiøbt, og den halve Capital 600 r. er betalt og desuden er i Behold 2000 r. Inqvarterings Hielpe Skat, og hielpe Skatten fra 16. Oct. 1772 til 1773 af andre Kiøbstæder.

Saa at ieg vil ønske Efterkomerne vil træde i mit Fodspor. — Fridericia d. 26. octob. 1773. H. D. Hoffmann. (Der har først staaet 16. october, men Fratrædelsesdagen var 20. octob.)

Inventarium over
Hvad der er skienket
til Raadstuen!

1. Et stor Slag Uhr med Klokke og Taarn 2. et Bord med rød Tæppe med sorte silke Snore 3. 2 Tin blek Horn og Sandhuse, denne lovbogs Indbinding 4. Fem (rettet vistnok fra sex) Guld Læders Stole. Alt foræret af Præsidenten Justitz Raad Hans de Hoffman, som kostede over (Efter 2. er der senere tilføjet »af same et dito«, og efter 3. »og en Papir Sax«.) 5. En smuk Sprøite med Slange foræret af bem^{te} Hans de Hoffman.. 6. Hans Maijt. Portrait foræret med Rame af Raadstue og Byskriver Eegeberg. 7. 6 Guldlæders Stole, som kostede 2 r. stk., foræret af Hr. Borgemester Lund 2 Rdl: Hr. Kamer R. og Borgem. Richter 2 - Hr. Borgemester Thomesen 2 - Raadmand Holst 2 - Raadmand Lorensen, Lindberg og Holm betalte ingen Stole. Raadmand Matfeld 2 - Bye og Raadstueskriver Eegeberg 2 -	<p>110 r. 4 mk.
30 -</p> <p>36 r.</p> |
|---|---|

8. Een Messing Klokke var her tilforn.	
9. De fattiges Bøsse af Messing var her tilforn.	
10. Raadstue Pladsen at planere ved Haverne og bortføre den store Banke med vider foruden Karl, Hest og Vogns arbeid, kostet same, J. R. de Hofman forærede	22 r. 5 mk.
11. 5 optrukne Gardiner med Skruer af Hans de Hoffman	13 - 5 -
12. En nye Klokke til Uhrværket samt Skilskrouer og een del reparation ved Uhret bekoste 1763 af H. de Hoffman	55 -
(Se Ill. foran af Klokken.)	
13. En Ildtang og Skuffe af H. de H...	1 -
14. En Kakkelovn af Hr. Kamer R. Richter, Borgemester Thomesen og Raadmand Bruuns Enke skienket som kosted 26 r.	
15. 1762 og 1763 lod Hans de Hoffman Gaderne reparere og pikke, Venden Gade ved Torvet	16 - 4 -
Gothers Gade ved Dedens	20 - 4 -
Fyens Gade	5 -
	<hr/>
	311 r. 4 mk.

skienket af H. de Hoffman d. 23. Nov. 1763 efter Magistraten og de 16 Mænds Qvitering.

Dernæst følger Side 6 »Register over adskillige Documenter inddeelt i visse Classer Fridericiæ Stabel Stad vedkommende 1762.

Protocol med endeel Documenter Staden vedkom-

Vindfløj fra det paa Side 152 omtalte Taarn.
 Findes nu som Vindfløj paa Fredericia Museum.

mende. (Her meddeles kun Hovedinddelingen af Af-
 snittene og den Aarrække, de spænder over.)

Inkvartering 1684—1749.

Staden i Almindelighed 1686—1756.

Magistraten 1704—1756.

Havn til Fridericia 1747.

Liig Societetet i Fridericia.

- Steenbroe at ligge 1724.
 Vægter Instrux 1714.
 Færgeløbene mellem Striv og Fridericia 1693—1749.
 Om Frigrunde efter Grundtaxten 1690—1716.
 Skarpretter Taxten 1698.
 Dæmningen ved Strand Porten 1728.
 Formynder Bogen 1760.
 Brand Væsenet 1728—1754.
 Portskillingen 1719.
 Vand Møllen uden Fridericia 1700.
 Om Jøder og deres Antal 1749.
 De Catolskis Privilegier 1686.
 Om Stadens Græsning 1698—1760.
 Veier og Maaler 1714—1742.
 Om Kirkerne i Fridericia og Skoler 1690—1755.
 Reformerte ang. 1721—1749.
 Borgere 1687—1749.
 Jus assyli 1689.
 Om Gaarde at bygge i Fridericia 1744
 Sø Envouleringen 1739—1749.
 Delinquent Penge 1735—1745.
 Skifter 1740—1742.
 Vognmænd 1744.

Side 15 følger:

Legats Penge d. 11. Dec. udeles
 1773.

Matfeld nu Henningsen	200
Raadstuen hvoraf Byen svare Rente	160
Niels Kusk	40
	<hr/>
	400

Med anden Skrift er her tilføjet: Disse 160 r. og 40 r.
 her indkomen og paa Renter udestaaende mod Pante
 Obligation hos Smidt i Schiærbeck.

Fattige Casses Regning

Staffels-Erritsøes

Flik 200

med Tilføjelse: Flikes Obligation er givet i Betaling for Byens Casses Capital ved C. R. de Hoffman til Maijest. leverede Rangskat af 6. Juli 1778. saa mangler der her —

Mikel Hiort	50
Niels Kristoph	66
Niels Johansen	60
	<hr/>
	376

med Tilføjelse: Disse 2de Obligat. er forefundet i Arkivet i Cassen og Renten deraf incasseres af forstanderen.

Cancellie R. Marcusen 2000 r. d. 1. Maj udeeles
1773.

Skak Norre	300 r.
Anders Andersen ..	100 -
Raadm. Holm	200 -
Moses Coen	200 -
Anders Christensen	100 -
RM. Bruun	200 -
Provstelod	300 -
C. R. Hvalsøe	200 -
Nicolai Scultz	200 -
Peder Devantie	50 -
Bertel Pedersen....	33 -
E. R. de Hoffman ..	17 -
Hr. Bergendahl	100 -
	<hr/>
	2000 r.

Hr. Cancellie R. Beenfelts til fattige inJunio	
Capital	300 r.
og Oplæg af Vejer Penge til at bygge en nye	
Vejerboe er til 1774	360 r.
	<hr/>
	660

Dertil er Transperteret Rittenstande Obliga-
tion paa 660

med Tilføjelse: Vejer Mester Thusen har udi hans be-
boende Gaard 460 r. (har staaet 430) indestaaende af
Oplæget af Vejerboe Pengene hvilke 430 r. blev same
den ? Juni 1785 udbetalt mod hans Pandte Oblig. ved
den derom faldne Cancellie Resolution som befrier
ham for at Svare Renten af disse 430.

1773 d: 11 dec:

Da ieg forlod Præsident Embedet hafde ieg ved egne Forskud og egen Hazard Stoustrup og Brestrup Kaabel kosted	3800 R.
imperterer aarlig 170 til	180 R.
naar alle Udgifter fradrages Capital oplagt ved	
Møler Engen	1300 R.
betalt paa Byens Gaard	100 R.
	<hr/>
	5380 R.

Dette har ingen i byen givet 1 Sk. til, men ved
min Flid erhvervet.

Betalt $\frac{1}{2}$ Capital af de kongl. Skoler	600 R.
Riibe skal betale Hielpe Skat til Fridericia	
Dec. 1773 — 1000 R. — og Feb. 1050 R.	
er Oplagt af mig ved god Oecon:	2050 R.
	<hr/>
	Latris 8030 R.

Byen har desuden Hielpe Skat til Inqv. tilgode	
fra 12. Novb. 1772 til 12. Octob. 1773 i	
allerminste	450 R.
	<hr/>
Suma =	8580 R.

(Sammentællingen her er fejl, og har der været rettet paa næsten alle Tallene, ved 3800 R har der først staaet 4500, ved 5380 — 5080, ved 8030 — 7730 og ved 8580 staaet 8180 R.)

Saaledes har jeg oplagt i min Tiid 8000 R. da der ei var 1 Sk. ieg kom her, Raadstuens opbygelse betalt, Den Tydske Kirke opbyggt og har 400 R. (her senere tilføjet »paa Rente«) Capital; Var i Giæld, da ieg kom her,

Ved Cancellie Raad Marcussens Hielp den Danske Skole opbyggt; saa ieg har at takke den almægtige Gud, som har velsignet mit møisomelige Arbeid, da ieg næsten 14 Aar har været Præsident her i besværlige Tiider.

Gud allene Æren.

Fridericia d. 31. Decemb. 1773.

H. D. Hoffman.

Efter H. d H.s Indledning holder han Afskedstalen d. 20. Octb. 1773, og forlod Præsident Embedet d. 11. Dec., men maa formentlig den 31. Decb. have indfundet sig paa Raadhuset og indføjede de sidste Noteringer for igen at indprente sine gode Gerninger for Efterkommerne.

Foranstaaende vil være som Supplering af følgende Artikler i V. A. Aarbøger om H. de H. og Raadhuset:

- 1906 Side 77: Fra Hans de Hoffmans Dage. Ved P. Eliassen, Kolding.
- 1908 — 248: I Artiklen „Om Tobaksavl i Fredericia“ ved C. Behrend.
- 1909 — 49: I Artiklen „Gammelt Fredericia-Liv“ ved Hugo Matthiessen.
- 1910 — 141: Fredericia ældste Raadstuer og Fængsler. Ved Hugo Matthiessen.
- 1911 — 171: En Tale af Hans de Hoffman. Ved Hugo Matthiessen.
- 1931 — 82: Bidrag til de første Udskiftningers Historie i Koldinghus Amt. Af Johan Hvidtfeldt.
- 1935 — 137: Bidrag til Fredericia Historie. Af J. F. Kiær.

Samt en Artikel i Illustreret Tidende 1859, Side 56, hvor Opførelsen af det nye Raadhus (Nr. 4) omtales, med enkelte Oplysninger om det gamle Raadhus fra 1762, der efter alt at dømme stammer fra forannævnte Kilde, de Hoffmans Lovbog.

HVAD BETYDER BILLEDET I KOLDING BYSEGL?

AF NIELS JACOBSEN

I 1938 udsendtes af Kolding Kommune ved Rektor Georg Bruun og Byraadssekretær Niels Jacobsen en Bog: *Kolding Bys Segl og Vaaben*, hvori derpaa Grundlag af Arkiv- og Literaturstudier gøres Rede for Kolding Bysegl gennem henved 700 Aar og det i Forbindelse dermed staaende Spørgsmaal om Byens Vaaben. Endvidere foretages en Undersøgelse af det tidligere formentlig gennem Aarhundreder eksisterende Sankt Knuds Gilde i Kolding, om Formen for Koldings ældste Bystyre og om Byens Alder som Købstad. Planen om en saadan Undersøgelse havde længe været forberedt, men fik forøget Næring ved Fremkomsten i 1937 af Værket: *Danmarks Købstæders Segl indtil 1660* ved Statens Konsulent i heraldiske Spørgsmaal og Arkivar ved Rigsarkivet *Poul Bredo Grandjean*. Heri fandtes nemlig gengivet et ikke hidtil paaagtet Segl fra det 13. Aarhundrede, vedhængt en Skrivelse (se Side 166) til Fogden og Raadmændene og samtlige i *Lybæk* boende Borgere fra Fogden og Raadmændene og de øvrige Bedreborgere i *Kolding*. Ikke alene Seglets Ælde gjorde det særlig bemærkelsesværdigt, men tilige, at det som anvendt til Bekræftelse af en Raadsbeslutning ikke var et Bysegl, men et Sankt Knuds

Gilde-Segl — *Sigillum S'Kanuti de Kalding* — ihvorvel det ikke lignede andre Sankt Knuds Gildesegl, men derimod havde samme Seglbillede som det hidtil ældste kendte (fra et Dokument fra 1421) og endnu eksisterende Kolding Bysegl, nemlig: *en flyvefærdig Rov-*

Kolding Bysegl.

fugl paa en af Bølger omgivet Sten, og til venstre herfor en opvoksende Blomsterstængel.

Dette Seglbillede, der ikke har Lighedspunkter med Billederne i andre Bysegl, har ofte været Genstand for Fortolkninger, idet det *er og har* været en almindelig Antagelse, at Figurerne i et Bysegl skal betyde noget, have et vist Sammenhæng med Byens Oprindelse eller Historie. Disse Fortolkninger synes i det væsentligste

at have haft Rod i et Par Verslinjer fra en gammel Riddervise fra det 16. Aarhundrede:

Ørnen han sidder paa højen Hal,
Linden hun stander i dyben Dal,

idet man bl. a. har villet hævde, at Ørnen (Fuglen) skal betyde Slottet, og Linden (Blomsterstænglen) Kolding By, eller, at Ørnen skulde symbolisere Kolding By som Vogter af Grænsen mellem Nørrejyland og Sønderjylland, medens Linden betød Danmark. I et senere Bysegl er Blomstermængden ombyttet med et Træ, maaske for at faa Hentydningen til Folkevisens Lind til at passe.

Segl fra 1555.

Disse Fortolkninger har dog næppe nogensinde vundet Tilslutning hos histo-

riske Forskere og maatte miste enhver Berettigelse ved Fremkomsten af det gamle Koldingsegl fra Stadsarkivet i Lybæk, der, som sagt, ikke er et Bysegl, men har tilhørt et borgerligt Brodersamfund.

Skulde man herefter i Billedet i Kolding Bys Segl forsøge at finde symbolske Hentydninger til Købstaden Koldings Oprindelse eller Historie, maatte man uvægerlig ogsaa tage Sankt Knuds Gildets Symboler og Virke med i Overvejelserne, og dette letter jo ikke Op-gaven. Arkivar Grandjean, der fandt det ældste Segl i Lybæk Stadsarkiv, mener da ogsaa, at det er klogest at undlade Gætterier, der ikke kan støttes af noget positivt, og Forfatterne til Bogen: Kolding Bys Segl og Vaaben, anser det ligeledes umuligt at lægge noget

sindbilledligt ind i Billedets Fugl alene eller i Sammenstillingen af Fugl og Blomsterstængel, og udtaler som deres Formening, at Seglbilledet er en ren deko-

Kolding Sankt Knuds Gildes Segl fra 1325.

rativ Komposition, skabt af Seglstikkerens egen kunstneriske Smag.

Disse Betragtninger har imidlertid ikke vundet udelt Bifald. Fra forskellig Side er gjort gældende, at man ikke *kan* se bort fra symbolske Hentydninger i et Seglbillede, og at der ogsaa maa være en Aarsag til, at Kolding Sankt Knuds Gildets ældst kendte Segl (der

altsaa senere blev Kolding Bys Emblem] har faaet en saa stor Afvigelse fra andre Sankt Knuds Gildesegl og Kolding Gildets senere Segl fra formentlig Aar 1325 (Side 163), der viser en kongelig Person siddende paa en Tronstol, bærende et Rigsæble og et blomsterprydet Scepter — et Motiv, der synes taget fra Hertugen af Flanderns Segl fra omkring Aar 1000, som det i 1906 fandtes i en Kartoffelkule i Læborg, nær den gamle Hærvej gennem Jylland. Der henvises bl. a. til den herskende Uenighed om, hvorvidt Sankt Knuds Gildernes Værnehelgen var Kong Knud (myrdet i Odense Aar 1086 og Helgen i 1101) eller Knud Lavard (myrdet i Haraldsted Aar 1131 og Helgen 1169) eller maaske dem begge, og — da Knud Lavard som Hertug i Sønderjylland kan have haft Forbindelse med Grænsebyen Kolding, kan der ogsaa være nogen Sandsynlighed for, at Sankt Knuds Gildebrødre *her* netop har villet hædre ham i deres Gildesegl og *der* give et sindbilledligt Udtryk for enten hans Virke eller hans tragiske Skæbne.

En saadan Anskuelse støttes bl. a. af den svenske historiske Forfatter Bankkamrer *Erik Wiberg* i Ystad, der som Embedsmand i et af de faa endnu eksisterende Sankt Knuds Gilder har gjort disse Gilder til Genstand for en indgaaende Undersøgelse. I et privat Brev, men med Tilladelse til Offentliggørelse, skriver Hr. Wiberg, at Billedet i Kolding Sankt Knuds Gildets ældste Segl og senere Kolding Bysegel, efter hans Mening giver en allegorisk Fremstilling af Knud Lavards Død, og at det med Bestemthed maa antages, at Seglet er bleven udført paa Bestilling af Sankt Knuds Gildet i Kolding, samt at det maa have været i saavel Sankt Knuds Gildets som Seglstikkerens Interesse at fremstille en Figur eller Handling, der i særlig Grad vedrørte Gildet. I

det Drama, der udspilles i Knudsgildets og samtidig i Kolding Bys Segl, maa Rollerne anses at være fordelte saaledes: *Blomsten er Knud Lavard, Ørnen er hans Morder*. (Kongesønnen Magnus Nielsson), og *det bølgende Vand er den hellige Kilde*, som ifølge Sagnet udsprang paa det Sted, hvor Knud Lavard opgav Aanden. Den i »Kolding Bys Segl og Vaaben« fremsatte Formodning, at Blomsten kan være en Lilje, er sikkert rigtig, og Udtalelsen i Bogen om, at en Botaniker vilde sige, at Topblomsten mest ligner en Kurv, medens de øvrige Stængeldele minder om en enkimet Plante, maa ogsaa anses for rigtig, men her kommer det springende Punkt: Aarsagen til, at Topblomsten ligner en Kurv beror paa, at Ørnen har berøvet Liljen sit Blomsterblad, saa kun Blomsterbunden staar tilbage. Magnus

Nielsson har dræbt Knud Lavard, og i Dødsøjeblikket sker Underet: en hellig Kilde vælder frem, Ørnen (Morderen) løfter sine Vinger til Flugt. Det maa anses for godtgjort, at Ørnen i Seglbilledet udfører en Handling med

Blomsten, og det ligger nær at antage, at Seglstykkeren har villet fremstille Ørnen med et afrykket Blomsterblad i Næbbet, men paa Grund af Figures ringe

Kolding Sankt Knuds Gildes ældste Segl.

Mant in e amicis suis. Auocato ⁊ consule ⁊ uniuersos burgenses. Iohes in habitibus. Iohes ⁊ consules ceteri q̄ meliores in habymg
sunt ⁊ ceteri dilectionis familiarum. Vno satis notū ē utilitati q̄ bona que uillani nri post propinquos suos cognatos ap̄ uos inuoc
secus iure hereditatis debentur a uob̄ oportet non pecuerit. prius qm̄ p̄missi consilio uniuersis ⁊ ipsi uob̄ p̄ miserit ut uob̄ heredi
tes nri ap̄tatis interuenit ut ueri sūt heredes ⁊ nulli doctore a uob̄ bona illa exibeant. qual̄ ad p̄sent̄ habetis. Vno uicini 100
m̄ uniuersos q̄ ceteri domine remunerationis inuocati se p̄cū nri inuocati bona eis iure accendia si n̄ habuerit est dēterit uel
et dēterit q̄ ap̄ uos ⁊ uos in casu dēterit uolunt ⁊ sup̄p̄tius promēti. Na le ee

6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

Ovenstaaende Brev, der af Sagkyndige ansættes til Tiden 1250—1300 og formentlig er et af de ældste danske købstadkommunale Dokumenter, lyder i Oversættelse:

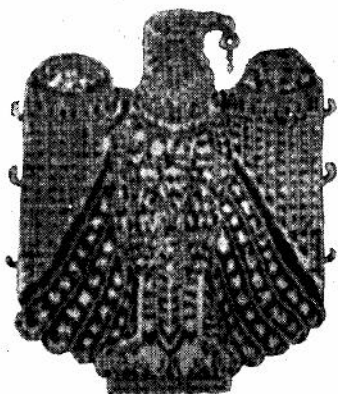
Til deres elskede Venner i Christus, Fogden og Raadmændene og samtlige i Lybæk boende Borgere sender Fogden og Raadmændene og de øvrige Bedreborgere i Kolding Hilsen og Forsikring om oprigtig Kærlighed. Det er vel kendt for Eders Samfund, at nogle af vore Bymænd ikke af Eder har kunnet faa udleveret det Gods, som de med Rette burde arve efter deres nærstaaende Slægtninge, der er dræbt hos Eder, før vi lovede Vismars Raadmænd, og disse lovede Eder, at vi skulde sende Eder vort aabne Brev, om at de er de sande Arvinger, og at ingen for øvrigt vil kræve det Gods af Eder, hvilket Brev I nu har. Derfor beder vi Eders Samfund, at I, med den guddommelige Gengæld for Øje og i Kraft af vore Bønner, vil overdrage dem det Gods, som med Rette tilhører dem, hvis de ikke allerede har faaet det, vel vidende, at i en lignende Sag har vi Vilje og Ønske om at gøre os fortjent af Eder og Eders Borgere. Lev vel.

Størrelse har det vanskeligt kunnet lade sig gøre. Den stærkt fremherskende Skygge under Ørnens Næb i det ældste Segl (Side 165) kan dog tydes som et Blad, og paa det næstældste Segl fra (1421) kan den halvmaaneformede Detail rundt om Næbbet næppe være andet end et bortrykket Blad.

Bankkamrer Wiberg slutter sine dybsindige Betragtninger om Tydningen af Kolding Bys Seglbillede med at sige:

Kolding er at lykønske med dette overordentlig smukke og interessante Segl. Som et af de ældste Stadssegel i Danmark har det desuden, gennem en lykkelig Tilfældighed, bidraget til at bekræfte den Sandhed, at Knudsgilderne var de borgerlige Institutioner, som under Valdemar den Store og nogle Aarhundreder frem i Tiden, ved Siden af Kongen, udøvede den lovlige Magt i Byerne indenfor det gamle danske Monarki.

At Bankkamrer Wiberg har Ret, naar han siger, at Fuglen i Koldings Seglbillede udfører en Handling, maa anses for utvivlsomt, ligesom hans Tydning af

Detail af Tæppet
i Kong Knuds Helgenskrin i Odense.

Seglbilledet i sin Helhed synes at have større Sandsynlighed end tidligere Fortolkninger i Relation til Folkevisen, men der er alligevel det at bemærke, at selv om Sankt Knudsgildernes Segl almindeligvis viser en kongelig Person med et Liljescepter, er Fuglefigurer ikke noget særligt for Koldinggildet. I Kong Knuds Helgenskrin i

Domkirken i Odense bevares et Silketæppe med Ørne-mønster (Side 168) og et Pudebetræk med andre, ikke helt bestemmelige Fuglefigurer, i Sankt Knuds Gildet i Ystad — og formentlig ogsaa andre Steder — er blandt Klenodierne forskellige Sølvduer, og det er bekendt, at tidligere Sankt Knuds Gilder, efter at være ophørte som handelsmæssige eller bypolitiske Faktorer, er overgaaet til at blive selskabelige Sammenslutninger under Navn af Fugleskydningsselskaber eller Papegøje-gilder.

Det turde derfor være et Spørgsmaal, om ikke Fuglen enten i Form af en Ørn eller Due er Sankt Knuds Gildernes oprindeligste Symbol og først senere, som ogsaa i Kolding, er erstattet med Billedet af en kongelig eller hertugelig Person.

Spørgsmaalet kan ikke besvares nu, men som det i 1937 i Lybæk Stadsarkiv fremdragne henved 700 Aar gamle Segl paa et Brev fra Bystyret i Kolding gav Bekræftelse paa Formodningen om Sankt Knudsgildernes verdslige Magtstilling, er det muligt, at der en anden Gang tilfældigt findes et gulnet Pergament, der skaffer fuldstændig Klarhed over Sankt Knudsgildernes Oprindelse og *maaske* ogsaa kan give et fuldgyldigt Svar paa, hvad Billedet i Kolding Bysegl betyder.

ØSTERS-ANLÆGET I VEJLE FJORD

AF AMTSFORVALTER JØRGEN SWANE

Naar man rundt i Landet ser de store Dynger af Østersskaller (Køkkenmøddinger), der i Oldtiden er efterladt af vore Forfædre, maa Østers have været meget almindeligere end nu, hvor det lækre Skaldyr kun skræbes i Limfjorden og kun i et begrænset Antal.

Omkring Midten af forrige Aarhundrede var der megen Interesse for kunstig Østersavl, i Italien, i Frankrig, paa Nordkysten af Tyskland, og ogsaa herhjemme gjordes mange Forsøg. I Limfjorden flere Gange, allerede saa langt tilbage som i det 18. og senere i det 19. Aarhundrede — først i 1851 blev man iøvrigt opmærksom paa, at der ved Aggerkanalens Gennembrud viste sig Østers i Limfjorden —, et af de tidligste Forsøg uden for Limfjorden blev, som nedenfor skal omtales, gjort i 1863 af Amtsforsvalter W. Jacobsen i Vejle, i 1862 gjordes Forsøg i Hobro Fjord, i 1866 i Guldborgsund, senere ved Korsør Nor, i Isefjorden, i Aarhusbugten, i Lillebælt, i Aarøsund saa sent som 1884, og flere andre Steder, men alle disse Forsøg mislykkedes.

Den Mand, der her paa Egnen skulde blive Drivfjederen ved Anlægget af kunstige Østersbanker, var Waldemar Jacobsen, der den 15. April 1859 blev udnævnt til Amtsforsvalter for Vejle Amtstuedistrikt.

Amtsforvalter Jacobsen var født den 16. Juli 1813 i Englerup Mølle, og døde den 14. Juni 1886 i Vejle. I 1831 blev han Student fra Slagelse, 1836 cand. juris, 1838 Volontør i Rentekammeret, 1846 Fuldmægtig i Landvæsenskontoret, 1852 Kontorchef i samme Kontor, 1859 Amtsforsvalter i Vejle, 1851 Cancelliraad, 1859 Justitsraad. Gift den 2. Dec. 1847 i København med Hanne Helene Margrethe Møller.

Straks efter sin Ankomst til Vejle maa Amtsforsvalter Jacobsen have syslet med Tanken om Anlæg af kunstige Østersbanker, mulig næret af Forbindelsen med Kammerherre Thyge de Thygeson paa Damgaard, der ogsaa var interesseret i Østersavl, og der var da kun gaaet 1 Aar, da han lagde ud for at realisere sine Planer.

Den 6. Juli 1860 indsendte Amtsforsvalter Jacobsen en Ansøgning, stilet til Kongen, til Finansministeriet om, at der maatte meddeles ham Tilladelse til at anlægge en Østersbanke ved den sydlige Del af Vejle Fjord, uden at erholde Ejendomsret over den til Anlægget benyttede Strækning, saaledes at de Østers, som produceres, bliver hans Ejendom i 50 Aar.

Amtsforsvalter Jacobsen var fra sin tidligere Stilling som Chef for Landvæsenskontoret i Indenrigsministeriet, hvorunder Fiskerivæsenet var henlagt, ikke ukendt med de Forsøg, der i Udlandet var gjort med kunstig Østersavl, og de Forsøg, der var gjort her i Landet. Han omtaler saaledes i sin Ansøgning et Andragende, der i 1854 indkom til Indenrigsministeriet fra Tandlæge W. F. G. Heins i Horsens om at maatte anlægge Østersbanker og Muslingefiskerier bl. a. paa den sydlige Del af Vejle Fjordmunding.

Heins havde ansøgt om, at de Banker, som han vilde anlægge, og de som maatte opstaa udenfor de paa et

Kort angivne Grænser, maatte blive hans Ejendom. Efter indhentet Udtalelse i Sagen af Domænedirektoratet meddelte Indenrigsministeriet i en Skrivelse af 16. Maj 1854 til Amtmanden over Skanderborg Amt, at der ikke kunde forundes Tandlæge Heins Ejendomsret over de paagældende Østersbanker, og ejheller Eneret paa Anlæggelse af saadanne paa alle de Steder, han havde søgt om, men nok paa et eller nogle enkelte af disse, og saaledes, at de Østers, der produceredes, i alt Fald i en længere Aarrække, blev hans Ejendom, paa det Vilkaar, at Rettigheden skulde benyttes inden en foreskreven Frist, og at han overfor Ministeriet dokumenterede, at der virkelig var produceret Østers paa de anlagte Banker. At indrette Muslingefiskerier stod ham frit, dertil behøvedes ingen Tilladelse af Staten.

Amtsforvalter Jacobsen oplyser i sin Ansøgning, at Heins, saavidt ham bekendt, ikke har benyttet den ham i Udsigt stillede Tilladelse til at anlægge Østersbanker, enten i Almindelighed eller specielt paa den sydlige Del af Vejle Fjordmunding, og da han nu er bleven bosiddende i Vejle, har han faaet Lyst til at gøre et Forsøg i denne Retning. Belært af Erfaringen ansøger han ikke om, at Bankerne maa blive hans Ejendom, men kun om at de Østers, der produceres i 50 Aar, bliver hans. Iøvrigt erklærer han sig villig til at gaa ind paa de af Ministeriet mulig stillede Betingelser, dog bemærker han, at hvis det paaalægges ham inden for et vist Tidsrum, f. Eks. 2 à 3 Aar, at benytte Concessionen, vil det ikke være muligt ved Udløbet af denne Tid at godtgøre, at der er produceret Østers, da dette er afhængigt af, om det første Forsøg — og Forsøget kan kun gentages een Gang hvert Aar — lykkes, og der, selv naar dette er Tilfældet, vil medgaa

4 Aar til Østersens Udvikling. Han henstiller derfor, om Ministeriet ikke maatte kunne indskrænke sig til at stille den ene Betingelse, at Concessionen benyttes inden et vist Tidsrum.

Den 12. Juli s. A. sendte Vejle Amt Ansøgningen til Indenrigsministeriet, der oversendte den til Finansministeriet, hvor den beroede i en rum Tid, thi først den 28. Februar 1861 tilskrev Finansministeriet Vejle Amt, — til videre Bekendtgørelse for Amtsforvalter Jacobsen —, at der ikke kunde indrømmes denne Benyttelse af den Banke, der maatte opstaa, for et saa langt Tidsrum som 50 Aar, men at Ministeriet, i Henhold til Bekendtgørelse af 21. Dec. 1860, naar der ikke ved Anlægget lægges Hindringer i Vejen for Skibsfarten eller det almindelige Fiskeri, ikke var utilbøjelig til at meddele ham Bevilling til at anlægge en Østersbanke paa et nærmere bestemt Sted og med udelukkende Ret til i et Tidsrum af 15 Aar at drive Østersfiskeri paa en Strækning af Fjorden, der nøjagtig skal betegnes paa et Kort, der vedhæftes Bevillingen, og i det væsentlige paa følgende Vilkaar:

- 1) at han svarer en aarlig Afgift til Statskassen paa 10 Rdlr., hvilken Afgift dog først betales efter Forløbet af 3 Aar fra Bevillingens Dato, første Gang til 1. Maj 1864.
- 2) at han underkaster sig de Indskrænkninger, som rette Vedkommende maatte foreskrive af Hensyn til Skibsfart og det almindelige Fiskeri ved Anlæggelsen af Banken.
- 3) at de anlagte og dannede Banker efter 15 Aars Forløb bliver Statskassens Ejendom, dog saaledes, at de opbydes til Bortforpagtning ved Auction, og den første Bruger vil i saa Tilfælde af Statskassen erholde udbetalt Halvdelen af det Beløb, hvormed

den aarlige Forpagtningsafgift i de paafølgende 10 Aar overstiger den aarlige Afgift, der er svaret indtil Udløbet af de første 15 Aar, alt forsaavidt en mindelig Ordning ikke er truffet med den hidtilværende Bruger om en ny Overdragelsesperiode.

- 4) at han udreder alle Udgifter, der er forbunden med Beretningens Offentliggørelse i den Berlingske Tidende og en i Vejle Amt udkommende Avis.

I Slutningen af Skrivelsen tilføjedes, at de anførte Bestemmelser mulig i enkelte Punkter kunde blive modificerede, men forinden Sagen fandt sin Afgørelse, anmodedes Amtsforvalter Jacobsen om at indsende et Kort med nøjagtig Angivelse af, hvor Anlægget agtedes udført, samt en Erklæring om, at han vilde underkaste sig disse Vilkaar.

Paa denne Skrivelse synes Amtsforvalter Jacobsen ikke at have svaret; Betingelserne synes ham formentlig at have været for skrappe, og det samme er man kommen i Tanker om i Finansministeriet, der den 6. April 1861 tilskrev Amtet, som nærmere Forklaring paa sin første Skrivelse, at saafremt det paatænkte Anlæg ikke ved Udløbet af de første 3 Aar skulde have et heldigt Udfald, vilde den betingede aarlige Afgift først være at udrede fra den Tid at regne, da de anlagte Østersbanker har erholdt en saadan Udvikling, at de paa disse avlede Østers kan gøres til Genstand for Handel.

Den 4. Maj 1861 meddelte Amtsforvalter Jacobsen Finansministeriet, at han gik ind paa de stillede Betingelser, det forlangte Kort skulde senere blive sendt, da Udlægningen af Østers skulde ske i Marts eller senest i April Maaned, var det for sent at gøre noget Forsøg i Aar, det kunde tidligst ske i 1862.

Der maa nu være kommet noget i Vejen, da der ikke blev udsat nogen Østers i 1862, men først i Foraaet 1863 ved Udløbet af Rands Fjord paa den vestlige Side af Trelde Næs, nærmere betegnet som »østlige Ende ved Trelde By«, »udfor den første Bakke«, »ud for Miilestenen« og »ud for den gamle Færgebro«, blev udsat ialt 750 flensborgske og engelske Østers, dels i Kurve og dels ved Faskiner. Udlægningen blev foretaget af Kammerherre de Thygesons Fisker Anton sammen med Færgemanden ved Trelde, Peder Jepsen, den sidste skulde endvidere føre Tilsyn med Østerserne.

Samme Aar udbrød imidlertid Krigen med derpaa følgende Occupation, og der var hverken Tid eller Lejlighed til at efterspore Resultaterne af dette Forsøg, og da en Undersøgelse endelig kunde finde Sted i 1866, var de udlagte Kurve ikke til at finde. I April Maaned samme Aar blev Forsøget derfor fortsat, ligeledes ved Trelde By, men længere ind mod Rands Fjord, hvor Bølgeslaget ikke var saa stærkt, og der blev udsat 4 Kurve hver med 40 Østers samt desuden nedlagt 350 Stkr. ved 10 Faskiner, der ligesom Kurvene var forsynet med store Sten. I Efteraaet 1866 var der ingen Skade tilføjet dette Anlæg, men i Foraaet 1867 forefandtes kun 1 Kurv, og Amtsforvalter Jacobsen nærrede stærk Mistanke om, at de andre var borttaget.

Kammerherre de Thygeson har sikkert været interesseret i Foretagendet, han har været nede for at tilse det, og udtaler, at hvis det viser sig, at Østerserne trives, bør der udlægges mange Østers. Det er ham, der antyder, at Østerserne kan være borttaget, og da af Peder Jepsen, som har snydt ham for 5 Rdlr., som var givet ham for at undersøge Anlægget, hvad han ikke gjorde.

I 1866 havde Finansministeriet atter ladet høre fra

sig med Anmodning til Amtsforvalter Jacobsen om at meddele Oplysning om, hvad der var sket med Anlægget, og om det havde givet noget Udbytte. Som Svar herpaa meddelte Amtsforvalter Jacobsen, hvor mange Østers der var udsat, og skønt dels Krigsforholdene og senere meget uroligt og stormfuldt Vejr ikke havde tilladt en nøjere Undersøgelse, mener han dog ikke, at Forsøget er mislykket, hvorfor ogsaa taler, at Ankeret til en Jagt, som forrige Aar blev bygget ved Trelde, efter Sigende var besat med smaa Østers, da det blev optaget, og da han mente, at der var Betingelser til Stede for Udvikling af Østers, havde han, som ovenfor nævnt, fortsat med Udlægning.

3 Aar efter, den 13. Okt. 1869, spurgte Finansministeriet atter, om Anlægget havde haft en heldig Fremgang eller det hele Foretagende var opgivet.

Det var imidlertid saa langt fra, at Amtsforvalter Jacobsen havde i Sinde at opgive Foretagendet; han satte sig derimod i Bevægelse for — sammen med andre — at anlægge et større Anlæg. Svaret til Ministeriet afgik derfor først den 24. Febr. 1870. Amtsforvalter Jacobsen anførte deri, at selv om de foretagne Forsøg vel ikke kunde siges at være kronede med Held, saa mente han dog, at Hovedhensigten med Forsøgene, nemlig om der overhovedet var Mulighed for Østersavl i Vejle Fjord, var opnaaet. Han var nemlig i Besiddelse af unge Østers paa 1 à 1½ Aar, der var forefundne paa de i Fjorden værende Muslingepæle og som utvivlsomt hidrørte fra de af ham udlagte Østers. Et Exemplar af disse smaa Østers vedlagdes Svaret! Endvidere anførte han, at der for nogle Aar siden ved Lavvande var fundet nogle Østers paa den fynske Kyst, norden for Strib, som han mente kunde være Yngel af de i 1863 udsatte Østers.

Det var nu hans Hensigt i Foraaret 1870, Marts, senest April Maaned at udsætte 10,000 Limfjordsøsters paa den saakaldte Frederiks Grund udfør Mørkholt Hage, hvor Bunden var fast og fri for Mudder og Sand, og i Nærheden heraf boede en Mand, der for et aarligt Vederlag af 50 Rdlr. vilde have det daglige Tilsyn med Anlægget. Arealet udgjorde 200 Kv.-Alen og skulde betegnes med 4 i Hjørnerne nedrammede Pæle. Paa selve Stedet udstrøs forinden Nedlægningen 1 Kubikfavn Murbrokker, Østers- og Muslingskaller, og paa de 4 Pæle anbringes Lægter, der kan føres ned af Pælen og optages igen med Lethed. Paa Lægterne tilhæftes med galvaniserede Traade de cementerede Tagsten, der skal opfange Yngelen. Udenfor Tagstenene dannes en Stendæmning af 1 Alens Højde, og udenfor denne igen nedlægges Risknipper, lavede af Rør indvendig, med lette, brusende Ris til begge Ender. Disse Risknipper eller Faskiner, der gøres 3 Alen lange og 2 Alen høje, hæftes til vægtige Kampesten og indrettes saaledes, at de med Lethed kan optages for at efterse Ynglen. Lignende Faskiner anbringes paa selve det valgte Fladerum over de udlagte Østers.

Den af Amtsforvalter Jacobsen fremstillede Plan var en Combination af den af Professor Coste i St. Brieux Bugten anvendte Faskin Methode og af de Metoder, som særlig skal være anvendt i Frankrig ved Anlægene ved Øen Ré ved la Rochelle.

Han ender derfor sin Skrivelse med at anmode om, at den ham i sin Tid i Udsigt stillede Bevilling til at drive Østersfiskeri maa blive ham meddelt.

Som nævnt var Amtsforvalter Jacobsen gaaet i Gang med at søge at faa et Aktieselskab dannet, og i Slutningen af 1869 udsendte han en »Indbydelse til Actietegning paa et Østersanlæg i Veile Fjord«. Han indleder

med udførlig at beskrive de glimrende Resultater af et af ovennævnte Professor Coste i St. Brieux i Bretagne i 1858 foretagen Forsøg paa Anlæggelse af kunstige Østersbanker, omtaler derefter sine — knapt saa vellykkede — Forsøg i 1863 og 1866, men som den Optimist, han maa have været, foreslaar han, at større Anlæg prøves, paa den Maade, som er nævnt i Skrivelsen til Finansministeriet.

Der skulde tegnes 40 Aktier à 25 Rdlr., de 20 i Kontanter og de 20 i Leverancer af de til Anlægget nødvendige Materialer. »Kontante Aktier« tegnedes af Lehns greve Rantzau, Rosenvold, med 4, 2 tegnedes af Grosserer C. H. Nix, Vejle, og Konsul C. W. Løhr, Fredericia, og 1 af Amtsvejinspektør Kidde, Grossererne P. Glud, Peter Møhl og N. Dujardin og Borgmester Ørsted, alle af Vejle, endvidere af Fabrikant Bloch, Branddirektør H. C. Broe, Dr. Meyer-Hane, Borgmester J. C. Jørgensen og Kaptain, Købmand Boalth af Fredericia samt Ingeniør Brehm, Randers. »Leverance-Aktier« tegnedes af Gaardejer Ousen med flere i Trelde, 14 Stkr., Grosserer J. L. Martens i Vejle med 2 og Købmand Boalth i Fredericia med 2 Stkr. Startudgifterne var beregnet til 1000 Rdlr., fordelt med 478 Rdlr. til Faskiner, Sten, Pæle m. v., 280 Rdlr. til Udgifter ved Arbejdets Udførelse og endelig 248 Rdlr. for 10,000 Østers.

Der var ogsaa rettet Henvendelse til Kammerherre de Thygeson, men han erklærer, at Lysten til Østersavl forlængst er forgaaet ham, dels fordi han har saa meget andet at tænke paa, men hovedsagelig fordi hans oprindelige Plan, efter at en Mængde Forsøg havde været anstillet, at anlægge Østersbanker efter en stor Maalestok, navnlig i Horsens Fjord og Stensballe Sund, strandede paa Finansministerens Afslag paa en Bevilgning. Han ender med at sige: »Som Actiehaver har jeg

ingen Lyst til at deltage, thi det er nu engang min Natur: aut Cæsar, aut nihil!»

Samtidig med Udsendelsen af Opfordringen til at tegne Aktier havde Amtsforvalter Jacobsen udarbejdet et Udkast til Statuter for Aktieselskabet og sendt det til Lehns greve Rantzau, der ved Tilbagesendelsen ikke havde noget videre at indvende udover, at der i § 4 i 1. Kapitel, der oprindeligt lød saadan: »Som Vederlag for sin Bevilling betinger Privilegieindehaveren, »: Amtsforvalter Jacobsen, sig 500 Rdlr., som tages i Aktier«, kom til at staa 250 Rdlr. — og saadan blev det. Af Statuterne fremgik iøvrigt, at Amtsforvalter Jacobsen overdrog til Selskabet alle sine Rettigheder iflg. den ansøgte Bevilling; udvidedes Antallet af Aktier, skulde han have 1 Aktie for hver 10 nye Aktier, og sammen med en Controlkomité skulde han føre det øverste Tilsyn med Anlægget og gøre Indberetning om, hvorledes det gik med det.

Den øverste Magt i alle Selskabets Anliggender skulde Repræsentantskabet have; det skulde modtage Indberetning om Virksomheden og Regnskabet herfor og offentliggøre det, vælge 1 à 2 Revisorer og indkalde til Generalforsamling.

Endelig var der en Controlkomité paa 3 Medlemmer, valgt af Repræsentantskabet, og det var den, der havde det meste Arbejde. Den skulde incassere de tegnede Beløb, udføre Forretningerne som Kasserer og Regnskabsfører, føre Tilsyn med, at Anlægget udførtes som projekteret, og sammen med Privilegieindehaveren gøre Indberetninger om Anlæggets Fremgang, og endelig aflægge Regnskabet inden Juni Maanedes Udgang til Repræsentantskabets Formand, der derefter skulde sørge for, at det blev revideret og decideret inden August Maanedes Udgang.

Men Bevillingen — det vigtigste — var endnu ikke opnaaet, men den var undervejs. Den 23. Juni 1870 sendte Ministeriet et Udkast til en Bevilling, og anmodede Amtsforvalter Jacobsen om at udtale sig om han, paa de stillede Betingelser, maatte ønske at faa meddelt Bevillingen. Hurtig til at svare var Amtsforvalter Jacobsen nu ikke i det hele taget, og Amtet rykkede ham for Svar den 26. August s. A. Allerede den 29. s. M. indsendte Amtsforvalter Jacobsen sine Bemærkninger til Forslaget til Beretningen, og med Amtets Skrivelse af 27. Sept. 1870 modtog han endelig den kgl. Bevilling, udstedt den 22. September s. A., hvori der var taget Hensyn til forskellige af ham i Skrivelsen af 29. August gjorte Forslag, men et Andragende fra ham om, at der ikke maatte blive givet andre Concession til at anlægge Østersbanker i Farvandet mellem Vejle Fjord og Fyens Kyst kunde ikke imødekommes, da der allerede, førend hans Ansøgning indkom, paa anden Maade var disponeret over den paagældende Strækning til eventuelt Østersfiskeri.

Ifølge et Bevillingen vedhæftet Kort maatte egentlige Østersbanker kun anlægges paa et Areal af Fjorden gaaende ud fra Mørkholt Hage skraat Øst ud til Prins Frederiks Grund, derfra i sydlig Retning imod en Linie gaaende ud fra Hølsminde. Dette Areal skulde paa Forlangende nærmere afmærkes. Disse Banker fik Amtsforvalter Jacobsen Eneret paa at benytte i 15 Aar, regnet fra den Tid, at avlede Østers kunde sælges. Desuden fik han Eneret paa Østersfiskeri i Vejle Fjord indenfor en Linie dragen mellem Bjørnsknude og Kasserodde.

Afgiften var aarlig 10 Rdlr., og efter de 15 Aars Udløb skulde der forholdes med de muligt dannede Banker omtrent som nævnt foran i Finansministeriets Skrivelse af 28. Februar 1861.

Hvis Bevillingshaveren vilde overdrage sine Rettigheder, skulde det ske med Ministeriets Sanktion.

Hvis Anlægget ikke var iværksat inden 1. Januar 1873, bortfaldt Bevillingen, hvilket ogsaa var Tilfældet, hvis Anlægget ikke tilbørligt vedligeholdtes, eller det skulde mislykkes. Hvert Aar den 1. Maj skulde der tilstilles Ministeriet en detailleret Beretning — første Gang 1. Maj 1874 — om Anlægget og det Antal Østers, der var fisket.

Da Bevillingen kom saa langt hen paa Aaret, kunde der ikke være Tale om at begynde paa Anlægget i 1870, men Tiden benyttedes til at foretage nærmere Undersøgelser vedrørende Anlægget og Fremskaffelse af de nødvendige Materialer samt til Dannelselse af Aktieselskabet. Efter at der var tegnet det nødvendige Antal Aktier saavel i Penge som i Leverancer, indkaldte Amtsforsvalter Jacobsen den 21. Marts 1871 Interessenterne til et Møde i Vejle, paa hvilket Aktieselskabet constitueredes. Her overdrog Amtsforsvalter Jacobsen sine Rettigheder ifølge Bevillingen til Aktieselskabet, de foran nævnte Statuter blev godkendte, og der valgtes Medlemmer til Repræsentantskabet og Controlcomitéen. Følgende valgtes til Repræsentantskabet: Lehns greve Rantzau, Borgmester Ørsted, Amtsvejsinspektør Kidde, Borgmester Jørgensen og Købmand Boalth. Til Controlcomitéen: Grossererne Martens, Glud og Nix, den sidste som Kasserer og Regnskabsfører.

Som tidligere nævnt havde Gaardejer Ousen i Trelde m. fl. tegnet sig for 14 »Leveranceaktier«, men inden Anlægget var paabegyndt, omkom han ved en ulykkelig Hændelse; det lykkedes dog at faa alle de af ham tegnede Aktier afsat »paa Grund af den for Sagen i det Hele vakte Interesse«, paa nær een, der blev overdraget til Skipper Poul Christensen, der boede ved Anlægget og

var antaget til at føre Tilsyn med det. Paa en af Gros-serer Nix den 19. August 1871 udfærdiget Fortegnelse over Aktionærene finder man foruden de tidligere nævnte Købmand C. A. C. Peschardt, Købmand N. F. Petersen, Købmand C. D. K. Helms, Købmand J. Thisted, Købmand P. B. Wulff, Tobaksfabrikant P. G. Henckell, Købmand J. H. Brandt, Konsul J. Møller, Landinspektør Ohrt og Bankbogholder Lund, der maa have overtaget Gaardejer Ousens Aktier.

Som den, der skulde foretage selve Indretningen af Anlægget, havde man som sagkyndig paa dette Omraade antaget Arkitekt S. Jørgensen, der ogsaa var Aktionær.

Det har sikkert været med en vis Lettelse, at Amtsforvalter Jacobsen den 18. April 1871 kunde »bringe til Controlcomitéens Kundskab«, at Ingeniøren ø: Arkitekt Jørgensen nu var at træffe paa den valgte Plads, der bliver belagt med Murbrokker og Østersskaller; det første Gærde af Faskiner bliver nedsænket, de øvrige Samle-Apparater udsat samt udlagt de fra Limfjorden forskrevne 5000 Østers — flere vilde man ikke begynde med —, hvorfor Dampskibet, med det snurrige Navn »Tidsaanden«, blev bedt stillet til Disposition fra Fredag Morgen Kl. 5!

Det Areal, man udlagde Østerserne paa, var paa omtrent 40,000 Kv.-Alen, omgivet af Faskiner; her blev udlagt spredt ca. 4000 Østers samt 4 Kasser med omtrent 60 Østers i hver. Endelig blev der 1500 Alen fra Anlægget udlagt mellem Stenene ved Stranden ca. 6—700 Stkr.

Allerede i Juli Maaned var Controlcomitéen ude at se, om der var kommet Yngel. Det blev da konstateret, at der var Yngel paa de enkelte Faskiner, der blev optaget, og man trøstede sig med, at der var Grund til at antage, at Yngel var tilstede i ikke ringe Mængde paa de andre Befæstigelsesmidler.

Den 15. September 1871 meddelte Amtsforvalter Jacobsen Repræsentantskabet, at Kæmner Boesen paa Etatsraad Hansens Vegne havde henvendt sig til ham. Etatsraad Hansen paa Tirsbæk havde ansøgt Finansministeriet om Tilladelse til at anlægge en Østersbanke ved Tirsbæk og da erfaret, at Amtsforvalter Jacobsen havde Eneret dertil i Vejle Fjord indtil Linien Bjørnsknude—Kasserodde; han havde da foreslaaet, at Anlægget blev foretaget af Aktieselskabet, og Amtsforvalter Jacobsen anbefalede meget, at man modtog det gjorte Tilbud, hvorved Selskabet blev i Stand til uden nogen Bekostning at foretage et nyt Anlæg i samme Omfang som det tidligere. Der synes dog ikke at være kommet noget ud af Projektet udover, at Arkitekt Jørgensen fik Anmodning om at undersøge Forholdene, og han erklærede, at der fra Tirsbæk Skovrider Bolig og til Tirsbæk var fast Bund og Sten, der nok kunde egne sig til Udsaaning af Østers Yngel, men ikke til Anlæg af Banker, da Sejlrenden gaar temmelig nær ind imod Land.

Den 19. April 1872 afholdtes Generalforsamling i Selskabet. Regnskabet udviste en Underbalance paa 50 Rdlr. 1 Mk. 1 Sk. Til Dækning heraf og til forestaaende Udvidelser blev det bestemt, at der yderligere skulde opkræves 5 Rdlr. pr. Aktie. Til Revisor valgtes Købmand N. Dujardin. Endvidere aflagdes Beretning om Anlæggets Trivsel; foruden Eftersynet i Juli Maaned havde Amtsforvalter Jacobsen været ude paa Stedet i September og ladet optage et Par Faskiner, og det viste sig da, at disse var fuldt besatte med »Korsfisk« σ : Søstjerner, Østersens værste Fjende, i alle Aldre, og at der ikke paa Faskinerne mere fandtes Yngel — om der tidligere havde været nogen. Desuden var Faskinerne overtrukne med en Slim, der efter hans Formening

maatte være til Skade og Hindring for Paahæftningen.

Ved en i Marts 1872 foretagen Undersøgelse bekræftedes det, at der ikke var den Mængde Østersyngel, man havde ventet efter den første Undersøgelse. Der var imidlertid nogen Yngel, og optagne Østers viste sig aldeles friske, saa man besluttede at fortsætte Forsøget, dog uden at udlægge flere Østers. Den stærke »Slimning« paa Faskinerne maatte formentlig tilskrives den Uddunstning, som deres Friskhed har fremkaldt. Denne Mangel maatte vel nu antages at være hævet, da de var tilstrækkelig udvandede, men man mente dog, at de, naar de paany benyttes, bør beklædes med Østersskal-ler, da dette maa anses for det bedste Befæstigelses-middel.

Den 15. Marts 1873 lod Finansministeriet atter høre fra sig og anmodede om Indberetning om Anlægget. Den 9. April s. A. indsendte Amtsforvalter Jacobsen den ønskede Indberetning, der i det store og hele falder sammen med ovenstaaende — dog let rosenfarvet. Han slutter med at meddele, at han har dannet et Aktieselskab, men han har ikke troet at burde andrage Ministeriet om dets Samtykke til at overdrage Rettighederne ifølge Bevillingen til Selskabet, førend han kunde gøre Indberetning om tilsigtede forestaaende nye Under-søgelser.

Den næste Generalforsamling afholdtes den 4. Juli 1873 Kl. 12 Middag paa Raadhuset i Vejle. Der frem-lagdes Beretning fra Controlcomitéen, bilagt en Ud-talelse fra Arkitekt Jørgensen. Det fremgik heraf, at Anlægget havde lidt en Del ved de stærke Nordvest-Storme, men Skaden var repareret. De fire i sin Tid udsatte Kasser med Østers havde været optaget, og da det viste sig, at de havde været fuldstændig begravede under Sand, havde man udlagt de overlevende under

nogle nye indrettede Fangenet. Der fandtes stadig Yngel, særlig paa de paa Fangenettene anbragte Østersskaller. Den 13. Nov. 1872 havde der været Stormflod med et saadant Lavvande, at Fangenettene, der stod 1½ Alen over Bunden, i 8 à 9 Timer havde været blottede for Vand, men man var ikke vis paa, om den spæde Yngel havde taget Skade derved. Hvad de paa Bunden udlagte Østers angik, saa havde man hidtil ladet dem henligge uden Forstyrrelse, men det mentes dog, at man nu burde foretage en Skrabning over hele Anlægget for at se, om de i sin Tid udlagte Østers endnu var i Live, men en saadan Prøve-Skrabning var temmelig dyr. At udlægge flere Østers ansaas ikke for nødvendigt i Øjeblikket.

Overskud var der naturligvis heller ikke dette Aar, derimod et Underskud paa 50 Rdlr. Da de forestaaende Udgifter for et Tidsrum af 5 Aar, indtil Anlægget vilde kunne give Indtægt, kunde anslaaes til 800 Rdlr., blev det vedtaget at tilvejebringe dette Beløb ved at Aktionærerne indbetalte 5 Rdlr. aarlig, dog at Aktiernes Størrelse i intet Tilfælde kunde overstige 50 Rdlr. Da man vilde søge at faa Privilegiet overdraget fra Concessionshaveren til Selskabet, og der til en saadan Overdragelse fordredes, at Selskabet var constitueret ved Love, vedtoges det at søge Overdragelsen paa Basis af de nuværende Statuter.

Efter eget Ønske udtraadte Lehns greve Rantzau og Købmand Boalth af Repræsentantskabet, og i Stedet for valgtes Amtsforvalter Jacobsen og Konsul Løhr. Af Controlcomitéen udtraadte, ligeledes efter eget Ønske, Grossererne Glud, Nix og Martens, den sidste paa Grund af Bortrejse fra Byen. I Stedet for indtraadte Lehns greve Rantzau, Købmand Boalth og Fabrikant P. Møhl. Til Formand for Selskabet valgtes

Borgmester Ørsted, indtil Privilegiet var gaaet over til samme, hvorefter Amtsforvalter Jacobsen skulde være Formand. Til Formand for Controlcomitéen valgtes Lehns greve Rantzau, og Grosserer Nix lovede at vedblive med at fungere som Kasserer og Regnskabsfører.

Amtsforvalter Jacobsen meddelte endvidere, at han den 1. April 1873 fra Prokurator Møller i Bogense havde modtaget et Brev, hvori Møller meddelte, at han sammen med flere i Bogense i Forbindelse med Prokurator Harpøth i Lemvig, der havde Concession til at drive Østersavl paa Strækningen mellem Fyn og Jylland indtil Æbelø, havde anstillet forskellige Forsøg med Østersudlægning paa flere Steder, der alle imidlertid var mislykkede. Han vilde da spørge om — ud fra den Forudsætning, at Forsøgene i Vejle Fjord var lykkedes, ialtfald at der var fremkommet Yngel —, hvilken Fremgangsmaade der var anvendt, og om det var muligt, at Anlægget kunde beses.

Men der var Prokurator Møller kommet til den rette. Amtsforvalter Jacobsen svarede ham kort, at de ønskede Oplysninger ikke kunde meddeles ham, og at Adgangen til Anlægget var forbudt alle og enhver, hvorfor det var paalagt Opsynet strengt at overholde dette Forbud!

Lignende Forespørgsler har Amtsforvalter Jacobsen ladet aldeles ubesvarede, »fordi de vidne om en Dristighed, for ikke at sige Uforskammethed«, og i en let bitter Tone tilføjer han, at naar man gennem gentagne forgæves Forsøg, anstillede i Henhold til alle om denne Sag udkomne Skrifter og meddelte Oplysninger endelig tror at have vundet en Erfaring, der kan bære Frugter, gaar man ikke hen og meddeler den til andre. Naa, der var jo heller ikke saa særlig straalende Resultater at henvise til.

Den 21. Juli 1873 ansøgte Amtsforvalter Jacobsen Finansministeriet, om hans Bevilling maatte blive overført til det af ham stiftede Aktieselskab og vedlagde et Exemplar af de foreløbigt vedtagne Statuter. Han gav et kortere — optimistisk — Syn paa Forholdene vedrørende Anlægget og lovede, at den af ham i tidligere Skrivelse til Ministeriet anmeldte fuldstændige Undersøgelse, der hidtil var forhindret af daarligt Vejr, vilde blive foretaget i Løbet af Efteraaret.

Allerede den 20. August s. A. svarede Ministeriet, at det ikke havde noget imod Bevillingens Overdragelse, naar Selskabet vilde underkaste sig en Tillægsbestemmelse om, at Bevillingen traadte ud af Kraft den 1. Januar 1879, saafremt det i Bevillingens § 2 nævnte Tidspunkt, da der kunde fiskes til Salg, ikke forinden var indtraadt, hvorom der inden 6 Uger fra Dato skulde indsendes en Deklaration fra Selskabet.

Denne Indskrænkning i Bevillingen faldt Aktionærerne stærkt for Brystet, da de formentlig havde en levende Følelse af, at det vilde knibe meget med at kunne skrabe Østers til Salg indenfor den satte Frist. I den Anledning veksledes der Skrivelser mellem Amtsvejsinspektør Kidde, Borgmester Ørsted og Amtsforvalter Jacobsen, og en Overgang var man inde paa at omforme Aktieselskabet til et privat Interessentskab med den oprindelige Concessionshaver.

Man kunde ikke bestemme sig, og den 1. Novbr. 1873 rykkede Ministeriet for Svar. Amtsforvalter Jacobsen maatte da til at svare, hvad han under 8. s. M. gjorde, og anførte i sit Svar, at Sagen gentagne Gange havde været behandlet i Repræsentantskabet, men at dette havde fraraadet Overdragelsen af Bevillingen, saafremt Ministeriets Tillægsbestemmelse blev fastholdt. Der vilde nu blive indkaldt en Generalforsamling, og

om den paa den trufne Afgørelse vilde til sin Tid blive gjort Indberetning.

Denne Generalforsamling blev indvarslet til den 8. Maj 1874. Borgmester Jørgensen i Fredericia beklager i et Brev til Amtsforvalter Jacobsen ikke at kunne komme tilstede, men udtaler deri sin Mening om, hvad der kan forekomme paa Mødet. Han kan aldeles ikke indgaa paa Ministeriets ubegribelige Betingelser og mener, at en kyndig Mand straks maa overdrages at skrabe Fjorden. Det er i det hele taget en absolut Betingelse for, at Anlægget skal lykkes, at en kyndig Mand forestaar det; nu forstaar ingen det, hverken Arkitekt, Bestyrelse eller Fiskere. — Rene Ord for Pengene! — Der mangler Samarbejde, Bestyrelsen eller i det mindste dens Majoritet maa bo i samme By, endelig maa Aktiekapitalen betydelig udvides, helst ved Sammenslutning med alle Concessionshavere paa Jyllands Øst- og Fyns Vestkyst, saaledes at nye Forsøg gøres for fælles Regning uden Hensyn til, hvis Distrikt der foretrækkes. Adjunkt Arthur Feddersen havde i Efteraaret været ude ved Anlægget, men han erklærede, at han heller ikke forstod sig paa kunstig Østersavl. Mulig har Borgmester Jørgensen syntes, at han har været for haard, for i en Efterskrift skriver han: »Jeg er overbevist om, at den Tid kommer, da et Østersanlæg bliver en Guldgrube; om det bliver det for os, afhænger af vor egen Energi og Vedholdenhed.«

Paa Generalforsamlingen enedes man om at svare Ministeriet, hvilket skete under 12. s. M., at man primært maatte ønske, at den oftnævnte Tillægsbestemmelse ganske maatte frafalde, men saafremt Ministeriet fastholdt den, at den dog maatte modificeres saaledes, at den fastsatte Tidsfrist udsattes til Udgangen af Aaret 1884.

I et Brev af 16. Juni 1874 fra Købmand, Kaptajn Boalth i Fredericia til Amtsforvalter Jacobsen presser han paa, at der foretages en nøjagtig Undersøgelse og Skrabning af Anlægget. Han er meget utilfreds med Architect Jørgensen, med hvis Valg til Leder af Anlægget man har været uheldig; han burde vise mere Interesse for Sagen, da han jo dog har fortjent en Del Penge ved Anlægget.

Den 2. Juli 1874 kom Ministeriets Svar, og man indgik deri paa, at Tiden for Bevillingens eventuelle Træden ud af Kraft blev udsat til 1. Januar 1885 paa Betingelse af, at Aktieselskabet forpligtede sig til, hvis Ministeriet fandt Anledning dertil, paa egen Bekostning at lade Anlægget undersøge af en af Ministeriet valgt sagkyndig Mand. Svar skulde indgives inden 6 Uger fra Dato. Endvidere forventede Ministeriet, at den af Amtsforvalter Jacobsen tidligere ommeldte nøjagtige Undersøgelse af Anlægget snarest blev foretaget og Indberetning indsendt.

Angaaende det sidstnævnte tilskrev Amtsforvalter Jacobsen sin Brodersøn, Sagfører Enevold Jacobsen i Skive, om ved Henvendelse til Firmaet Grønbech i Struer at faa fat i en Fisker, der var kendt med Østersskrabning; men paa Grund af forskellige sammenstødende Omstændigheder blev Tiden forpasset, saa Fiskeren ikke kunde komme, da Fiskeriet var begyndt i Limfjorden. I en Skrivelse af 16. September 1874 til Repræsentantskabet anbefalede Amtsforvalter Jacobsen meget, at Ministeriets Forslag blev godkendt, og han tilføjer, at der er meddelt en Mængde Concessioner, og at intet Anlæg hidtil er lykkedes, hvad der dog ikke afskrækker, at der stadig gøres Forsøg. Et saadant paatænkes nu gjort i Aarhusbugten. Den 18. Septbr. vedtog Repræsentantskabet at gaa ind paa Ministeriets

Forslag og meddelte Ministeriet dette i Skrivelse af 28. s. M. tilligemed den forlangte Deklaration.

Efter at Bevillingen havde været indsendt til Ministeriet, modtog Selskabet den tilbage med Paategning af 28. Novbr. 1874 om, at samtlige de Amtsforvalter Jacobsen tilkommende Rettigheder ifølge Bevillingen nu var overgaaet til Aktieselskabet med de oftnævnte Tillægsbestemmelser. Sin Sædvane tro bringer Ministeriet atter den nøjagtige Undersøgelse i Erindring!

Da Selskabet nu havde overtaget Bevillingen, fraaadte som tidligere omtalt Borgmester Ørsted som Formand og afløstes af Amtsforvalter Jacobsen.

I Løbet af Sommeren 1875 blev det ordnet, at en Fisker fra Østersfiskeriet i Limfjorden — der skulde have 6 Rdlr. daglig og fri Rejse — skulde komme ned til Anlægget og foretage en grundig Skrabning. Denne — længe udsatte — nøjagtige Undersøgelse blev foretaget den 24. og 25. September 1875. En Baad med Fiskeren og de fornødne Redskaber afgik fra Vejle og med den Amtsforvalter Jacobsen, Fabrikant Møhl og Architect Jørgensen, fra Fredericia kom Borgmester Jørgensen og Købmand Boalth. Det har sikkert været med blandede Følelser, at Selskabet er stævnet ud paa Sejladsen, og den foretagne Undersøgelse skulde heller ikke sætte dem i bedre Humør.

Om Resultatet gøres i Skrivelse af 16. Septbr. 1875 til Finansministeriet Rede. Der skrives her, at skønt Aarstiden til Skrabning ikke var heldig, da den særdeles stærke Tangvækst lagde Hindringer i Vejen for en grundig Skrabning, er Resultatet dog af den Beskaffenhed, at det egentlige Anlæg, som har kostet ca. 3200 Kr., maa anses som mislykket. En Generalforsamling vil nu blive sammenkaldt, og det vil af den afhænge, om Selskabet, navnlig i den Omstændig-

hed, at der er fundet Yngel, baade tidligere og nu, og at det saaledes er konstateret, at Betingelserne for Østersavl var til Stede, maatte finde Anledning til at gøre et nyt Forsøg.

Den 27. November 1875 blev Generalforsamlingen — den sidste — afholdt. Til Stede var Amtsforvalter Jacobsen, Lehns greve Rantzau, Købmand Dujardin, Borgmester Ørsted, Grosserer Glud, Architect Jørgensen, Fabrikant Henckel, Købmand Petersen samt Borgmester Jørgensen og Købmand Boalth fra Fredericia. Amtsforvalter Jacobsen gav Meddelelse om de af ham og Selskabet igennem Aarene gjorde Forsøg samt en Regnskabsoversigt. Regnskabet fremlagdes af Købmand Dujardin, og der blev givet Decharge. Købmand Boalth meddelte det sørgelige Resultat af den foretagne Skrabning. Det vedtoges herefter, at Selskabets Bestyrelse fratraadte, og at alle Selskabets Anliggender betjentes af een Mand, hvortil valgtes Kaptajn, Købmand Boalth, der modtog Valget. Som sidste Punkt vedtoges at henvise Architect Jørgensens og Op-synsmanden, Poul Christensens Regninger til Købmand Boalths Afgørelse, og Poul Christensen forpligtede sig til at udlevere Selskabets Ejendele, deriblandt Skraberen.

Der findes nu ikke mere i Akterne om Østersselskabet, men af et Brev af 19. Juni 1880 fra Amtsforvalter Jacobsen til Commerceraad Emil Jonaz i Berlin fremgaar, at han endnu ikke helt har opgivet Tanken om dog en Gang at faa Udbytte af et Østersanlæg.

Det havde været Amtsforvalter Jacobsens Hensigt i Sommeren 1880 at gøre en Rejse til Tyskland og der gøre et Ophold i Berlin for at bese den derværende Fiskeri-Udstilling. Han blev imidlertid forhindret i Rejsen, men har da faaet den Tanke, da Tysklands

Opmærksomhed er saa henvendt paa Fiskerivæsenet, om der ikke var Udsigt til, ved Commerceraad Jonaz' Bistand, at afhænde den Concession, han i sin Tid har faaet paa at drive Østersavl i Vejle Fjord. Han refererer, hvad der er passeret, at Forsøget mislykkedes, og at Aktiekapitalen er tabt. Efter den den 27. Novbr. 1875 afholdte Generalforsamling blev det vedtaget at afvente, hvad Resultatet blev af de forskellige Forsøg, der ifølge meddelte Concessioner var gjort mange andre Steder i Danmark, og det blev overdraget Kaptajn Boalth i Fredericia at skaffe disse Oplysninger, men han havde ikke foretaget noget Skridt i den Anledning trods gentagne Paamindelser. Amtsforvalter Jacobsen vil nu ikke vente længere, og det var hans Hensigt at indkalde en Generalforsamling i Aarets Løb for at tage en endelig Beslutning om Selskabets Opløsning, saafremt man ikke vil ofre mere til et nyt Forsøg, hvad han dog ikke tror, man vil.

Der er stadig fundet Østers i Fjorden, og hvis Aktionærerne kunde faa deres udlagte Penge igen, tvivler han ikke om, at de med Glæde vil overlade deres Ret til andre, og Amtsforvalter Jacobsen mener nok at kunne faa Finansministeriets Samtykke til, at Retten overdrages til andre. Da der ogsaa i Tyskland er Interesse for Østersavl, var det maaske muligt, at der, naar Commerceraad Jonaz vilde tage Sagen i sin Haand og ved hans Indflydelse, kunde skaffes fornøden Kapital tilveje til et nyt Forsøg.

Herpaa svarede Commerceraad Jonaz i et Brev af 22. Juni samme Aar, at han havde talt med en Mand, der nok kunde skaffe en Pengemand, der var tilbøjelig til at overtage Concessionen. Han udbad sig derfor en Afskrift af denne samt Oplysning om, hvor meget der udfordredes til at tilfredsstille Ak-

tionærerne, hvad Amtsforvalter Jacobsen vilde have for Concessionen og hvormange Penge, der udfordredes for at gennemføre Sagen. Naar han havde faaet disse Oplysninger, skulde han straks tage fat paa Sagen.

Hvad der herefter er sket, vides ikke, men det er næppe troligt, at nogen, efter at have sat sig ind i Forholdene paa Stedet, har villet paabegynde nye Forsøg, og Østersselskabet er formentlig ganske stille — ligesom Østerserne — afgaaet ved Døden.

Man kan nu endelig spørge, om Amtsforvalter Jacobsen ved Starten af det her omhandlede Anlæg har ladet sig lede alene af et optimistisk Haab om, at det vilde lykkes, eller om han har haft noget at bygge paa. Det sidste maa siges at være Tilfældet, idet den dengang bekendte Professor Eschricht i Tidsskrift for Landoekonomi 1861 havde offentliggjort en Artikel »Om konstig Østersavl ved de danske Kyster« efter paa Stedet at have beset de af Professor Coste foretagne Anlæg i St. Brieux Bugten, og udtaler, at han mener, at der med Fordel kan anlægges Østersbanker forskellige Steder af det sydlige Kattégats, Bælternes og Østersøens Kyster.

I en i 1870 udkommet Pjece »Den konstige Østersavl og dens Indførelse i Danmark« omtaler Kammerherre F. Krogh en hel Del af de hidtil foretagne Forsøg og mener, at naar saa mange er mislykket, kan det skyldes, at man har benyttet løse opskrabede Østers i Stedet for Østers, der sad paa den Genstand, hvortil de havde fæstet sig.

I 1876 er man endelig bleven klar over Problemet, idet Georg Winther i Nordisk Tidsskrift for Fiskeri 1876 i en Artikel »Om vore Farvandes Naturforhold med Hensyn til konstig Østersavl og de i denne Henseende anstillede Forsøg« udtaler, at Havene syd for

Aalbækbugten ikke frembyder de fysiske Betingelser, som Østers kræver for at kunne trives, og navnlig maa den ringe Saltfyldte og stærke Varmevæksel være Østerslivet til Hindring. Da de naturlige Forhold er til Hindring, vil derfor alle Forsøg, man anvende meget eller lidt derpaa, ende med det samme Resultat, at om man end kan holde Østers i Live i kortere eller længere Tid og endogsaa faa dem til at trives og fedes, saa vil Forplantningsevnen hemmes, og dermed er Anlæggets Skæbne afgjort.

Østersanlægget i Vejle Fjord var derfor dødsdømt fra Starten.

ET BONDEBRYLLUP I ØSTJYLLAND I GAMLE DAGE

AF JOHS. E. TANG KRISTENSEN OG NIELS TH. MORTENSEN

I de gode gamle Dage var der et større Fællesskab mellem Folk, især paa Landet. En Landsby var som een stor Familie paa ondt og godt. Naar der skete noget i en Gaard, saa skete der noget i hele Landsbyen.

Omend et saadant Fællesskab naturligtvis ogsaa kunde have sine daarlige Sider, saa var dog dets gode Sider saa langt overvejende. Ikke blot var man gennem det naturlige Fællesskab til en vis Grad livs-, ulykkes- og brandforsikret paa den Maade, at man i Ulykken hjalp hinanden; men man var ogsaa sjælelig forsikret paa den Maade, at den enkelte aldrig fik Lejlighed til at føle sig ensom og tilovers — i hvert Fald saa længe han eller hun havde sin Førlighed og sin Forstand.

De moderne Psykologer vil jo paastaa, at megen sjælelig Lidelse i vore Dage skyldes menneskelig Isolation, uopfyldt Trang til Fællesskab, Trang til at føle sig ikke blot som aktiv Deltager i Livet, men ogsaa som nyttigt og næsten uerstatteligt Samfundsmedlem. Og mon der kan herske nogen Tvivl om, at Psykologerne har Ret? Men i gamle Dage — det vil sige for blot 50 Aar siden — var dette Forhold anderledes. Trods alle vore Bestræbelser — og har de ikke været præget af sand Idealisme? — har Broderskabet i det

danske Folk ændret Karakter. Det er blevet et Broderskab uden Hjertelighed, kun baseret paa Fornuftens Lov om, at Organisation gør stærk.

Men i den gamle Landsby var Fællesskabet nok saa meget udsprunget af en naturlig, ureflektet Følelse — en Hjertelighed, der strømmede over og rev alle med sig, naar der var Fest i Landsbyen, Bryllup for Eksempel.

Paa Grundlag af nogle utrykte Optegnelser skal her gøres et Forsøg paa at give Dem et Indtryk af et saadant Bondebryllup, som det forløb i en østjydske Landsby i Vejle Amt for endnu blot 100 Aar tilbage:

3 Uger før det egentlige Bryllup var der Forlovelsesgilde eller Jagilde, som det kaldtes. I dette Gilde deltog alle Bryllupsgæsterne, men delt i 2 Gildelag, som samledes i henholdsvis Brudens og Brudgommens Hjem. Man mødte til Festen Klokken 8 om Morgen, uanset Aarstiden, og det havde sin særlige Grund, som vi siden skal høre om.

I hvert af Hjemmene nød Deltagerne straks efter Ankomsten en kold Frokost, og naar den var til Ende, kørte Gildelaget fra Brudgommens Hjem i samlet Tog hen til Brudens Hjem. Dette Tog bestod ofte af indtil en Snes Hestekøretøjer.

I Brudens Hjem spiste alle Festens Deltagere en Middag, som i Reglen bestod af Sødsuppe og Bergfisk (Klipfisk).

Efter Middagen kørte Brudgommen sammen med sine to Brudgomsførere (i Reglen et Par nære Slægtninge) hen til Præsten for, som det hed, at blive »skrevet ind« — d. v. s. bestille Lysning og Bryllup. Naar Præsten havde noteret dette i sin Bog, og Brudgomsførerne havde skrevet under i Bogen, betragtedes

Brudeparret som gifte Folk at være. Saa snart et Par saaledes var blevet »trolovede«, skulde der næsten lige saa meget til for at skille dem ad igen, som hvis de havde været viede. Skete det, at et saadant trolovet Par var blevet uenigt og vilde skilles efter Forlovelsesgildet, blev der holdt en Samling af alle Frænderne, og de søgte da allesammen hver efter sin bedste Evne »at ene Parret« igen. Mislykkedes dette, fik Skilsmissen sit officielle Præg derved, at det uenige Par tog fat i hver sin Ende af et Silkeklæde, der saa blev skaaret midt over af en nær Slægtning.

Naar Brudgommen og de 2 Brudgomsførere var vendt tilbage til Brudehuset efter deres Besøg hos Præsten, drak Gæsterne Kaffe, hvorunder der blev udbragt en Skaal for Brud og Brudgom. Saa var Højtideligheden til Ende, og hver drog til sit. Brudgommen skulde nemlig være hjemme i sin fædrene Gaard igen, inden »Kokken var at finde paa Møddingen«, thi hvis Hønsene var gaaet til Ro, inden han kom hjem, betød det Ulykke for Brudeparret. Dette var altsaa Grunden til, at Gildet allerede skulde begynde Kl. 8 om Morgenen, saaledes at det kunde slutte midt paa Eftermiddagen.

Den Dag drog Brudgommen hjem til »sit eget«, men allerede den følgende Morgen flyttede Parret sammen i Brudens Hjem, hvor det boede indtil Brylluppet var overstaaet.

8 Dage før det egentlige Bryllup skulde Bydemanden ud for at byde Gæsterne. Bydemanden valgtes i de forskellige Egne paa forskellig Maade, men ofte var han Brudens eller Brudgommens Broder. Bydemandens Bestilling var egentlig overflødig for saa vidt, som alle Gæsterne paa Forhaand var indbudt ved allerede at have deltaget i Jagildet; men ikke desto

mindre var det en meget vigtig Formsag, at Bydmanden blev sendt rundt til alle Gæsterne — i hvert Fald de i Sognet boende.

Bydmanden var i en langskødet Frakke og havde en høj Uldhat paa Hovedet. Naar han kom ind et Sted, skulde han først hilse højtideligt Goddag og tage sin Hat af. Den skulde han staa med i venstre Haand, mens han sagde Byderemsen, som kunde lyde saaledes:

»Jeg har en meget glædelig Hilsen at aflægge til Eder fra den hæderlige Gaardmand Jens Rasmussen og hans elskede Hustru Maren Sørensdatter fra Balle Mark, om I vil have den Godhed at møde førstkomende Løverdags Formiddag Klokken 9 og nyde Frokost og saa følge med til Bræsten Kirke at høre den meget agtede Ungkarl Kresten Brun af Kjærbølling og Pigen Ane Johanne Jensdatter af Balle Mark, deres Brudevielse, og naar Kirkens Ceremonier og Skikke er til Ende, at følge med tilbage til Brudehuset for at nyde et tarveligt Maaltid, og saa om Eders ærede Sønner vil være Forridere og Eders Skjøn-Jomfruer vil være Brudepiger. Saa paa Søndag Morgen møder I igen Klokken 9 og følger med Brudeparret til Kirke og allesammen Forridere og Brudepiger, og naar Gudstjenesten er til Ende saa følge med til Brudehuset og spise til Middag, og saa indbydes I allesammen til 2 eller 3 Dage, ligesom I selv behager. Vil I saa være saa venlig at tilstaa mig æ Bud, for at min Forehavende kan vide, hvad han har at rette sig efter.«

Mange Steder var det dog ikke blot hele Huset med Sønner og Døtre, men ogsaa med Tjenestefolk, der blev indbudt. Kunde de ikke allesammen komme paa

én Gang, saa maatte de skiftes til at deltage. Bryllupsfesten strakte sig jo over flere Dage.

I nogle østjydske Egne var det Skik, at Bydemanden fik Skænk alle Steder, hvor han kom ind. Men han maatte passe paa ikke at faa for meget i Hovedet, for man vilde gerne drive Gæk med Bydemanden. Imens han læste Byderemsen op, maatte han være belavet paa, at de tilstedeværende vilde forville ham i Remsen, idet de afbrød ham med allehaande Spørgsmaal og Udbrud. Især, fortæller en gammel Meddeler fra Haderslev-Eggen, havde Skrædderne Lyst til at forville ham. Et Sted, hvor Bydemanden saaledes havde faaet godt begyndt paa Remsen, faldt Skrædderen med ét ned fra Bordet, og derover blev Bydemanden saa forskrækket, at han ikke kunde huske et Ord mere. For ikke saadan at komme galt af Sted, havde han tit Remsen hæftet fast inden i sin Hat og kunde saa, naar det kneb, faa fat i Traaden igen ved at holde Hatten hen foran Ansigtet og ligefrem læse Remsen op. Men denne hans List blev gerne opdaget, og saa søgte man jo paa alle tænkelige Maader at narre Hatten fra ham.

Dersom Manden i Huset just sad med Hatten eller Luen paa, naar Bydemanden traadte ind, blottede han hurtigt Hovedet. I Aaret 1821, da en Bydemand kom ind til et Par gamle Folk i Landsbyen Gasse i Sønderjylland, faldt de begge paa Knæ, medens han oplæste Indbydelsen til dem. Han opfattede det som et Udtryk for deres Andagt og havde ingen Grund til at antage, at de forbandt nogen anden Tanke dermed. Dette kunde tyde paa, at der i ældre Tider har raadet en alvorlig, højtidsfuld Stemning, naar Bydemanden kom, men at denne Opfattelse siden har maattet vige for Spøg og kaade Indfald, som saa til sidst helt har opløst den gamle, ejendommelige Skik.

Samtidig med at Bydemanden drog ud, drog en Kogekone, eller Kokkekonen, som hun kaldtes, ind i baade Brudens og Brudgommens Hjem for at begynde at lave til til Fest. I de følgende Dage strømmede det ind fra Gæsterne med Sendelse (eller Skjøn, som det ogsaa kaldtes), og den bestod fra hver af de indbudte Gaarde af 1 Lam, 1 Høne, 1 And, 2 Snese Æg, 10 Pund Smør og 1 Specie i Penge (d. e. 2 Rigsdaler = 4 Kr.). Lammet skulde være levende og det bedste, man havde. Smørret blev sat op i kunstige Former, og det mest kunstige var naturligvis det bedste. Sommetider kunde Toppen af Smørret rage et helt Kvarter op over Skaalens Rand. Smørret blev med megen Forsigtighed baa-ret hen til Brudehuset og stillet paa Gildebordene, hvor enhver paa selve Bryllupsdagen kunde have megen Glæde af at sammenligne sit Smør med de andres.

Naar den store Dag var inde, begynde Festen — ligesom under Jagildet — med to Gildelag, et i baade Brudens og Brudgommens Hjem. Begge Steder blev Gæsterne modtaget i Gaarden af Musik, gerne et Par Spillemænd, der blæste i Klarinetter. Hver Gang, der kom en Vogn kørende ind i Gaarden, blev der spillet et Stykke. Naar Gæsterne var steget ud af Vognen, blev de budt Kage, Øl og Brændevin. Dette serveredes, hvis Vejret tillod det, fra et lille Bord ude i Gaarden. Dette Maaltid kaldtes Skænkebrødet. Det var Bydemanden og de saakaldte Forgangsfolk (som ogsaa havde Ansvaret for det laante Dækketøj), der bød Skænkebrødet om.

Naar alle Gæsterne var samlet, blev de budt indenfor og fik en god Frokost. Ovenpaa den skulde man til Kirke. Først Brudgommens Gildelag og derefter Bruden med sit Følge. Hvis denne Rækkefølge ikke blev nøje overholdt, vilde Ægteskabet blive ulykkeligt. Om

saa Brudfolkene var fra to Nabogaarde, skulde de to Gildelag alligevel af Sted hver for sig.

Forrest i hvert Følge red Forriderne, der kunde være over et halvt Hundrede Forridere fra hvert af Gildelagene, idet jo alle de unge Mænd, Gaardmands-sønner og Karle, var ridende. Derpaa fulgte en Vogn med Spillemændene, og saa 3—4 Læs Brudepiger. Ogsaa Brudgommen skulde have Brudepiger i sit Følge, idet jo hans Brudesvende var ridende og gjorde Nytte som Forridere. Derefter kom Brudens eller Brudgommens Vogn. Denne Vogn var med 3 Sæder. Paa det forreste sad Kusken. Paa det midterste Bruden eller Brudgommen. Paa det bageste: hos Bruden Brudekonerne, hos Brudgommen Brudgomsførerne.

Under Kørslen til Kirken havde især Brudgommens Forridere travlt. De skulde nemlig ride i Forvejen op til Kirken og derefter naa tilbage og slutte op allerbigest i Brudens Følge for saa atter, inden Brudens Følge naaede Kirken, at ride hele hendes Vognkortege forbi og slutte sig til hendes Forridere. Hvis Følget nu var flere Hundrede Meter langt, og Vejen til Kirken kun et Par Kilometer, saa kan man jo nok forstaa, at Forriderne sommetider maatte skynde sig saa stærkt, at de enten skamred Hestene eller ogsaa selv kom til Skade under det vilde Ridt. Forridernes gæve Anstrengelser blev fulgt med megen Interesse baade fra Vognene, som de passerede undervejs frem og tilbage, og fra de nysgerrige Tilskuere, der stod langs Kirkevejen. Den Forrider, der laa i Spidsen, blev hyldet med Hurra-Raab, medens den bageste blev fulgt med haanende Tilraab.

Af Vejret paa selve Bryllupsdagen kunde det allerede nogenlunde forudsiges, hvorledes Ægteskabet vilde blive. Fik Bruden Regn i Brudekransen, sagde

man, at det regnede Guld i Brudeskød, og det betød Velstand og Lykke i Ægteskabet. Hvis det var tykt, taaget Vejr, vilde Ægteskabet blive velsignet med mange Børn, o. s. v.

Naar begge de to Følger var naaet frem til Kirken, stillede Forriderne sig op i en lang Række fra Kirkedøren og ned langs den ene Side af Stien, medens Brudepigerne stillede sig op langs den anden Side, hvorefter Brudeparret til Spillemændenes Musikledsagelse gik sammen gennem de to Rækker ind i Kirken. Derefter fulgte de 2 Brudgomsførere og de 2 Brudekoner, Mændene forrest, Kvinderne bagefter. Saa kom Brudepigerne, efterfulgt af Forriderne, og til sidst det øvrige Følge, og forrest i dette naturligtvis Brudeparrets nærmeste Slægt.

Brud og Brudgom satte sig i den tredie øverste Stol, hun paa Kvindesiden, han paa Mandssiden. I den næste Stol fulgte bag *hende* Brudekonerne og bag *ham* Brudgomsførerne. Derefter henholdsvis Brudepigerne og Forriderne og det øvrige Følge.

Inde i Kirken var der ikke Musik (hvis der ikke var Orgel); Musikanterne maatte vente udenfor. Naar den første Salme var sunget, rejste Brudgommen sig og gik hen og lukkede Stolen op for Bruden, hvorefter de med hinanden under Armen fulgtes ad op til Alteret. Saa snart Parret var naaet op, rejste Brudgomsførerne og lidt efter ogsaa Brudekonerne sig og fulgte.

Før Vielsen gik Bruden ved Brudgommens venstre Side, men efter Vielsen gik hun ved hans højre Side ned til sin Plads i Kvindestolen. Af det øvrige Følge, som var med oppe i Koret under Vielsen, gik Kvinderne først ned, og derefter Mændene.

Naar der efter Vielsen var sunget en Salme, skulde der ofres paa Alteret. Forrest gik Brud og Brudgom,

saa fulgte Brudekonerne, Brudgomsførerne, Brudepigerne og tilsidst Forriderne sammen med Følgets øvrige Mænd, hvorimod de Kvinder, der ikke var Bestillingsfolk, som det hed (altsaa enten Brudekoner eller Brudepiger) ikke skulde ofre.

Brud og Brudgom ofrede hver 1 Specie til Præsten og 1 Daler til Degnen. Brudgomsførerne og Brudekonerne hver 1 Daler til Præsten og 3 Mark til Degnen, Brudepiger og Forridere hver 4 Skilling, og alle de øvrige Mænd ofrede 8 Skilling baade til Præst og Degn. Disse Beløb kunde dog naturligvis ligesom selve Bryllupsskikken variere en Del i de forskellige Egne.

Fra Kirken kørte hele Følget hjem til Brudens Gaard. Nu gentog Forridernes Kappelstrid sig. De skulde ride saa rask, at de kunde naa at komme ind i Gaarden, hvor de nogle Steder blev beværtet med et Glas Brændevin, inden de atter red tilbage til Følget og ind bag om Brudens Vogn, der nu kørte foran Brudgommens, og saa tilbage igen til Gaarden før Følget! Og Vognene maatte ikke holde og vente paa Forriderne. Skete det, at en Vogn enten holdt eller væltede undervejs til eller fra Kirke, betragtedes det som et ondt Varsel. Og at en Vogn væltede kunde meget nemt ske de Steder, hvor man havde den Uskik at skyde til Ære for Brudeparret under Hjemkørslen, hvorved Hestene tit blev skræmte — især da Skytten altid stod skjult bag Hegn og Træer, saa Skuddet gerne faldt, naar man mindst ventede det.

Naar Gæsterne var kommet hjem fra Kirke, blev de først ude i Gaarden beværtet med Kager, Øl og Brændevin, inden de blev budt ind til Bords. Det var i Reglen Laden, som var indrettet til Spisehal ved, at man havde hængt Lagener om langs med Væggene. Naturligvis gjorde der sig ogsaa ganske særlige Bord-Skikke

gældende under et Bondebryllup. Bordene var altid stillet op paa en særlig Maade, og Gæsterne anbragtes efter bestemte Regler. Paa Haderslev-Egnen gjaldt følgende:

Brudeparret skulde sidde øverst, hvilket vilde sige: paa den mest fremtrædende Plads midt for Bordet, Brudgommen paa venstre og Bruden paa højre Side. Nærmest Brudgommen sad Brudgomsførerne og saa hans samt Brudens Slægt paa Mandssiden, derpaa de fremmede Mænd (som ikke hørte til Sognet) og tilsidst de mandlige Naboer. Nærmest Bruden sad Brudekonerne, dernæst hendes og Brudgommens Slægt paa Kvindesiden, tilsidst de fremmede Koner og Nabokonerne. Var imidlertid Præsten og hans Madamme med, saa sad han næst Brudgommen og hun næst Bruden. Degnekonen sad derimod efter de udenbys Koner, som den første af Nabokonerne. Det var, som man vil forstaa, et stort Arbejde at faa Gæsterne rigtigt anbragt ved Bordet, og især fordi Kvinderne altid gjorde Modstand, »for,« som en gammel Meddeler siger, »alle lod de til at være bange for, at de skulde komme for højt op«.

Middagen begyndte — efter at Degnen havde læst Bordbønnen — med en Meldmad og en Dram. Hen ad Bordet laa der med Mellemrum Grovkager og Sigtebrød, enhver tog da og skar sig en Meldmad efter Behag og smurte Smør paa Brødet fra de kunstfærdige Smørfade. I Reglen var det dog kun Mændene, der drak Brændevin til Brødet, mens Kvinderne fik noget, man kaldte »Extrakt« — en Slags Punsch, som ogsaa var berusende, hvis man drak meget deraf.

Selve Middagen bestod som oftest først af Oksekød-suppe med 3 Slags Boller, nemlig Kødboller, »runde Boller« og »Klumper« — de to sidste var begge en

Slags Melboller. Herefter fik man kogt Oksekød med Peberrodssauce, og saa fulgte Sødsuppen med Svedsker og Rosiner. Dernæst blev der baaret Fade ind med Hønstesteg, Lammesteg og Andesteg. Naar ogsaa denne Ret var sat til Livs, fik man Bergfisk (Klipfisk) med Smørsauce. Endelig stod den saa paa Flæsksteg, der blev baaret ind dels som store Skinker og dels som smaa 6 Ugers Grise, der var pyntet med Persille og Svedsker. Tilsidst fik man Æggeost med Bakkelser og sødt Øl — »og dermed maatte man lade sig nøje,« slutter Meddelelsen.

Hele Maaltidet varede omkring 5 Timer, og man gik fra Bordet efter at have sunget en Salme.

Naar man havde sundet sig lidt ovenpaa Festmiddagen, og Bordene var ryddet til Side, tog man fat paa Dansen, der indledtes med nye Ceremonier:

Først dansede alle Forgangfolkene 3 Danse med hinanden. Dernæst dansede Brudgomsførerne 3 Danse med Brudekonerne. Saa kom Brud og Brudgom frem og dansede 3 Danse. Nu skulde saa Brudgommen danse 3 Danse med hver af Brudekonerne, og derefter skulde alle Forgangfolkene, Brud, Brudgom, Brudeførere og Brudekoner under ét danse 3 Danse. Saa var det Brudens Tur til at danse først 3 Danse med hver af Brudeførerne og derefter 3 Danse med Bydemanden (eller med hver af Bydemændene, hvis der var to). Først da var Dansen fri.

Imidlertid maatte der ikke danses længere end til Klokken 4 om Natten, for allerede Klokken 7 den næste Morgen skulde man stille igen. Det var om Søndagen. Og saa snart Gæsterne atter havde faaet lidt »at leve af«, drog hele Selskabet samlet til Kirke i samme Orden og Rækkefølge som Dagen før — blot med den Forskel, at nu fulgtes Brud og Brudgom ad,

omend i hver sin Vogn. Naar man kom hjem fra Gudstjenesten, blev man beværtet ligesom Dagen før med Brød og Dram, Oksekød, Suppe, kogt Kød i Peberodssauce, Sødsuppe og Lamme-, Hønse- og Andesteg. Dog fik man denne Dag hverken Flækesteg eller Æggeost. Ved Bordet blev alle de ældre indbudt til at komme og faa deres »Onden« ogsaa om Mandagen, hvorimod de unge kun blev inviteret til Dans Mandag Aften.

Om Mandagen fik de ældre saa Levningerne fra de andre Dage — da skulde der spises op! Og hele Mandag Nat dansede de unge af Hjertens Lyst.

Tirsdag Morgen — altsaa Fjerdedagen — mødte de ældre igen og fik Frokost og Kaffe; men saa var det ogsaa Slut med Festen!

Foruden de indbudte Gæster samledes der naturligvis en Mængde nysgerrige og Tiggere fra Nabosognene til saadant et Bryllupsgilde. Omend disse uindbudte Gæster ikke var særligt velsete, blev de dog pænt behandlet. Saaledes blev de mange Steder beværtet med Kaffe ude i Loen, og andre Steder var man endogsaa saa hensynsfulde at tørre Duggen af Rudernes indvendige Side for at tilfredsstille de nysgerrige Ansigter, der stod ude i Gaarden og trykkede Næserne flade mod Ruden. Heller ikke de fattiges Børn blev forbigaaet. De havde gerne taget Opstilling paa Kirkegaarden paa selve Bryllupsdagen, og naar saa Bruden kom ud af Kirken, delte hun Firskillinger ud til dem. Nogle Steder havde man ogsaa den Skik, at Bruden gav Smørrebrød til de fattige paa Kirkegaarden, mens Brylluppet stod paa. Hun havde saa en mægtig Kurv Smørrebrød med til Kirken, og der var opstillet Bænke lige indenfor Kirkegaardslaagen, hvor de fattige sad og spiste.

Brud og Brudgom blev gerne i Brudens Hjem i 8

Dage efter Brylluppet, inden de drog ind i deres fremtidige Hjem.

Man vil synes, det var en dyr Omgang at faa sine Børn — og især sine Døtre — gift dengang; men man maa da erindre, at det jo heller ikke var gratis at deltage i Festen! En gammel Mand fra Østjylland fortæller saaledes: »A ved da, at vi solgte 4 Lispund Smør efter min Søsters Bryllup!« Den samme Meddeler hævder, at et Bondebryllup endog kunde gøres med Fortjeneste for Brudens Far.

Den gamle Bryllupsskik er nu næsten helt forsvundet. Levemaaden er ligesom Samfundsordenen blevet en anden.

Dels har Lysten til at efterligne Bykulturen ændret eller afskaffet det ejendommeligste i Bryllupsskikkene, dels har Krisetider i Landbruget lagt en Dæmper paa Festens Umaadelighed. Men endelig — og ikke mindst — har den sunde Fornuft gjort sig gældende. Man udsætter ikke mere sig selv for Livsfare enten ved at ride, køre eller æde, som man i gamle Dage gjorde under en Bryllupsfest. Det Smil, som Bydemanden mødte hos Skrædder og andet Godtfolk, har sejret.

LITTERATUR OM VEJLE AMT

AF AAGE BREDSTED

Da jeg stadig arbejder paa at faa samlet Materialet til en stor og omfattende Fortegnelse over Skrifter vedrørende hele Vejle Amt, vil jeg atter benytte denne Lejlighed til at opfordre alle historisk interesserede til at være mig behjælpelig. Det drejer sig om Oplysninger om almindelige Bøger, Fest- og Jubilæumsskrifter samt om Avis- og Tidsskrift-afhandlinger — baade gamle og nye. Alle Oplysninger sendes til min Adresse: Biblioteket, Vejle.

- Andresen, Sune: Engelsholm. En kort Beskrivelse. 1940. 32 S. ill.
- Arbejdernes Sygekasse, Vejle, 1865—1940. 1940. 36 S. ill.
- Bruun, Georg, og Niels Jacobsen: Koldings gamle Lav (i: Byraadsbogen 1938—39, S. 5—32, og 1939—40, S. 5—82).
- Eriksen, Th. E.: Kolding Oplands Højspændingsforsyning (i: Elektroteknikeren. 1940. S. 474—76).
- E s: 90-aarig Læge om mærkelige Hændelser i sit Liv. (Dr. Jes Rossen i Kolding.) (i: Berlingske Aften 12.—8.—1940.)
- Fledelius, Ejnar: En jysk Fraadstenskirke (Hedensted). (i: Kristelig Dagblad 1.—3.—1940.)
- Gravesen, Johs. og E. Lund: Vejlefjord Sanatorium gennem 40 Aar (i: Meddelelser fra Vejlefjord Sanatorium, Nr. XL 1940, S. 16—32).
- Hansen, N. R.: I Morgen genaabnes Hedensted Kirke efter Restaureringen (i: Horsens Folkeblad 9.—12.—1939).
- Hertel, Axel: Statens Arbejdshus ved Sønder Omme. Udviklingen i Aarene 1933—38. 1939. 19 S. ill. Særtryk af Nordisk Tidsskrift for Strafferet 1939.

- Jeppesen, Niels: Gamle Iver [Iversen]. Harald Kiddes Ungdomsven (i: Viborg Stiftstidende, 12.—4.—1940).
- Vejle Gymnasiums Grundlægger [H. A. Krarup] (i: Viborg Stiftstidende, 22.—8.—1940 og 23.—8.—1940).
- Jul i Kolding 1939. Udgivet af Koldingenser-Samfundet. 1939. 32 S. ill.
- Jul i Vejle 1940. 44 S. ill. 1940. Red. af Aage Bredsted og E. W. Lorentzen.
- Kjær, Holger: Engelsholm (i: Højskolebl. 1940. S. 518—19).
- Lassen, T. Bundgaard: De gamle fortæller. Træk af Livet i de midtjydske Hedesogne i gamle Dage [Peter Eg, Niels Birkebæk og Peter Larsen] (i: Vestkysten, 16.—4.—1940).
- Lebech, Mogens: Koldings Borgere skulde flyttes til Snoghøj. [Om et af Chr. IV paatænkt Fæstningsanlæg ved Fredericia] (i: Aarhus Stiftstidendes Tillæg 28.—7.—1940).
- Lukmann, N. C.: Af Fredericias Historie [den reformerte Koloni] (i: Kristelig Dagblad 19.—4.—1940).
- Milthers, V.: Beskrivelse til Geologisk Kort over Danmark (1 : 100,000). Kortbladet Brande. 1939. 164 S. ill. (Danmarks geologiske Undersøgelse, 1. Række. Nr. 18.)
- Mortensen, Niels Th.: Jelling — den gamle Kongeby (i: Aalborg Stiftstidende 28.—7.—1940, Søndagstillæg).
- Nygaard, H. B.: Hedensted Kirke. 1939. 12 S. ill.
- Osvald, Osvald (Red.): Vejle Amt. 1938. 101 S. ill. (Danmarks Amter og deres Mænd.)
- Pedersen, Carla Alvén: Niels Jeppesen 1915—1940 (i: Viborg Stiftstidende 17.—8.—1940).
- Petersen, Jens A.: Ved det gamle Herreds-Ting. Et Stykke juridisk Bondehistorie. 1940. 48 S. ill. Tyrstrup Herred.
- Rasmussen, Karl: Kong Gorm den Ægyptiske [Wilh. Wanschers ægyptiske Tolkning af Runestenene i Jelling] (i: Sorø Amtstidende 5.—7.—1940).
- Søren Jyde (o: Hakon Mielche): Byen i Bunden af Fjorden [Vejle] (i: Jyllandsposten 4.—10.—1940).
- Et Kik ind i det forjættede Land [Trelldenæs] (i: Jyllandsposten 2.—10.—1940).
- Syd for Vejle Fjord (i: Jyllandsposten 3.—10.—1940).
- Vejle kommunale Gymnasium 1915—40. Udg. i Anledning af Skolens 75-Aars Jubilæum 29. August 1940. 1940. 80 S. illustreret.

- Vejlenser-Samfundet 1915—1940. 1940. 10 S. ill. Særtryk af „Vejlenseren“ 1940.
- Wanscher, Wilhelm: De to Jelling-Høje (i: Politiken 25.—5.—1940).
- Westergaard, D.: Fællesledelsen af Kvægavls- og Kontrolforeninger i Vejlekredsen 1890—1940. 1940. 39 S. ill.

BERETNING OM HISTORISK SAMFUNDS VIRKSOMHED

VED J. F. KIÆR

Aarsmødet 1940.

Vejle Amts historiske Samfund afholdt sit Aarsmøde den 28. August 1940 paa Hotel »Royal« i Vejle.

Aarsberetning.

Formanden, fhv. Aamtsraadsmedlem J. Krag, Trap-pendal, Hejls, bød Forsamlingen Velkommen og af-lagde en kort Beretning.

Formanden udtalte, at Samfundet jo særlig virker ved to Ting: Udsendelsen af Aarbogen og Sommer-udflugten. — Aarbogen har i det forløbne Aar været ledsaget af 2 Skrifter, nemlig *Jysk Jern* og *Danmarks Riges Breve*, og de er blevet modtaget med megen In-teresse.

Sommerudflugten.

Der var til i Aar planlagt en Sommerudflugt til den sydlige Del af Amtet, men Forholdene udelukkede jo, at Udflugten kunde holdes.

Aarsregnskabet.

Kassereren, Landinspektør Axel Johansen, oplæste det reviderede Aarsregnskab, der godkendtes.

Valg af Medlemmer til Bestyrelsen.

De afgaaende Bestyrelsesmedlemmer, Formanden Jørgen Krag, Trappendal, Hejls, Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe, og Førstelærer Marius Hansen, Bredballe, genvalgte alle.

Efter Generalforsamlingen konstituerede Bestyrelsen sig med J. Krag som Formand, Førstelærer Mar. Hansen som Næstformand, Landinspektør Axel Johansen som Kasserer, og Byraadssekretær Jacobsen som Sekretær.

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Regnskab for Aaret 1939.

INDTÆGT:	Kr.	Øre	UDGIFT:	Kr.	Øre
Kassebeholdning 1/1 1939	0	00	Restance til Bogtrykker	754	90
Bidrag fra 709 Medlemmer	2836	00	Udgivelse af Aarbogen:		
Andre Samfunds Medlemmer	88	00	1. Halvbind	Kr. 1604,20	
Salg af ældre Aarbøger	337	70	2. »	- 1611,60	
Aarsbidrag fra Stat, Amt og Kommuner:				3215	80
Statskassen	Kr. 155,00		Foredrag og Udflugter	373	80
Vejle Amt	- 100,00		Bestyrelsens Rejser og Udlæg	118	45
Fredericia Kommune	- 50,00		Udsendelse af Aarbogen	Kr. 518,58	
Kolding »	- 50,00		÷ Portorefusion	- 372,85	
Vejle »	- 25,00		Administration	257	77
		380	Andre Udgifter	211	40
Aarsbidrag fra Banker og Sparekasser:					
Vejle Bank	Kr. 100,00				
Vejle Sparekasse	- 50,00				
Kolding »	- 50,00				
Fredericia »	- 50,00				
		250			
Renter af Kassebeholdning	23	31			
» » Legat	20	00			
» » Grundfond	139	95			
Hævet paa Grundfond	757	29			
	4832	25			
Underskud	245	60			
Kr. .	5077	85		Kr...	5077 85

Grundfondens Regnskab for Aaret 1939.

	Kr.	Øre
Beholdning pr. 1/1 1939	4372	04
Renter	139	95
	4511	99
Hævet	897	24
Beholdning pr. 1/1 1940	Kr. 3614	75

Kolding, den 2. August 1940.

Axel Johansen, Kasserer.

Regnskabet er revideret og fundet i Overensstemmelse med Bilagene.

Harald Andersen. **L. Petersen.**